

VIGILIA

2011 / 1

A bátorságról

VIVIAN BOLAND: Krisztus állhatatossága és az erőszakmentesség

BÉRES TAMÁS: Bátorság és létbátorság

KÉZDY ANIKÓ: A bátorság — pszichológiai nézőpontból

Dobai Lili, Jász Attila, Lackfi János, Lázár Bence András,

Jean Portante, Szöllősi Mátyás, Turczi István,

Villányi László és Vörös István versei

Bartusz-Dobosi László, Csarnai Attila, Csider Sándor,

Halmai Tamás és T. Ágoston László prózája

Beszélgetés Lackfi Jánossal

76. évfolyam	VIGILIA	Január
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Haladás vagy történelem?	1
A BÁTORSÁGRÓL		
VIVIAN BOLAND:	Krisztus állhatatossága (2Tessz 3,5) és az erőszakmentesség lelkiisége (<i>Kézdy Anikó fordítása</i>)	2
BÉRES TAMÁS:	Bátorság és létbátorság. Paul Tillich félszáz éve írt könyvének újraolvasása	11
KÉZDY ANIKÓ:	A bátorság – pszichológiai nézőpontból	18
SZÉP/ÍRÁS		
VÖRÖS ISTVÁN:	A nyelv gravitációja; Rekonstrukció; Farkasok órája (<i>versek</i>)	23
DOBAI LILI:	Mielőtt (<i>vers</i>)	25
HALMAI TAMÁS:	Szilencium (<i>kisprózák</i>)	26
JÁSZ ATTILA:	hiányzó részlet. Basó Bátaisanyi Ismeretleneinek ír (<i>vers</i>)	30
VILLÁNYI LÁSZLÓ:	zavarta volna; oltsa el (<i>versek</i>)	32
TURCZI ISTVÁN:	Péter és Pál; Csak árnyak őrzik (<i>versek</i>)	33
CSARNAI ATTILA:	Vida Amál (<i>novella</i>)	34
LÁZÁR BENCE ANDRÁS:	Színeid; Ahol a neveink (<i>versek</i>)	41
T. ÁGOSTON LÁSZLÓ:	Akkor, ötvenhétben... (<i>novella</i>)	42
SZÖLLŐSI MÁTYÁS:	Állapotok: (36.) desperatio (<i>vers</i>)	46
CSIDER SÁNDOR:	Menekült tündér és királylány (<i>novella</i>)	47
BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ:	Köd (<i>novella</i>)	49
LACKFI JÁNOS:	Nocturne; Tetszhalál (<i>versek</i>)	51
JEAN PORTANTE:	Támaszpont (<i>versek</i>) (<i>Lackfi János fordításai</i>)	53
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
KISS JUDIT ÁGNES:	Lackfi Jánossal	57
MAI MEDITÁCIÓK		
MAKAI PÉTER:	De profundis. Jegyzetek a második személyre irányuló felelősség fenomenológiájához (<i>I. rész</i>)	61
KRITIKA		
SZÉNÁSI ZOLTÁN:	„Ki nyitja meg a betett könyvet?” <i>Katolikus költők antológiája</i> (Kr. u. 20. század) (szerk. Rónay László)	68
SZEMLE		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	70

Haladás vagy történelem?

LUKÁCS LÁSZLÓ

Az évszám (és naptárunk) cseréje ráirányítja figyelmünket a múlt időre és vele a történelemre: saját kis világunkéra vagy éppen a nagyvilágéra. Azoknak a történéseknek sorozatára, amelyek akaratunkon kívül következnek be, de azokra is, amelyeket saját elhatározásainkkal, magunk idézünk elő. A történelemre, amelyben jelentős szerepet játszik az ember, szabad — jó vagy rossz — döntéseivel, s amely éppen ezért nem azonosítható a haladással.

A 20. századot elkápráztatta a haladás mítosza, két síkon is. Elméleti téren Teilhard de Chardin grandiózus látomása az evolúcióról a fejlődés tényét kiszabadította biológiai szűkösségéből, és megnyitotta a további fejlődés kozmikus távlatait a végső „Omega-pontig”. A gyakorlatban pedig a technikai-tudományos fejlődés azt a láttszatot keltette, hogy az ember minden igényét kielégítheti a korlátlan lehetőségekkel kecsegtető, megállíthatatlan anyagi gyarapodás. Mégis mítosznak bizonyultak, mert nem kellőképpen vették tekintetbe a történelem s vele az emberi szabad akarat tényét.

A történelem — kacskaringós ösvényeivel, zsákutcáival — más értelmezést követel. Ahhoz, hogy reálisan lássuk önmagunkat és esélyeinket, a haladás mítoszáat át kell szűrni a történelem józan realitásán. Legalább három szempontból. 1. A múlt század közepe óta valósággá vált annak veszélye, hogy az emberi faj el tudja pusztítani önmagát. Az elmúlt évtizedekben egyre közelebb sodródott a „kollektív öngyilkosság” lehetőségéhez — folytatva eddigi életmódját, nem számolva fenyegetettségével. 2. A technikai haladás, a növekvő anyagi jólét nem biztosítja az ember humanizálódását. Az ember döntései — ma épp úgy, mint valaha — kétesélyesek, szabadon választhat jó és rossz között. Felelőssége viszont egyre nagyobb, hiszen növekvő technikai lehetőségei nemcsak az építésre adnak egyre nagyobb teret számára, de a rombolásra is. 3. Mindezek tudatában kell törekednie arra, hogy előmozdítsa az emberiség haladását. Ebben bátor józanságra hívja a megváltásban kapott „abszolút remény” (Gabriel Marcel). Nem a keze ügyébe eső dolgok körében remél ezt-azt, ahogy például a kedvező időjárást. Az igazi remény az ember létét megalapozó magatartás: „remény a reménytelenségben”. Alapja, hogy az Istenfia belépett emberi történelmünkbe, s megnyitotta a történelmen túli lét távlatait, amely — tán névtelenül, rejtett módokon — már most jelen van az életünkben. Így a végső beteljesülés biztonságával tekinthetünk a történelemre, sőt nyomait fölfedezhetjük már most, mindennapjainkban is.

Krisztus állhatatossága (2Tessz 3,5) és az erőszakmentesség lelkisége

VIVIAN BOLAND

A szerző domonkos szerzetespap, az ír provincia tagja, a Blackfriars Hall (Oxford) teológiai és filozófiai tanára, az ottani Aquinas Institute igazgatója, a növendékek magisztere. Több könyve jelent meg Szent Tamásról. — Elhangzott a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Dogmatika Tanszéke által „Legyetek erősek: a bátorság Aquinói Szent Tamás érényetikájának kontextusában” címmel 2010. március 27-én rendezett szimpóziumon.

Platón és Arisztotelész

Aquinói Szent Tamás

Előadásom négy részből épül föl. Először arról lesz szó, hogy milyen különbségek vannak a bátorságra vonatkozó görög és latin kifejezések között. A második részben arról fogok beszélni, hogy meglátásom szerint Aquinói Szent Tamás hogyan alakítja át a bátorság pogány értelmezését úgy, hogy az keresztény erénnyé váljék. A harmadik részben pedig arról, hogy Mahatma Gandhi elvei és cselekedetei szerint mit jelent ’kitartani az igazságban’, és ez hogyan segít minket abban, hogy felfedezzünk valami alapvető dolgot a keresztény értelemben vett bátorsággal kapcsolatban. A negyedik, nagyon rövid utolsó részben összekapcsolom a kitartást azzal, hogy mit jelent ’megmaradni Krisztusban’, hiszen keresztény hitünk szerint csak így lehetünk valóban bátrak.

Kifejezések

Arisztotelész, Platónhoz hasonlóan, a bátorság megjelölésére az *andreia* szót használja, amely szó szerint „férfiasság”-ot jelent. A latin nyelvben ez *fortitudo*-ként jelenik meg, a bátor ember pedig *fortis*; ezek a kifejezések szó szerint azt jelentik, hogy „erő” és „erős”. A bátorság erényével Platón *Lakhész* című dialógusában foglalkozik, az ott megjelenő gondolatokat és érvelést pedig Arisztotelész fejleszti tovább. Azáltal, hogy a bátorságot nemcsak a félelem kontrollálásával kapcsolja össze, hanem a (maga)biztossággal is, Arisztotelész elhinti annak a gondolatnak a magvát, hogy a bátorság felfogható úgy is, mint aminek aktív és passzív megnyilvánulásai egyaránt vannak. Az az ember, aki ezt az erényt birtokolja, rendelkezik azzal a (maga)biztossággal, hogy kiálljon önmagáért és megvédje magát, valamint rendelkezik azzal a képességgel, hogy kitartson — hogy tisztelje azt, ami félelmet okoz, de az ne gyűrje őt le.

Cicero is egyértelműen megkülönbözteti a bátorságnak ezt a két formáját vagy oldalát, de a leginkább egyértelmű és világos magyarázatot Aquinói Szent Tamásnál találjuk. Aquinói Szent Tamás

szerint a bátorság aktív formája az *aggredi*, vagyis az az erő, hogy megálljt parancsoljunk és irányt adjunk a bátorságnak/merészségnek. A bátorság passzív formája szerint pedig a *sustinere*, a félelem elfojtásának képessége. Véleményem szerint az 'elfojtást' Aquinói Szent Tamás nem a freudi értelemben használja, hanem inkább a 'kézben tart' vagy 'ural' értelemben.

Fortitudo

Aquinói Szent Tamás szerint egyértelmű, hogy a *fortitudo* erénynek elsődleges formája a passzív forma. Habár ebben a tekintetben Aquinói Szent Tamás olyasmit követ, amit már Arisztotelész is megemlít, valójában az Újszövetség és a keresztény hagyományok azok, amelyek meghatározóak Aquinói Szent Tamás számára, amikor újragondolja ezt az erényt. Nézzük meg először azt, hogy az Újszövetség hogyan használja a bátorság kifejezést, majd vizsgáljuk meg, hogy Aquinói Szent Tamás, korábbi keresztény hagyományt követve, hogyan változtatja a bátorság pogány erényét a keresztény kitarás és állhatatosság erényévé.

Andreia

Mint már említettük, Platón és Arisztotelész műveiben az *andreia* a megszokott kifejezés a bátorságra. Ezt a szót sehol nem találjuk meg az Újszövetségben, kivéve egy változatát egyetlen helyen, az 1Kor 16,13-ban. Az *andreia* a görög Ószövetségben előfordul néhányszor, például a Bölcsesség könyvében, ahol a sarkalatos erények felsorolását találjuk, a hagyományos görög megnevezésükkel: *szophroszüné*, vagyis mértékletesség, *phronészisz*, vagyis okosság, *dikaioiszüné*, vagyis igazságosság, és *andreia*, vagyis bátorság (a magyar fordításban erősség szerepel — *a ford.*) (Bölcs 8,7).

Hüpomoné

A 2Tessz 3,5-ben például, amikor Pál Krisztus állhatatosságáról beszél, a *hüpomoné* görög kifejezést használja, pontosan azt a kifejezést, amit Arisztotelész is használ a bátorság passzív formájának megjelölésére. Ezt a kifejezést még 12 másik helyen találjuk meg az Újszövetségben: Jób állhatatosságára vagy türelmére (Jak 5,11), a keresztények állhatatosságára (Kol 1,11; 2Tessz 1,4; 1Tim 6,11; Tit 2,2; Jak 1,3–4; 2Pt 1,6), mi több, Isten állhatatosságára (Róm 15,4–5) vonatkozóan.

A Tesszalonikaiaknak írt első levél nyitó soraiban található a keresztény élet jól ismert és gazdag leírása a következőképpen: „tevékeny hit, áldozatos szeretet, és szilárd (*hüpomoné*) remény” (1Tessz 1,3).

Patientia

A *hüpomoné* kifejezést általában a *patientia* szóval fordítják latinra (például a Vulgátában), kivéve itt a 1Tessz 1,3-ban, ahol a *sustinentia* kifejezést találjuk, valamint a Jakab 5,11-ben, ahol a fordításban *sufferentia* áll. Az Újszövetség más görög kifejezéseket is használ a bátorság és bátorítás kifejezésére, például az Evangélium hirdetésében, vagy azokban az esetekben, amikor van ok a félelemre. Ezeket a kifejezéseket sokféleképpen fordítják latinra, de sohasem a *fortitudo* szóval, vagyis azzal az elnevezéssel, amelyet Aquinói Szent Tamás használt erre a sarkalatos erényre. A Vulgata használja egyébként a *fortitudo* kifejezést, de csak olyan görög kifejezések fordítására, amelyek erőt (*iszkhüsz*) vagy hatalmat (*dünamisz*) jelentenek.

Természetesen nem akarunk eltévedni a görög, latin, angol (és magyar) kifejezések sűrűjében. Röviden összefoglalva az alábbiakat érdemes megjegyezni:

— a bátorságot jelölő szokványos görög kifejezés, az *andreia*, nem fordul elő az Újszövetségben,

— a *fortitudo* latin kifejezés, amelyet más helyeken az *andreia* fordítására használnak (például Arisztotelész *Etikájának* középkori fordításaiban), megtalálható a Vulgata Újszövetségben, de ezeken a helyeken olyan görög kifejezések fordítására szolgál, mint az 'erő' vagy a 'hatalom',

— a *hūpomoné*, melyet Arisztotelész a bátorság passzív formájának megjelölésére használ, gyakran fordul elő az Újszövetségben, de a latin fordításakor leginkább a *patientia* szót használják.

Azért tartom fontosnak áttekinteni a különböző nyelvekben használatos kifejezéseket, mert ezzel alátámasztható az az érvelést, miszerint amikor Aquinói Szent Tamás a bátorság passzív formájának ad elsőbbséget, a *sustinere* kifejezésnek az *aggredi* szóval szemben, akkor ebben a következők segítik:

— már Arisztotelész is ebbe az irányba mutat,

— az a tény, hogy a kifejezés nem fordul elő az Újszövetségben,

— az a tény, hogy a *hūpomoné* kifejezést gyakran használják az Újszövetségben türelem, kitartás vagy szenvedés jelentéssel, vagyis olyan szavak esetében, amelyek bátorságot írnak le, de annak passzív formájában.

A bátorság értelmezésének keresztény átalakítása

A bátorság ókori pogány, illetve keresztény szempontból történő leírásához használt kifejezések között fellelhető különbségek a két fogalom között megtalálható alapvető különbségekre hívják föl a figyelmet. Aquinói Szent Tamás esetében ezek a különbségek három pontban összegezhetők. Bár már említettük ezeket, mégis hasznos lehet ezen a ponton újra összefoglalni őket.

Először is, a bátorság erényének legjobb példája a katona helyett a vértanú lesz. A háborúban a halállal szembe nézni kész személy (általában férfi) helyét átveszi a vértanú (férfi, nő vagy gyermek), aki kész az életét Krisztusért adni. A vértanúság sohasem egyszerűen csak egy bátor tett, hiszen hitnek és szeretetnek is benne kell foglaltatnia, de mindenképpen bátor tett.

A keresztény vértanú legfontosabb példája természetesen Jézus, és az, ahogyan ő elfogadta a halált, minden keresztény bátorság mércéjévé vált. Halálával az igazság mellett tett tanúságot, hogy felfedje a világ bűnének mélységét, és Isten szeretetének még nagyobb mélységét. „Amikor szidalmazták, nem viszonozta a szidalmazmat” (1Pt 2,23). „Mint a bárányt, úgy vitték leöltni” (Iz 53,7; ApCsel 8,32), egy olyan szenvedésre, amelynek, ahogyan a második misekanon felhívja rá a figyelmet, „önként átadta magát”.

A bátorság erényének
legjobb példája
a vértanú — és Jézus

**A közjó védelme,
a felebarát szolgálata
és az igazságért
folytatott küzdelem**

Ez is hadviselés, bár nagyon különbözik attól, amit általában háborúnak gondolunk. És ez az a második pont, ahol Aquinói Szent Tamás bátorság-értelmezése jelentősen eltér a pogány felfogástól. Aquinói Szent Tamás örömmel újradefiniálja a háború fogalmát, úgy, hogy a valóban bátor emberek közé ne csak azok férjenek be, akik például készek meghalni a hitükért a gyűlölet keltette erőszak következtében, hanem azok is, akik készek valamilyen más módon kockára tenni az életüket: a bíró, aki a fenyegetések ellenére sem engedi, hogy lefizessék, vagy az ápolónő, aki kész fertőző betegségben szenvedőket ápolni. Minden ilyen helyzet egy 'különleges harc' (*impugnatio particularis*, *Summa theologiae* II.II 123,5). Ezen keresztül újabb indítékok válnak elérhetővé a keresztény bátorság számára: a közjó védelme, a felebarát szolgálata és az igazságért folytatott küzdelem. Maximilian Kolbe és Szent Damján olyan modern kori szentek, akiket a bátorságuk tesz kiválónak, az irgalmasság vértanúi, akik felebarátaik iránti szeretetből áldozták fel életüket. Teréz anyát nem ölték meg a hitéért, mégis az életét adta számos más módon. Ezek a szentek példázzák a legjobban, hogy mi mindent foglal magába a keresztény bátorság.

**A bátorság elsődleges
formája a passzív forma**

A harmadik mód, ahogyan Aquinói Szent Tamás bátorság-felfogása átalakítja a pogány fogalmat, az, hogy különösképpen is hangsúlyozza: a bátorság elsődleges formája a passzív forma. A bátorság aktív és passzív formái közötti különbségtételre Arisztotelésznek az a megjegyzése utal, hogy a bátorság nemcsak a félelemmel, de a bizalommal is kapcsolatban van. Ezt a különbségtételt Cicero fejleszti tovább, majd Aquinói Szent Tamásnál válik teljesen egyértelművé és elsődlegesen fontossá. Kitartani, mondja, nehezebb, mint támadni. Azt jelenti, hogy ellenállunk valami olyannak, ami erősebb nálunk. Azt jelenti, hogy teljesen tudatában vagyunk a veszélyeknek, hiszen azok már jelen vannak. És azt jelenti, hogy hosszú távon tartunk ki, míg a támadás hirtelen és mindent azonnal eldöntően mehet végbe.

Ez arra hív minket, hogy elgondolkodjunk egy másfajta hatalom létezéséről, egy erkölcsi vagy spirituális hatalomról, amely sokkal gyengébbnek látszik, mint a politikai vagy katonai hatalom, de ami a csatazaj megszűnése után is kitart. Erről a hatalomról már a Példabeszédek 16,32-ben is hallunk: „Jobb a békétűrő, mint a harcias hős, a magán uralkodó, mint aki elfoglal egy várost.” A modern korban az erőszakmentesség bajnokai, Mahatma Gandhi és Martin Luther King segítenek emlékezni a hatalom ezen formájára.

Gandhi és a satyagraha

Aquinói Szent Tamás bátorság-megközelítése egy másik szempontból is eltér a pogányokétól, mégpedig a bátorság és az erőszak kapcsolatának szempontjából. A bátorság ókori pogány leírásai a háborúra és a hazájáért harcoló katona nemes halálára tekintenek. A keresztény elgondolások Krisztusra tekintenek, és az Atya és az

emberiség iránti szeretetéből következő halálára. Az előbbi kész viszonzni az erőszakot, az utóbbi nem. Jézus egyértelműen kizárja az erőszakot tanítványai számára: „aki kardot ragad, kard által vész el”, mondja Péternek, amikor az Jézus védelmében a kardjáért nyúl (Mt 26,52). Ha Krisztus, ahogyan Hans Urs von Balthasar fogalmaz, az „egyetemes és konkrét norma” minden emberi cselekedet számára, aki belső erővel ruház fel minket szenvedése és eucharisztikus önátadása által, akkor az ebbe az életformába illeszthető bátorság nem veheti számításba megoldásként az erőszakot.

**Az igazság melletti
kitartás**

Az erőszakmentesség stratégiájának legismertebb terjesztője Mahatma Gandhi (1869–1948). Írásaiban egy olyan fogalommal találkozunk, amely nagyon közelinek tűnik az Aquinói Szent Tamás által leírt keresztény bátorsághoz. Természetesen Gandhi hindu volt, de nagyon tisztelte Jézust, különösen tanításának azon összefoglalása miatt, amit a Hegyi beszédben találunk (Mt 5–7). Gandhi tanítása és cselekedetei, úgy tűnik, nagyon közel hozzák őt a bátorság keresztény értelmezéséhez és gyakorlatához. Ezeket az elveket és cselekedeteket Gandhi a *satyagraha* elnevezéssel jelölte meg, ami ‘az igazság melletti kitartást’, ‘az igazsághoz való ragaszkodást’ jelenti. Véleményem szerint fordítható úgy is, mint ‘megmaradni az igazságban’. Jézus azt kéri tőlünk, hogy maradjunk meg a szeretetében, Pál pedig arra biztatja a megtérteket, hogy legyenek állhatatosak a hitben. Azért bátorodom párhuzamot vonni Gandhi hindu kifejezése és a Biblia kifejezései között, mert imádságos lélekkel olvasta a Bibliát, és hitte, hogy ezáltal a Biblia üzenete is nagyrészt megérthető lesz számára.

**Gandhi és
Daniel O’Connell**

Kis kitérőként megjegyezhetjük, hogy Gandhit erőszakmentes módszere tekintetében nemcsak a hindu tanítások és a Biblia inspirálta, hanem Daniel O’Connell, az ír ‘felszabadító’ módszere is, aki a 19. század első felében vezetett mozgalmat a katolikus egyenjogúságért, valamint annak a törvénynek a visszavonásáért, amelyik fel függesztette az ír parlamentet és összevonta Nagy-Britanniával. O’Connell módszereit, amelyek mindenféle békés és törvényes cselekedetet felhasználtak a politikai kampány során, Gandhi ismerte és felhasználta. O’Connell például a következőképpen ír: „Alapvetem a politikai életről (...) hogy a politikai szervezetekben minden jobbítást és fejlesztést el lehet érni úgy, hogy megmaradjunk a teljesen békés és törvényes módszereknél, de nem lehet elérni erőszakos módszerekkel — vagy pedig, amennyiben azok erőszakos módszerekkel is elérhetőek, ezek a módszerek több rosszat hoznak létre, mint amennyit megszüntettek, és az országot rosszabb helyzetbe hozzák, mint amilyenben eredetileg volt” (*The Nation*, 1843. november 18.).

**Erőszakmentesség
és bátorság**

Sem O’Connell, sem Gandhi nem volt pacifista, és a fenti idézet sem a pacifizmust kívánja terjeszteni. De az, hogy többre tartották az erőszakmentes stratégiákat, még ha mindkét esetben politikai okokból is, azt szolgálja, hogy egy olyan erkölcsi és spirituális hozzáállás kerüljön előtérbe, amely méltóbb az ember számára, és amely közelebb visz minket a bátorság lényegéhez, mint az erőszak

vagy a háború. Aquinói Szent Tamás ugyanezt fogalmazza meg tömören a számunkra, amikor arról beszél, hogy nem jelenti a türelem megtagadását az, ha szükség esetén megtámadunk egy gonosz embert, és a türelem a háborút sem zárja ki minden esetben (*Summa theologiae* II.II 136, 4 ad 3). Korábban pedig arról ír, hogy a közösség békéjéért időnként harcolni kell (123, 5 ad 3; 124, 5 ad 3).

Satyagraha és fortitudo

Gandhi elvei és cselekedetei, a *satyagraha*, sok olyan vonást foglal magába, amely könnyen párhuzamba állítható a *fortitudo* jellemzőivel a keresztény hagyományban. Az *igazság* alapvető fontosságú a gondolkodásban, a beszédben és a cselekedetben. Ebben semmi drámai nincsen: nagyon furcsa lenne olyan spirituális vagy erkölcsi tanítóval találkozni, aki ennek az ellenkezőjét mondja. Platón szerint a bátorság akkor igazán bátorság, ha bölcsességgel párosul, Aquinói Szent Tamás pedig azt írja, hogy az okosság (*prudence*) akkor teszi bölccsé a bátorságot, ha az összhangban van az igazsággal.

Az igazság keresése, mondja Gandhi, az az út, amely elvezet Istenhez, éppen ezért ott gyávaságnak helye nincsen. Az igazság keresése magában foglalja azt, amit ő 'önmagából-jövő-szenvedésnek' (*self-suffering*) nevez, vagyis hogy készek legyünk az igazságért szenvedni, vagy akár a halált is vállalni. Ebben sincsen semmi drámai: láthattuk, hogy a bátorság ókori pogány értelmezése különösen nagy hangsúlyt helyez arra az aspektusra, hogy a bátor ember akár meghalni is kész.

„Nem-birtoklás”

A következő tulajdonság, amiről Gandhi beszél, a 'nem-birtoklás' (*non-possession*), a leválás vagy elszakadás azon vonása, amely lehetővé teszi a félelmek megszűnését, eltávozását. Ahogyan írja: „minden félelem a test mint középpont körül forog, és éppen ezért eltűnik, amint megszabadulunk a testhez való kötődéstől” (*Selected Writings of Mahatma Gandhi*, 44). De ez a testtől való elszakadás, de még a meghalásra való készség is csak azoktól a félelmektől szabadít meg, amit Gandhi külső félelmeknek nevez; a belső ellenségek velünk maradnak és azoktól mindig félnünk kell. „Aki legyőzi a haláltól való félelmet, az még nem győzött le minden más félelmet is, mint ahogyan azt általában feltételezik” — itt olyan lelki ellenségekre gondol, mint például a büszkeség. Ugyanakkor az igazságot kereső embernek minden félelmet le kell győznie, külsőt és belsőt egyaránt. Erről eszembe jut Avilai Szent Teréz egy megjegyzése az önéletrajzából: „Határozottan állítom, hogy a tökéletlen embernek több bátorságra van szüksége ahhoz, hogy a tökéletességre való törekvés útján haladjon, mint ahhoz, hogy hirtelen vértanúvá váljon” (idézi Joseph Pieper: *The Four Cardinal Virtues*, 137).¹ És Jézus mondata is eszünkbe juthat: „Ne féljetek azoktól, akik a testet megölik, a lelket azonban nem tudják megölni. Inkább attól féljetek, aki a károztatba vetve a testet is, a lelket is el tudja pusztítani” (Mt 10,28). Gandhi megjegyzése valami olyasmire hívja fel a figyelmünket a *fortitudo*-val kapcsolatban, ami fölött a nyugati hagyományok figyelme könnyen elsiklik, nevezetesen, hogy bátorság szükséges

¹Magyarul: *A négy sarkalatos erény*. (Ford. Körber Ágnes.) Vigilia, Budapest, 1996.

Félelem nélküliség

ahhoz, hogy az imában kitartsunk, és ahhoz, hogy lelki értelemben meghaljunk önmagunknak, ahogyan arra Jézus hív minket.

A következő tulajdonság, amiről Gandhi beszél, a *félelem nélküliség* (*fearlessness*), az első az isteni attribútumok között a hindu iratok szerint (*Bhagavad Gita*, c.16). A bátrak azok az emberek, akiket a félelem hiánya fegyverez fel, mondja Gandhi, „nem pedig a kard, a pisztoly, vagy más testi fegyver, amelyekre, szigorú értelemben véve, csak a gyáváknak van szüksége”.

A *satyagraha*, az igazságban való állhatatosság a toleranciát és az alázatot is feltételezi, habár Gandhi rámutat az alázat különös természetére: ezt az erényt, úgy tűnik, nem lehet anélkül gyakorolni, hogy némi büszkeség be ne lopakodna, a valóban alázatos ember ugyanis nincsen tudatában saját alázatosságának.

Bántás nélküliség

Gandhi elvei és cselekedetei közül talán a legismertebb az *ahimsa*, vagyis a bántás nélküliség. Ezt a kifejezést néha egyszerűen erőszakmentességnek fordítják, de ez nem teljesen pontos. Gandhi számára ugyanis ez valami hasonlót jelent, mint a megértés és a megbocsátás, olyan erőt, amely férfiasabb az erőszaknál és a büntetésnél, és olyan akaratból származik, amelyet nem lehet legyőzni. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a hozzáállás nem passzív alárendelődés vagy a tettek elől való gyáva megfutamodás. Ezt írja: „Az olyan esetben, ahol csak a gyávaság és az erőszak között választhatunk, az erőszakot javasolnám. Ugyanakkor hiszem, hogy az erőszakmentesség összehasonlíthatatlanul magasabb rendű, mint az erőszak, a megbocsátás pedig férfiasabb, mint a büntetés. Az erőszakmentesség nem a gyávaság álcázása, hanem a bátrak legfontosabb erénye” (*Selected Writings of Mahatma Gandhi*, 55). Később pedig így ír: „Az *ahimsa* nem a félénkek vagy a gyávák útja. Azoknak a bátraknak az útja, akik készek szembenézni a halállal. Az, aki karddal a kezében hal meg, kétségkívül bátor, de az, aki úgy néz szembe a halállal, hogy a kisujját sem emeli föl és arcizma sem rándul, még bátrabb” (*Selected Writings of Mahatma Gandhi*, 58).

Önuralom

A keresztény erény, a *fortitudo*, és a Gandhi által leírt *satyagraha* egyaránt hangsúlyozza a bátorságban a kitartást. Éppen ezért a bátor ember, mind a keresztény, mind pedig Gandhi felfogásában, készen áll az *önfeláldozásra* és a *tudatos szenvedésre*. Az *önuralom* a létezésünk törvénye, írja Gandhi, „mivel a legmagasabb rendű tökéletesség nem érhető el a legmagasabb rendű önuralom nélkül. A szenvedés tehát az emberi nem jelképe” (*Selected Writings of Mahatma Gandhi*, 49). Az *Ahimsa* tudatos és szándékos önuralom a bosszú vágyának megfékezésére. Sohasem gyengeség, hanem éppen hogy intenzív, aktív, megtisztító belső erő.

Ez a felfogás nagyon közel áll ahhoz, ahogyan Joseph Pieper az erősség keresztény erényét leírja: „A kitartás magában foglalja a lélek erős aktivitását, nevezetesen a jó erőteljes megragadását és a jóhoz való ragaszkodást. Csak ebből a bátor szívű cselekedetből táplálkozhat az az erő, amely támaszt nyújt a sebesülés és halál fizikai és lelki szenvedésében” (*The Four Cardinal Virtues*, 128).

Gandhi erőszakmentes lelkisége, amely annyira közel van mindahhoz, amit a keresztény hagyomány a bátorságról mond, még inkább figyelemre méltó, ha azokra az intenzív politikai konfliktusokra gondolunk, amelyek közepette ő vezető volt. Személyes élményei voltak a kényszerítő hatalom és az erőszak valóságáról, mégis szilárdan kitartott azon meggyőződése mellett, hogy a közösségi viszályokra a megoldás nem az erőszak, hanem a 'bátorság és a bölcsesség' (*Selected Writings of Mahatma Gandhi*, 59).

Gandhi és a keresztény hagyomány

Gandhi elvei és cselekedetei, a *satyagraha*, egy olyan keresztény hagyományra emlékeztetnek minket, amit félő, hogy elhanyagolunk. Felhívja a figyelmünket például arra a képre, ahogyan Szent Pál leírja a keresztény harcost, teljes felszerelésben és fegyverzetben, amint egy olyan küzdelemben kell bátornak lennie, amelynek dimenziói sokkal radikálisabbak, mint a Gandhi által leírt dimenziók. Vegyük észre, mennyire hasonlít ebben a szakaszban Szent Pál felsorolása az erényekről ahhoz, amit Gandhi írásaiban találtunk:

Szent Pál az erényekről

„Lelki fegyvereink

Erősödjetek meg az Úrban, az ő mindenható erejéből. Öltsetek föl az Isten fegyverzetét, hogy a sátán cselvetéseinek ellenállhassatok. Nem annyira a vér és a test ellen kell küzdenünk, hanem a fejedelemségek és hatalmasságok, ennek a sötét világnak kormányzói és az égi magasságoknak gonosz szellemei ellen. Ezért öltsetek fel az Isten fegyverzetét, hogy a gonosz napon ellenállhassatok, és mindent legyőzve megtarthassátok állásaitokat. Így készüljete föl: csatoljátok derekatokra az igazság övét, öltsetek magatokra a megigazulás páncélját, sarunak meg a készséget viseljétek a békesség evangéliumának hirdetésére. Mindehhez fogjátok a hit pajzsát, ezzel elháríthatjátok a gonosz minden tüzes nyilát. Tegyétek fel az üdvösség sisakját, és ragadjátok meg a Lélek kardját, vagyis az Isten szavát.

Minden alkalommal *imádkozzatok* a Lélekben könyörögve és imákat mondva. Legyetek éberek, és imádkozzatok *kitartóan* az összes szentért és érterem is, hogy megkapjam a beszéd ajándékát, hogy amikor megszólalok, *bátran* hirdessem az evangélium titkát. Ennek a bilincsekben is hírnöke vagyok, hadd hirdessem hát *bátran*, ahogy kötelességem” (Ef 6,10–20).

A keresztény „harcos”

A keresztény tehát teljes fegyverzetbe öltözött harcos, övvel, páncéllal, saruval, pajzzsal, sisakkal és karddal. Fegyverzete azonban az erényekből áll: igazság és megigazulás, hit és üdvösség, a békesség evangéliuma, Isten szava és imádság. Gandhi felsorolásában az igazság, bátorság, elszakadás, félelem nélkülség, tolerancia, alázat, bántás nélkülség, önfeláldozás, szenvedés, önuralom és bölcsesség szerepel. Szent Pálnak ebben a felsorolásában pedig az erő, igazság, megigazulás, béke, hit, üdvösség, imádság, a Lélek, kitartás és bátorság.

Szent Pálnál az erények más felsorolását is megtaláljuk, a Galáták 5,22–23-ban pedig a Lélek gyümölcsit nevezi meg: szeretet, öröm, békesség, türelem, kedvesség, jóság, hűség, szelídség, önmegtart-

tóztatás. Nem azt akarom állítani, hogy Gandhi felsorolása keresztény szempontból teljes lenne. Aquinói Szent Tamás egyértelműen kimondja, hogy a kegyelemre van szükségünk ahhoz, hogy kitartsunk, és Szent Pál is egyértelműen kimondja, hogy Jézus szívünkbe árasztott Lelke a forrása ezeknek az ajándékoknak és gyümölcsöknek. De előfordulhat, hogy elhanyagoljuk a kincseinket, és Gandhi feladata, hogy emlékeztessen minket — pontosan azért, mert Jézus az ő számára is inspirációt jelentett — a saját örökségünk azon részeire, amelyről egyébként megfeledkezhetnénk. Joseph Pieper felhívja a figyelmet arra, hogy szükségünk van a Szentlélek ajándékára, a bátorságra, hiszen a keresztény ember egy olyan küzdelem résztvevője, amely spirituális és metafizikai, nem csupán politikai vagy pszichológiai: „A bátorság ajándékával a Szentlélek olyan bizonyosságot önt a szívünkbe, amely legyőz minden félelmet: nevezetesen, hogy az embert az örök életre fogja vezetni, ami minden jócselekedet célja és oka, és a végső megmenekülés minden veszélyből” (*The Four Cardinal Virtues*, 138).

Megmaradni/kitartani az igazságban

A pogány görög és latin, a keresztény, valamint a hindu hagyományok mind egyetértenek abban, hogy a bátorság azt jelenti, hogy kitartunk az igazságban, és készek vagyunk akár meghalni is az igazságért. Mint láttuk, az Újszövetség gyakran használja a *hüpomoné* kifejezést, de egyszer sem az *andreia* szót. Már ezáltal a keresztény hagyomány új irányt ad a klasszikus értelmezésnek, hiszen nagyobb hangsúlyt helyez a bátorság kitartást jelentő formájára, mint a támadó vagy önérvényesítő formára. Ez a keresztény kitartás, vagy állhatatosság, az Újszövetség tanítása szerint csak akkor lehetséges, ha Krisztusban maradunk, az ő igéjében, az ő szeretetében, a hitben, a jóságban (Jn 8,31; 15,4; 9; 10; Róm 11,22; Kol 1,23). Azonban az, hogy kitartsunk úgy, ahogy kell, erőnkön felül áll. Ezért tehát, mondja Aquinói Szent Tamás, szükségünk van a kegyelemre ahhoz, hogy kitartsunk, és a Szentlélek ajándékára, hogy úgy legyünk bátrak, hogy az méltó legyen ahhoz a híváshoz, amelyet hitünk szerint kaptunk.

Kézdy Anikó fordítása

Bátorság és létbátorság

BÉRES TAMÁS

Paul Tillich félszáz éve írt könyvének újraolvasása

1965-ben született Miskolcon. Teológiai tanulmányait Budapesten és Marburgban végezte, 2002-ben szerzett PhD fokozatot Paul Tillich teológiájáról írt munkájával. Evangélikus lelkész, az Evangélikus Hittudományi Egyetem Rendszeres Teológiai Tanszékének tanár-vezető docense.

**A bátorság a
közbeszédben**

Néhány hónapja jelent meg Németországban Andreas Püttmann könyve, *A bátorság lesz a legfontosabb erény* címmel. Ebben a szerző többek közt azzal a statisztikai adattal néz szembe, hogy az ország lakosainak 93 százalékát 40 évvel ezelőtt kitevő keresztények mára 63 százalékát alkotják a német társadalomnak. Tart Dosztojevszkij jóslatának beigazolódásától: „ha nincs Isten, mindent szabad”, és máris több veszélyes jelét látja a keresztény erények eltűnésének. A német társadalomtudós négyponthoz jutva világosan látszik, hogy nem csupán kívülről ismeri a kereszténységet, amikor bátrabb hitvallásra, hűségesebb imádkozásra, boldogabb hitre és lángolóbb szeretetre buzdít.

Nálunk mostanában nem esik túl sok szó a bátorságról a közbeszéd különféle fórumain, és még az emberrel foglalkozó szakmai lapokban is ritkán találkozunk vele. Ha esetleg igaz is, kissé természetlen és sematikus volna e mögött rögtön szándékosságot gyanítani, s az egymást követő elmúlt világszemléleteket, társadalomképeket vagy arctalan aktorokat felelőssé tenni. Az olyan hívószavak, mint a multiopcionális-, élmény-, dezintegrált vagy rizikótársadalom, nem vezetnének minket sokkal tovább jellemző vonásaik és névadóik felsorolásánál. Ha ezzel és néhány emblematisztikus közszereplő szokott értékelésével már végeztünk, előbb-utóbb mindenképp ahhoz a kérdéshez érkeznénk, hogy hol voltunk mi magunk az egyik születésénél vagy a másik kimúlásánál, és hogy a jelenleg is folyó váltásnál ülő vagy állóhelyünk, vagy történetesen szervezői karszalagunk van-e. A természetlenné látszó kérdés így módon vezet el ahhoz a nagyon is életszerű felismeréshez, hogy hiányzó fogalmainkat ne a rajtunk kívül eső társadalmi megnyilvánulási formák valamelyikén kérjük számon, hanem keressük, s ha megvan, örömmel üdvözljük saját értékeink közt vagy egyéni és közösségi életünk határmezsgyéjén. Személyes lehetőségeink és közösségi felelősségünk ismeretében érdemes rácsodálkoznunk arra a helyzetre, hogy a bátorság, mely mint emberi erény legitim módon építhető és erősíthető közösségi viszonyainkat, mégis oly ritkán kerül szóba. Pedig nemcsak hasznos és értelmes, hanem építő viták is folyhatnának róla széles körben.

A munkaetika példája

Egyik ilyen kiemelkedő lehetőség volna a *munkaetika* terén folytatott vita a közös értelmezés érdekében. Beszélgetnünk kellene azok bátorságáról átfogóan és részletesen is, akik mindennapi munkájuk során fokozottan ki vannak téve a veszélynek, hogy emberi kapcsolataikat bármely heteronóm, például eszközi vagy technikai szem-

**Az egyéni etikai
felelősség elhárítása**

léletnek vessék alá, s ezzel pácienseiket, ügyfeleiket, tanítványaikat vagy a gondjaikra bízottakat sodorják még nagyobb veszélybe. A néha alig takargatott munkáltatói cinizmussal szemben is volna hely a bátorság helyi értékeinek végiggondolása számára. Ezekből a beszélgetésekből minden kétséget kizáróan kiderülne, hogy az adott szó, a vezetői stílus, a szervezeti küldetésnyilatkozat vagy a vállalati vízió közösségbarát értékei melletti kiállás legalább olyan jelentős üzleti faktor, mint a vállalati társadalmi felelősség bármely más, divatos és jövőképes tétele. Kiderülhetne, hogy a bátorság nem egyet jelent a csapatépítő tréningek paintball meccsein bevitt pontszámok összegével, a tanárverő diákok népszerűségének alapjául szolgáló tettlegességgel, a kockáztatással vagy az extrém sportok valamelyikével. Ezzel szemben bátorságnak nevezhetjük a közösségi tervezés és kivitelezés számos formájában való konstruktív részvételt, a legjobb meggyőződés szerinti kitartó munkát, a mindenkori jelen-lét tudatosítására irányuló szellemi-lelki erőfeszítést, a vállalt értékek melletti következetes kiállást, hogy csak néhány lehetőséget említsünk.

A munkaetika példája, a bátorság helyi értékeinek végiggondolása és a hozzá tartozó konkrét példák alkotta befejezhetetlen sor már utal arra a nehézségre, amely az etika általános helyzetét jellemzi ma. Nem pusztán arról a hermeneutikai kérdésről van itt szó, hogy az etikai tájékozódás nehézségeinek vállalásához önmagában is az értelmes döntés bátorságára lenne szükség. Ennek hiányában ugyanis az ember etikai megnyilvánulása, a mérlegelés, döntés és felelős cselekvés hármásának helyébe az egyén szintjén redukciós helyettesítő megoldások kerülnek, amelyek lényegében elvégeztelenül engedik tovább az egyéni megoldást igénylő kérdéseket a további, közösségi szintekre, amelyeken ezek már elvégezhetetlenek. A szubszidiaritás első szintje az egyén, akinek etikai döntése konkrét cselekvésként épül be a közösségi cselekvésbe. A közösség felelős, arcvonalbeli tagjának lenni, önmagában véve is bátorságot igénylő szerep.

**Az átfogó etikai
diskurzusok háttérbe
szorulása**

Az egyéni etikai felelősség elhárításán kívül az átfogó etikai diskurzusok háttérbe kerülésének, elsorvadásának jelensége is nehezíti a kifejezetten etikai kérdésekkel foglalkozó viták számának és jelentőségének emelkedését. A pragmatikus gazdasági és kutatási szempontok átfogó etikai térnyerése következtében a széles körű társadalmi párbeszéd lehetősége gyakorlatilag megszűnt, és a kérdések konkrét, alkalmazott etikai területekre kerültek át. Az ebben a közzegben végzett etikai értékelések nem veszítették el ugyan azt a lehetőséget, hogy a szóba jövő módszerek bármelyikét alkalmazzák rajtuk, de az emberi és közösségi étellel kapcsolatos intuitív és termékeny, gyakorlatilag is publikus megvitatás esélye drasztikusan lecsökkent. A bátorság mint erény (illetve személyiségvonás vagy érték) esetében ennek értelmében viszonylag könnyen elképzelhető az a helyzet, hogy néhány szaketikai terület kiemelje és kiemelkedően fontos kérdésként folytasson vitát róla a nem is túl távoli jövőben. A katonák, rendőrök, tűzoltók, mentősök, légikísérők számára

ugyanis a bátorság az eredeti, Platónnál látott helyzetéből kiemelve, kis fáradsággal, a köznyelvnek is megfelelő módon, csaknem közvetlenül értelmezhető, mivel a felsorolt élet- illetve vagyontemő foglalkozásokban tevékenykedők feladatköre nagyrészt megfelel Platon államelméletben alkalmazott erényetikájának. Ahhoz azonban, hogy a bátorság mint erény más társadalmi feladatokat ellátók esetében is lényeges kérdéssé váljon, mindenekelőtt az általános etikai diszkusszió szokásának kellene megerősödni és a kultúra részévé válnia. Mint mondtuk, erre a mai társadalmunkban átfogó módon egyelőre nincs nagy esély, de a személyes és más közösségi kezdeményezések keretében folyamatosan lehetőség nyílik rá.

Felelősségetika és erényetika

A kisebb-nagyobb nemzeti közösségektől a világszervezetekig húzódnó, egyházi és civil társadalmi keretek közt van alkalma a kortárs kereszténységnek is arra, hogy morális útmutatásaival, illetve etikai mérlegeléseivel járuljon hozzá a világ állapotának formálásához. Etikai érvelésükben a protestáns egyházak tagjai legelterjedtebben a felelősségetikát használják. Ritka eset, hogy mondanivalójukat erényetikai keretek közt fejtsék ki, a Német Protestáns Egyházak és a Német Püspökkari Konferencia Tanácsának egyik legutóbbi (közös) állásfoglalásában mégis volt erre példa. A *demokráciához erények kellenek (Demokratie braucht Tugenden)* című, négy éve megjelent dokumentumban a római katolikus és protestáns egyházvezetők és teológusok együtt elemezték a demokráciában élő keresztények helyzetét, cselekvési lehetőségét és a társadalom alakításával járó felelősség természetét, és nyújtottak szempontokat az átgondolt közös cselekvés számára. A közös iratban nem a klasszikus görög filozófiai, kardinális és a teológiai erények részleteiről esik szó, hanem a társadalmi együttéléshez nélkülözhetetlen begyakorolt képességről, az erény eredeti jelentése felől közelítve. Az irat a közös etikai értékelő munka lehetőségének egyik fontos dokumentumaként azóta is azt jelzi, hogy az emberiség gondolkodásának közös kulturális hagyománya mindkét egyházi fél számára saját anyagként használható fel.

Létbátorság

Ezt a benyomást erősíti meg a bátorság Paul Tillich által kifejtett helye és szerepe is a nyugati gondolkodás történetében és a szerző teológiájában. Tillich 1952-ben írta *Létbátorság*¹ című rövid könyvét, mely ma is izgalmas olvasmány. A bátorságot nem pusztán erényként, hanem ontológiai mélységében igyekszik megérteni és megértetni olvasóival, s ehhez nemcsak filozófiai és teológiai, hanem sok lélektani megfontolást is felhasznál. Különlegesen érdekessé teszi gondolatait az a tény, hogy húsz éves észak-amerikai tartózkodása alapján az amerikai társadalom európaival való összevetését is elvégzi röviden ebben a bátorság oldaláról. Bár a könyv már több mint fél évszázados, az evangélikus teológiai gondolkodásban azóta sem volt ehhez hasonlóan átfogó vállalkozás a bátorság értelmezésére. Egy fél évszázados, jelentős könyv esetében már a hatástörténetéről is sokat írhatnánk, a kötet mégsem annyira közismert és főleg

¹Paul Tillich: *Létbátorság*.
(Ford. Szabó István.)
Teológiai Irodalmi
Egyesület,
Budapest, 2000.

nem annyira idejétmúlt, hogy érdektelen lenne gondolatmenete legfontosabb pontjainak kiemelése.

Szókratész bátorsága

A bátorságnak már Platónnál és Arisztotelésznel, a többi erény közt biztos helye van, s ez a hely máig meghatározza, ahogyan az erényekről általában gondolkodunk. Platón *Lakhész* dialógusának tanúsága szerint azonban Szókratész és beszélgetőtársai előtt talánnyos a bátorság erényként való meghatározása, és végül nem is tudják definiálni. Szókratész kudarca arra irányítja rá a figyelmet, hogy aki a bátorság megértésének nyomába kíván eredni, annak mindekelőtt az embert kell megértenie, a bátorság etikai kérdése ezért elvezet a lét ontológiai szerkezetének kérdéséhez. Az etikai és ontológiai kérdésfeltevés a „létbátorságban” (*Mut zum Sein*) összegződik: ezzel az etikai megállapítással mond igent az ember önmaga létére, a létezés minden olyan zavaró részlete ellenére, amely kibékíthetetlen ellentétben áll önigenlésével. A létbátorság tehát nem egy feszültségterhes kérdés megnyugtató lezárása, hanem a szókratészi probléma életben tartása.

Félelem és szorongás

A bátorság erő felőli megértését (Platontól Aquinói Tamásig) a bölcsességgel (sztoikusok), az önigenléssel (Spinoza) és az étellel való társítás (Nietzsche) követi. Főként ezeken a lépcsőfokokon át bővül ki a bátorság jelentése odáig, hogy magába olvassza a lét és nem-lét feszültségét, mely kettősséget az ember szorongásként él meg. A szorongás természetes jelenség, amely saját végességünk tudatát kíséri. A szorongás és félelem el nem választható kapcsolatban áll egymással. A szorongó ember tárgyat akar keresni szorongásának, mert ezzel a szorongás már félelemmé válna, s mint ilyen, az ember a bátorság segítségével már képes volna szembenézni. A félelem legveszedelmesebb eleme a szorongás, míg a szorongás folyamatosan félelemmé kíván válni. A kapcsolatot a halálfélelem példája teszi érthetővé. Amíg valóban félelemről van szó, addig konkrétan tudjuk, hogy a halálunkat okozó, lehetséges betegséget vagy balesetet, s az ezzel járó szenvedést vételezzük elő. A szorongás azonban már a halál utáni nem-létre irányul, amely nem szelídíthető meg. Bármilyen tapasztalattal próbáljuk is felruházni, ellenáll kísérleteinknek.

A szorongás típusai

A lét nem-lét általi fenyegetéséből három szorongás-típus ered. A nem-lét fenyegeti az ember létezési (ontikus), spirituális és morális önigenlését. Mindhárom esetben szó lehet e fenyegetés viszonylagos és abszolút megvalósulásáról, s ennek megfelelően lép fel az ontikus önigenlés esetében a végzettől vagy a haláltól, a spirituális esetében az ürességtől vagy az értelmetlenségtől, a morális önigenlés esetében a vétectől vagy a kárhoztatástól való szorongás. A három szorongási forma rendszerint együtt jár, de az egyik általában jellemzőbben határozza meg a szorongás konkrét esetét a többinél, s a létbátorság is irányulhat egy vagy több szorongás leküzdésére ugyanabban az esetben. A három szorongás-típus a világtörténelem különböző időszakainak közhangulatát is jellemezte.

Az ókori kultúra végén az ontikus szorongás volt a jellemző. Az addig megszokott és megismert társadalmi rend felbomlott, Nagy Sándor keleti hódításai, Caesar és Augustus terjeszkedései, az Augustust követő uralkodók zsarnokoskodásai és az akkori számos más jelenség következtében az egyénen elhatalmasodott az érzés, hogy nem képes az őt és életét meghatározó erők befolyásolására. Ez a szorongás sokakban felkeltette ugyan a végzettel és halállal való szembe fordulás vágyát, de sem a sztoicizmus, sem a szkepticizmus morális radikalizmusa, sem a misztériumvallások spirituális fegyelme vagy szélsőségségei nem bizonyultak elegendőnek az egzisztenciális fenyegetettség érzésének leküzdésére. A helyzetben a kereszténység elterjedése változtatott a morális szempont rendkívüli kihangsúlyozásával. Az egyéni bűn és bűnbocsánat gyakorlatának kiemelésével ekkor képessé tette az embereket az ontikus bizonytalanságérzés leküzdésére. A bűn és következményei miatti szorongás azonban egyre nőtt. Egyre gyakrabban jelennek meg a művészetekben és a prédikációkban egymás segítő társaiként a halál és az ördög, sokasodnak a kárhozat elrettentő ábrázolásai. A reneszánsz Fortuna és a csillagjóslás felé fordul segítségért. A késő középkort nem az értelmetlenségtől vagy a végső megsemmisüléstől való szorongás jellemezte elsősorban, ezt igazolják a nagy teológiai rendszerek és a túlvilági élet berendezésének számos jele: a purgatórium, a menny és a pokol ábrázolásainak elterjedése. E kor végét a vétek és kárhozat által keltett morális szorongás hatja át. Az újkor elejére jellemző társadalmi változások: a politikai hatalom központosulása, az állami abszolutizmus kiépülése és a korai kapitalizmus megjelenése tudták végül visszaszorítani a középkor-végi morális fenyegetettség érzéseit. Az abszolutizmus hanyatlása, a liberalizmus és a demokrácia kibontakozása a technikai civilizáció önmaga ellen fordulásának nyitott kérdéseivel pedig a spirituális nemlét fenyegetését hozta el az újkor végére.

Ez utóbbi korszaknak, azaz saját kora jellemzésének később még nagyobb teret is ad Tillich. A részként-lét és az önmagaként-lét megkülönböztetésével biztosítja, hogy az egyik oldalon a kollektivisták jellegű társadalmak szerepeljenek, a másik oldalon pedig a modern individualizmus története álljon. A részként-lét bátorságával kapcsolódik az ember a társadalomhoz, amely — mint az imént láttuk — általában képes őt egyszerre vezetni és megvédeni. A társadalmak átmeneti korai és a bennük közben is tapasztalható zűrzavaros időszakok azonban egyértelművé teszik önmagukban vett elégtelenségüket az egyéni élet átfogó vezetése iránt. Az egyén és társadalom kapcsolatának több esetében kialakulhat a szorongás patológiás változata is, az eddig tárgyalt természetes szorongással szemben. A szorongás a bátorság felé fordítja az embert. Egyrészt az ennek az oka, hogy a bátorság képes magára venni a szorongást. A bátor önigenlésben ugyanis benne van a nem-léttel való szembesülés tudatossága is. A bátorság nem szünteti meg az egzisztenciális szorongást, hanem szembenéz vele. Másrészt ott, ahol a bátorság hiányzik, a szorongás csak a reménytelenség

felé fordíthatna. A reménytelenségtől való menekülés legrövidebb útja pedig a neurózisba menekülés, mely során az egyén arra tesz kísérletet, hogy a nem-léttel való szembesülést a lét elkerülése árán valósítsa meg. Ebből a „létfogyatkozásból” ered önigenlésének gyengülése, amely miatt a patológiás szorongásban élő ember saját lényegi léténél kevesebbre mond igent, lemond képességeinek egy részéről, hogy a többit megarthassa. A neurotikus és nem neurotikus szorongás közötti határ nem túlságosan széles. Az átlagember önigenlése is neurotikussá válik akkor, amikor az általa ismert világ annyira megváltozik, hogy veszélyezteti a félelem megszokott tárgyait, amelyek konkrét ismeretében bátran választotta önigenlését. Mint mondtuk, a neurotikus, patológiás szorongás nem képes elviselni a lét és nem-lét feszültségét, és e feszültség megszüntetésén kezd fáradozni. A fennálló szorongás kikerülésére csak nem valóságos alapon nyílik esélye. A végzetten és halállal szembeni szorongást nem valós biztonság tudatra, a morális téren megnyilvánuló szorongást hamis tökéletesség-érzésre, a spirituális szorongást alaptalan bizonyosságra igyekszik felcserélni.

**Spirituálisan
megformált vitalitás**

A megváltozott világban történő továbbélés legfontosabb záloga a vitalitás. A biologizmus tévedéseitől és az ideologikus alkalmazásaitól elhatárolódva a vitalitást Tillich összeköti az intencionalitással, mely nem különíthető el az ember lényének teljességétől. A legnagyobb vitalitással az rendelkezik, aki a szó, illetve a nyelv által megszabadul adott kötöttségétől. Az erény görög jelentésével is megegyezik ez a felfogás annyiban, hogy az *areté* nem csupán a kimagasló értékek felismerését vagy elfogadását jelenti, hanem jelentéséhez tartozik az a végső próba is, hogy ezekért kész-e valaki feláldozni önmagát. Az erény így nem más, mint spirituálisan megformált vitalitás.

**A bátorság
a kollektivisták jellegű
társadalmakban**

A közösségi és egyéni létezés polaritásában kerül sor a kollektivisták jellegű társadalmak jellemzésére, melynek során kollektivistának a törzsi, természeti társadalmak minősülnek, és a középkori realizmus. Az ilyen társadalmakban élő egyének énje vagy éntudata nem folyik egybe, nem válik mi-énné. Az önigenlés bátorsága egyéni vonás, a rész-ként-lét elfogadásának bátorsága. Az újkollektivisták társadalmak körébe a fasiszmus, nemzetiszocializmus és kommunizmus társadalmi tartoznak, és a kollektivisták társadalmaktól az autonóm ész felszabadulása, a technikai civilizáció kialakulása, a kialakulása-kori versenyhelyzet gyengítő hatása és a totalitárius módszerek alkalmazása különbözteti meg őket. Ellentmondásosságuk egyik jele, hogy tagjaik, részként-való-létük elfogadásának bátorságával, a totalitárius állam egyénnel szemben megengedhető terrorjára mondanak igent, s ezzel egyszerre mondanak igent és nemet saját létezésükre. Végül — a liberalizmus és demokrácia összecsapása melletti lehetőségként — demokratikus konformizmusnak nevezi a szerző az észak-amerikai társadalmat, melyben az önigenlés — a nemzetek közt páratlan módon — az emberiség teremtő fejlődésében való részvétel tudatában megy végbe.

Az önmagaként-lét bátorsága kapcsán elsősorban az individualizmus kialakulásának történetébe, valamint az egzisztencialista felfo-

**A létbátorság
az egyházban**

gás és az egzisztencializmus közti különbségekbe avat be Tillich, hogy elvezethessen ahhoz a felismeréshez, hogy a korabeli egzisztencializmus legjelentősebb gondolata a kétségbeesés bátorsága. Ezeken a lapokon jól érezhető, hogy számára az egzisztencializmus a legutolsó számottevő filozófiai irányzat, legalábbis az öreg kontinensen.

A kétségbeesés bátorsága lényeges szerephez jut a befejező, paradoxonokkal sűrűn átszótt teológiai fejezetben. Az evangélikus teológiai örökség alapjaiig nyúl itt vissza, miközben folyamatosan aktualizálja azt. A fejezet címe: *Az elfogadtatás elfogadásának bátorsága*, nemcsak egyik leghíresebb ígehirdetésének témáját idézi fel a Róm 5,20 alapján (El vagy fogadva!), hanem a megigazulás tan központi összefüggéseit is. Abból a már ismert megállapításból kiindulva, hogy a bátorság a lét önigenlése a nemlét ténye ellenére, sorra veszi a misztika és a személyes Isten-találkozás bátorságának sajátos vonásait. A sor harmadik elemeként tárgyalja a hit paradigmáját, mely meghaladja az első kettőt. A hitet a lét hatalma által megragadott létállapotként írja le, mely áthidalja az Isten-ember találkozásban nyilvánvalóvá váló ontológiai paradoxont, hogy tudniillik az önmagaként-lét végtelenül meghalad minden véges létet. A létbátorság legégetőbb kérdésére keresi a választ a korunkat jellemző értelemvesztés horizontján: „Van-e olyan hit, mely képes együtt élni a kétséggel és értelmetlenséggel?” „Ha az élet ugyanolyan értelmetlen, mint a halál, ha a bűn ugyanolyan kétséges, mint a tökéletesség, ha a lét immár épp annyira értelmetlen mint a nemlét, akkor mire alapuljon a létbátorság?” A hit itt csak a teizmus istenét meghaladó Istent keresheti, mert csak az „Istenen túli Isten” tapasztalata vagy elfogadása haladhatja meg a részként-lét bátorságát és az önmagaként-lét bátorságát. Ebben az egyháznak is lényeges szerepe van. Csak a szavaiban és életében az „Istenen túli Istenhez” emelkedő és szimbólumait megőrző egyház képes a kétséget és értelmetlenséget is magába fogadó bátorság közvetítésére. Az ilyen egyházban való részként-lét esetében kaphatja meg az egyén azt a létbátorságot, amelyben nem kell elvesztenie sem saját énjét, sem saját világát. *„A létbátorság abban az Istenben gyökerezik, aki akkor tűnik elő, amikor Isten eltűnik a kétség miatti szorongásban.”* Ezekkel a szavakkal fejeződik be könyv, mely sok kérdést nyitva hagy és sok további kérdőjelet fogalmaz meg.

**Tillich könyve
példát mutathat**

Tillich gondolatmenetei sokkal inkább nevezhetők invenciózusnak ebben a könyvben, mint elemzőnek. Az is helyes, ha egy az egzisztencializmus uralkodó világérzésének hátterén inspirált művet nem jut eszünkbe örök érvényűvé kikiáltani. Abban azonban mindannyiunknak példát adhat, hogy hogyan valósíthatjuk meg a személyes tájékozódásunkat esetleg a ránk bízottaknak szóló útmutatás szándékával a mindenkori kortárs kultúra hangsúlyainak ismeretében. Egyetlen példa arra, hogy hogyan lehetünk, maradhatunk gondolkodók és hívők egyszerre, és hogy honnan merítsünk bátorságot a bátorság szó konkrét és átfogó jelentéseinek elengedhetetlen és hatékony, közösségi értelmezéséhez.

A bátorság — pszichológiai nézőpontból

KÉZDY ANIKÓ

A szerző tanácsadó szakpszichológus. Jelenleg a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Pszichológia Tanszékének docense. — Elhangzott a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Dogmatika Tanszéke által „Legyetek erősek: a bátorság Aquinói Szent Tamás erényetikájának kontextusában” címmel 2010. március 27-én rendezett szimpóziumon.

¹Bővebben lásd Horváth-Szabó Katalin: *Vallás és emberi magatartás*. PPKE BTK, Piliscsaba, 2007.

²Katherine Dahlsgaard – Christopher Peterson – Martin E. P. Seligman: *Sacred virtue: The convergence of valued human strengths across culture and history*. Review of General Psychology, 2005, Vol. 9, No. 3, 203–213.

³Rollo May: *The courage to create*. Norton, New York, 1975.

⁴Stanley J. Rachman: *Fear and courage* (2nd ed.). W. H. Freeman

Az elmúlt évtizedekben a pszichológiai kutatásban egyre inkább előtérbe került az egészséges, jól működő személyiség és személyiségvonások vizsgálata. Ennek következtében a pszichológiai kutatás, valamint a segítségnyújtás már nemcsak elsősorban a diszfunkcionális működéssel, tágabban szólva a betegséggel foglalkozik, hanem egyre hangsúlyosabban az egészséges személyiség, a jól működő énrészek támogatásával, fejlesztésével, a személyben rejlő erőforrások feltárásával is. Ilyen fejlesztendő-fejleszthető területet képviselnek azok a tulajdonságok, amelyeket a vallásos nyelvezet az erény szóval jelöl meg. Napjainkban a teológia (azon belül is az erkölcszteológia) és a pszichológia közös kutatási területei közül az egyik legígéretesebb a különböző erények témaköre¹ — és ez nem is meglepő, hiszen mindkét tudományág a gyakorlatba átültetve ugyanazt a kérdést teszi fel, vagyis hogy hogyan lehetséges jó életet élni. A jelen tanulmány a bátorság kérdésével foglalkozik a pszichológia szemszögéből.

A bátorságról

A pozitív pszichológia a bátorságot úgy definiálja, mint olyan érzelmi erőforrást, amely az akaraterő gyakorlásán keresztül lehetővé teszi a kitűzött célok elérését külső vagy belső akadályok fennállása esetén.² Az egzisztenciális pszichológia irányzata szerint „a bátorság nem a kétségbeesés hiánya, sokkal inkább az a képesség, hogy a kétségbeesés ellenére tovább haladjunk”.³ Más megközelítések a bátorság két összetevőjeként szintén a kitartást, a helyzetben maradást, illetve a félelmet jelölik meg.⁴ Úgy tűnik tehát, hogy bátorság és félelem nemcsak hogy nem zárják ki egymást, hanem éppenséggel azt az embert nevezhetjük bátornak, aki a félelmei ellenére mer lépni, illetve a félelem ellenére mer benne maradni egy adott helyzetben.

A félelemről

Ha a félelem jelenségét jobban megvizsgáljuk, választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy hogyan férhet meg a félelem mellett a bátorság. Egy, a témánk szempontjából érdekes meghatározás szerint a félelem három összetevője a szubjektív félelemérzet, a fiziológiás (testi) reakciók a félelemre (például szívdobogás, remegés), valamint a külön-

and Company,
New York, 1990.

⁵Stanley J. Rachman: i. m.

⁶Elisabeth Kübler-Ross –
David Kessler: *Élet-leckék*.
(Ford. Kató Eszter.)
Vigilia, Budapest, 2002.

⁷Természetesen a halálfé-
lelem is összetett jelenség,
és ezen belül is sok min-
dentől lehet félni, például
a túlvilágtól, a kontroll-
vesztéstől, a megsemmi-
süléstől, a testi enyészet-
től, vö. James A.
Thorson: *Religion and
Anxiety*. In: Harold G.
Koenig (ed.): *Handbook
of Religion and Mental
Health*. Academic Press,
London, 1998, 147–160.

⁸Rollo May:
The discovery of being.
Norton, New York, 1994.

⁹Aaron T. Beck – Gary
Emery: *A szorongásos
zavarok és fóbiák kognitív
szemlélete*. (Ford. Figusch
Zoltán, Adorján Zsolt.)
Animula, Budapest, 1999.

¹⁰Aaron T. Beck – Gary
Emery: i. m.

**A menekülés mint
spontán viselkedéses
válasz**

böző viselkedéses válaszok a félelemre (például menekülés).⁵ A három komponens külön-külön is megtapasztalható. Ezek alapján úgy tűnik, a bátorság az arra való képesség, hogy a félelemre adott viselkedéses választ a másik két összetevőtől függetlenítsük. Vagyis akkor vagyunk bátrak, ha egy adott helyzetben félünk ugyan, de nem a félelmeink által diktált módon cselekszünk. A következőkben a három fenti összetevő közül a szubjektív félelemérzettel, valamint a viselkedéses válasz megváltoztatásával fogunk részletesebben foglalkozni.

Fontos kiemelni, hogy a félelem, mint figyelmeztető rendszer, alapján véve jó: az egészség jele, az életet szolgálja és életet menthet. Ugyanakkor nagyon szubjektív az, hogy mitől félünk, vagyis milyen helyzeteket ítélünk veszélyesnek. Ami az egyik embernek félelmetes, a másinak nem biztos, hogy az: mindenkinek más formát ölthet a mesebeli sárkánya. Ebben a kérdésben az egyén korábbi tapasztalatainak a szerepe a meghatározó. Érdekes azonban, hogy több pszichológiai elmélet is azt állítja, hogy a hétköznapiakban megtapasztalt sokféle félelem visszavezethető egy vagy kettő alapvető félelemre. Elisabeth Kübler-Ross szerint a félelmek alapja a haláltól való félelem,⁶ az a félelem, hogy „nem fogom túlélni” — a többi félelem rétegesen épül rá erre.⁷ Az egzisztenciális pszichológia szerint a legmélyebb félelmeink az életben való sikerességgel és a valahová tartozással kapcsolatosak⁸ (nem fog sikerülni, nem fogok tudni megbirkózni a helyzettel, tehetetlen leszek; illetve nem fogok sehová sem tartozni, nem fognak elfogadni). Nagyon hasonlít ehhez a kognitív pszichológia álláspontja: Beck szerint a teljesítménnyel és a szerethetőséggel kapcsolatos diszfunkcionális sémák jelentik a szorongás alapját.⁹ A fenti elméletek nyomán érdekes megnézni például, hogy a pszichológiai segítségnyújtás során gyakran megjelenő két félelem, a változástól való félelem, illetve az önmagunk vállalásától való félelem (felvállalni saját véleményemet, igényeimet, sebezhetőséget) hogyan kapcsolódhat a fenti alap-félelmekhez (elmúlás/bizonytalanság; sikerül-belebukok; elfogadnak-elutasítanak).

A pszichológiai segítségnyújtásban a félelmekkel gyakran találkozunk úgy, mint amik leszűkítik a mozgásterünket (például a liftfóbiás csak a lépcsőn mer közlekedni; sok egyetemista halogatja a diploma megszerzését, mert attól fél, nem fog tudni helytállni az életben; influenza idején egyáltalán nem megy valaki emberek közé, mert fél, hogy elkapja a vírust). Ezeknek a félelmeknek természetesen a legtöbb esetben van reális alapjuk. Akkor van baj, ha ez irreálisan nagyra növekszik az egyén képzeletében; ha a baj bekövetkeztének az esélye, vagy a baj nagysága a valóságnál nagyobbban mutatkozik¹⁰ — ettől kezdve viszont megbéníthatja az életét.

A félelemre adott egyik leggyakoribb spontán viselkedéses válasz a menekülés. A félelmek elől átvitt értelemben sok mindenbe lehet bele-menekülni is, például munkába, alkoholba, betegségbe, (el)felejtésbe, demenciába. A menekülés természetesen számos esetben életet ment, a hétköznapiakban azonban mintha gyakrabban találkoz-

nánk olyan esetekkel, ahol éppen a szembenézés és az aktív problémamegoldás lenne a teljesebb élet felé vezető út. Mint láthattuk, a bátorság abban segíthet, hogy ne a félelem diktálta cselekedetet válasszuk. A pszichológiai, illetve bármilyen életvezetési segítségnyújtás egyik központi kérdése, hogy fejleszthető-e, és hogyan, a bátorság; vagyis mit tehetünk annak érdekében, hogy az életünket fölöslegesen beszűkítő, a félelmek által meghatározott cselekedetektől vagy éppen bénultságtól szabaduljunk.

Hogyan legyünk bátrak

¹¹Lásd például Robert A. Emmons: *Personal goals, life meaning, and virtue: Wellsprings of a positive life*. In: Corey L. M. Keyes – Jonathan Haidt (eds.): *Flourishing. Positive Psychology and the Life Well-Lived*. APA, Washington DC., 2003.

A félelmek gyökerének tudatosítása

¹²Albert Ellis: *Discomfort Anxiety: A new cognitive behavioral construct*. Rational Living, 1980, 15, 25–30; Richard Nelson-Jones: *The Theory and Practice of Counselling*. Cassell, London, 1995.

A halálfélelemmel és a fájdalommal való szembenézés

¹³Judy Tatelbaum: *Bátorság a gyászhoz*. (Ford. Jámor Katalin.) Pont Kiadó, Budapest, 1998, 13.

Az erény a pszichológia megközelítésében is valamely konkrét személyiségvonásban megszerzett, kialakított kiváltságot jelent¹¹ — ez a pszichológiai gyakorlat számára tehát azt jelenti, hogy az erény, vagyis az adott személyiségvonás fejleszthető, gyakorlással alakítható. Ebből következik, hogy a bátorság is fejleszthető. Az alábbiakban a bátorság fejlesztésének néhány gyakorlati kérdését tekintjük át. Elöljáróban szükséges azonban kiemelni, hogy a bátorság fejlesztése nem jelenti azt, hogy letagadjuk a félelmeinket. Ez részben azért lenne zsákutca, mert a félelmet kiváltó helyzeteknek általában van valós alapjuk, és a realitástól nem érdemes elszigetelni magunkat; másrészt mert a félelmek letagadása gyakran vezet kompenzációhoz vagy betegségek kialakulásához.

A bátorság alakításánál ismét kiindulási pontként szolgálhatnak a félelem összetevői, elsőként a szubjektív félelemérzet. A félelmek gyökerének tudatosítása, vagyis annak megértése, hogy mitől lett az adott helyzet olyan félelmetes a számunkra, milyen gyerekkori vagy későbbi tapasztalatok okozták, általában segítséget jelent a félelem leküzdésében. Egy adott helyzettől való félelem irracionális voltának, illetve nagyságának tudatosítása szintén az első lépés lehet a beszűkült mozgástér tágítása felé. Az irracionális félelmek leküzdéséhez használják egyes viselkedésterápiák azt a módszert, amely során az illető tudatosan belemegy az általa félelmetesnek ítélt helyzetbe (például randevút kér húsz nőtől), majd ellenőrzi, hogy az esemény kimenetele (mindannyian kikosarazzák) valóban olyan szörnyűsége-e, mint amilyennek elképzelte (a teljes megsemmisülés).¹²

A halálfélelemmel való szembenézés már részben elővételezi a félelemre adott viselkedéses válasz megváltoztatását is, hiszen, ahogy láthattuk, a haláltól való félelem az egyik legerőteljesebb félelem, így az a tény, hogy ezt az érzést közel engedjük magunkhoz, szembenézzünk vele, már ellentétes a félelem meghatározta reakcióval — talán ez a „halált megvető bátorság”. Saját halálfélelmünk leküzdése szükséges a gyászhoz való bátorsághoz is, amikor „a gyászesetet követő hónapokban megtanulunk szembenézni a valósággal, a veszteség okozta fájdalomunkkal... Meg kell tanulnunk továbbmenni valánk vagy valamink nélkül.”¹³ A nagy veszteségekkel, illetve a traumatikus életeseményekkel való szembenézés is ugyanezt a mec-

¹⁴Bakó Tihamér: *Sorstö-
rés. A trauma lélektana
egy pszichoterapeuta
szemszögéből.* Psycho
Art, Budapest, 2009.

Erőforrásaink számbavétele

Bátorságot erősítő modellek

¹⁵Marék Veronika:
Laci és az oroszlán.
Móra Ferenc Könyvkiadó,
Budapest, 1974.

¹⁶Anselm Grün: *Mindenki-
nek van egy angyala.*
(Ford. Lázár Julianna.)
Jel Kiadó, Budapest, 2007.

¹⁷Anselm Grün: i. m. 108.

A célok szerepe

hanizmust hordozza — a trauma egyik kulcsfontosságú jellemzője ugyanis a fenyegetettség, a megsemmisülés veszélye.¹⁴ Ahhoz, hogy a veszteség okozta sérülés gyógyuljon, hogy újból talpra álljunk és tovább tudjunk menni, szükséges a fájdalommal való szembenézés, az érzések felvállalása, megtapasztalása, közel engedése, elviselése.

Egyes viselkedésterápiák szerint a félelemre adott viselkedéses válasz megváltoztatásának a legegyszerűbb módja az, ha a félelmet keltő helyzetben egyszerűen bátornak mutatjuk magunkat. Saját viselkedésünk sikeressége, a környezet (elismerő) visszajelzése általában megerősíti próbálkozásunkat, és bátor embernek könyvelhetjük el magunkat. Persze kérdés, hogy ezt az egyszerűnek látszó fogást hogyan lehet megvalósítani. Segít az, ha a félelmek helyett az erőforrásokra irányítjuk a figyelmet — hasonlóan Péterhez, aki addig tudott a vízen járni, amíg Krisztusra nézett, és nem az erős szélre vagy a hullámokra (Mt 14,22–33). Segít az, ha számba vesszük külső és belső erőforrásainkat — mi az és ki az, aki mellénk állhat a félelmet keltő helyzetben. Erőforrásaink, rendelkezésre álló eszközeink számbavétele hasonlít lelki fegyvereink (vö. Ef 6,10–20) leltárához: harci fegyverzetünk a megigazulás páncélja, a hit pajzsa, a Lélek kardja.

Ha a más személyekben fellelhető erőforrásainkra gondolunk, érdekes módon a bátor viselkedést reprezentáló segítők gyakran saját énünk bátor részét képviselik. Ez a jelenség a mesékben is sokszor előfordul. A kis piros oroszlán például segít Lacinak, a leggyávabb kisfiúnak a világon, hogy be merjen menni a sötét szobába, vagy elmenjen a harapós kutya mellett, egészen addig, míg Laci ezeket egyedül is meg tudja tenni és nincs már szüksége az oroszlán kézzel fogható jelenlétére — ekkor az oroszlán tovább költözik egy következő bátor talan kisfiúhoz.¹⁵ Ennek a mesének egyébként nagy kultusza van Japánban, feltehetően amiatt, hogy a bátorság abban a kultúrában hangsúlyosan nagyra értékelt tulajdonság. Bátorságot megjelenítő alakokkal találkozhatunk természetesen a Bibliában is. Anselm Grün ír az értünk küzdő angyalról, Szent Mihályról, valamint a félelmet eloszlató angyalról, aki Krisztus mellett áll agóniájában.¹⁶ Az oroszlán sokszor a saját erőnk, bátorságunk kivetítése, csakúgy, mint ahogyan „Szent Mihály tiszteletének kezdettől fogva az volt az értelme, hogy az emberek megtapasztalják általa saját erejüket”.¹⁷ Megjegyzendő, hogy sok esetben a segítőnek (lelkivezetőnek, pszichológusnak stb.) is ez a szerepe: átmenetileg képviselni a hozzá forduló személy valamilyen tulajdonságát; például az ő bátorságát megjelenítve „bemenni vele a sötét szobába”. Ugyanezt a jelenséget kicsit más megközelítésben megfogalmazhatjuk úgy is, hogy a bátorság kialakításához bátorságot erősítő modellekre van szükségünk: példaképekre, mesehősökre, szentekre.

A félelem meghatározta viselkedéssel szemben a bátor magatartás kialakításában nagy szerepe lehet a céloknak is. A mesékben a főhős akkor tud bátran küzdeni, ha világos cél van előtte. Ugyanígy a hétköznapiakban a célok tudatosítása, a (rövid vagy hosszú távú) vágyak szem előtt tartása erőt adhat ahhoz, hogy ne a pillanatnyi félelmeknek

¹⁸C. R. Snyder – Kevin L. Rand – David R. Sigmon: *Hope theory: A member of the positive psychology family*. In: C. R. Snyder – Shane J. Lopez (eds.): *Handbook of Positive Psychology*. Oxford University Press, New York, 2002, 257–276.

¹⁹Joseph L. Henderson: *Az ősi mítoszok és a modern ember*. In: Carl Gustav Jung: *Az ember és szimbólumai*. (Ford. Matolcsi Ágnes.) Göncöl Kiadó, Budapest, 1993, 105–156.

²⁰Mark T. Blagen – Julia Yang: *Courage and hope as factors for client change: Important cultural implications and spiritual considerations*. In: Garry R. Walz – Jeanne Bleuer – Richard K. Yep (eds.): *Vistas 2008*. Alexandria, VA, ACA, 2008.

²¹Fonyó Ilona – Pajor András (szerk.): *Fejezetek a konzultáció pszichológiájának témaköréből*. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest, 1998.

²²Anselm Grün: *Hogy Isten igaz ismeretére eljuthassunk*. A Szentírás mélylélektani megközelítése. (Ford. Szabó Xavér.) Agapé, Szeged, 2007.

megfelelően cselekedjünk. A célok mellett természetesen meg kell említenünk a reményt is. A reményt a pozitív pszichológia szerint három tényező alkotja: tudom, hogy mi a célom; ismerem az oda vezető utat; valamint tudom, hogy képes is leszek ezen az úton végig menni.¹⁸ A remény tehát ebben az értelemben azt jelentheti, hogy úgy ítélem meg, hogy — a félelmek ellenére — meg fogok tudni küzdeni az előttem álló nehézséggel, hiszen tudom, hogy hová akarok eljutni, és birtokában vagyok mindannak, ami szükséges ahhoz, hogy ezen az úton végig menjek. Ez utóbbihoz viszont fontos, hogy tudatosítsam saját képességeimet is, vagyis nagyjából ismerjem önmagammat. Érdekes, hogy a jungiánus megközelítésben a hős archetípusának jellemzője, hogy ismeri saját erejét és korlátait.¹⁹

Miért legyünk bátrak

Bár a bátorságot leggyakrabban valamilyen konkrét eseményhez kötve tapasztaljuk meg, illetve gyakoroljuk, zárasként azt is elmondhatjuk, hogy általánosságban véve a kiteljesedett élethez kell bátorság. A pszichológiai segítségnyújtás során a legtöbb esetben a megfogalmazott probléma valamilyen élethelyzeti változással is összefüggésben van, legyen az a fejlődéssel együtt járó természetes változás (felnőtté válás, öregedés) vagy valamilyen váratlan esemény megkövetelte, új helyzethez való alkalmazkodás. A régi életünk, régi énünk magunk mögött hagyása, a veszteségek elgyászolása, valamint az új kihívásokkal való szembenézés gyakran az útnak induló mesehősök bátorságát igényli. Tapasztaljuk, hogy bátorság kell a változáshoz: ahhoz, hogy új területekre belépjünk, le kell győzni az ismeretlentől, az ezzel járó bizonytalanságtól való félelmet. Az individuálpeszichológiai megközelítés szerint a személyes növekedéshez is két dolog, a bátorság és a remény szükséges.²⁰ Ezzel párhuzamosan az egzisztencialista pszichológia szerint a segítségnyújtás egyik fő célja, hogy abban támogassuk a személyt, hogy egyre inkább felelősséget tudjon vállalni saját életéért.²¹ Ebben az esetben például a döntésekkel járó kockázatok felvállalásának tekintetében van szükségünk a bátorságra, hiszen a döntések kimenetelét illető bizonytalanság gyakran komoly félelmet ébreszt.

Az előbb láthattuk, hogy a hős olyan ember, aki ismeri saját erejét és korlátait. A hétköznapiakból ismerős probléma, hogy önmagam megismeréséhez is bátorság kell, csakúgy, mint az önmagammal szembeni őszinteséghez, valamint a korlátaim, illetve gyengeségeim felvállalásához — igazi hősieks küzdelem, jungiánus értelemben legalábbis. Ezen kívül bátorság kell ahhoz, hogy mások rosszallása vagy egyet nem értése ellenére is vállaljuk önmagunkat, véleményünket, döntéseinket; szembenézve azzal a félelemmel, hogy ha nem a másik elvárásai szerint cselekszem, akkor az illető esetleg megharagszik rám, megvet, elhagy. Jézust követni ugyanakkor azt jelenti, hogy „veszem a bátorságot, hogy magamra hallgassak, bízzak önmagamban és abban, hogy a szívemben maga Isten szól hozzám”.²²

VÖRÖS ISTVÁN

A nyelv gravitációja

*Minden szétesett. Úgy kell
 egybetartsuk erőszakkal,
 könnyöggéssel, ahogy homok-
 zsákkal a gátat, gáttal a folyót,
 folyóval a térképet, térképpel
 a valóságról való képiünket,
 a valóságról való képpel
 a tényeket, a tényekkel
 a lehetőségest, a lehetőségessel
 a lehetetlent, a lehetetlennel
 a nemlét beszakadó falait.
 Erőszakkal, könnyöggéssel
 tartunk egybe mindent.
 Ki ne tudná? Gyerekoromban
 sokkal jobban értettem
 a világot, mint most.
 A megértés könnyöggésünkre
 elfordul, az erőszakra
 elsírja magát, eltűnik.
 De ha van még mi,
 a többes szám, a közös szám —
 akkor nem is igaz az egész.*

Rekonstrukció

*Mára a barátaim lettek
 a legjobb költők.
 Verseikbe mélyen
 beletemetve ott vagyok
 én is. A késő gyerekkor
 romjait megtalálom.
 Ez itt nem is valóság,
 a látvány, a tárgyak,
 a jelen elfedik, mint
 kérészhullák a vízfelszínt.
 De ott van a lélek szénrétegei
 közt, a szellem kőolajmezőin,*

egy fúrótorony szennyes
sarában. A valóság
csak a gyerekkor,
a többi a valóra vált álom.
Egy álmra nem lehet
építeni. És többre is
alig. Mára a barátaim
lettek a legjobb
költők, büszke vagyok
rájuk. Hány álom
tart meg egy így-úgy
összetákolt valóságot?
Ebben az új szobában
vizes úton surranó
autók zajából, rozsdá-
farkú kötő-hangjaiból,
a bakonyméróról áthozott
képekből, egykori pesti
ágyneműnkből valami
összeáll, ami majdnem
olyan. A golyóstoll
szaga fölér hozzám
a papírról. Kint három nő:
anyám, feleségem, lányom.

Farkasok órája

Ingmar Bergmannak

Két óra alvás után,
hajnali 3-kor arra
ébredtem, hogy nem
bírom elviselni az
álmom hígságát —
vagy sűrűségét?

Savasságát — vagy
a színét? A tempót?
A lassúságot? A benne
dühöngő vihart? Meg-
mosakodtam, könyvet
fogtam inkább, nehogy

*visszaaludjak. A rossz,
ami az előbb még a
fejemben volt, a nap-
paliban kezdett járkálni,
hajnalig várt rám.
6-kor ablakot nyitottam.*

DOBAI LILI

mielőtt

*meghalnál
halj meg a
tünékeny
vágynak a
szépnek a
sóvárgásnak*

*halj meg a
szónak a
csalóka
vallomásnak a
ragaszkodásnak*

*halj meg a
másiknak
aki te vagy
önmagadnak*

*halj meg
minden
pillanatban
mindennek
mindenért*

*halj meg
még mielőtt
meghalnál*

*az életnek
az életért*

Szilencium

Szilencium

1975-ben született Pécsen. Költő, kritikus. Legutóbbi írását 2010. 12. számunkban közzeltük.

Mindig, amikor valaki szerelembe esik, előlről kezdődik az örökkévalóság. Ezt mondogattuk, ha kifogytunk a csöndből, erre gondoltunk, ha tenyerünkbe vettük a másikat, ebből merítettünk erőt, ha vak madarak vontak szűkülő köröket életünk köré. Nem tudom, van-e még közös mondatunk. Nekem többé nincs szavam, őt pedig a halál tiltotta el a beszédétől.

Kívülről szemlélve, mint külsőleg bármi, oly egyszerű ez is. Egy fiatal nő magányos sétája a tenger peremén, minden hajnalban és minden napszállatkor, akár hőség gyűrűzik a habok felett, akár hó hull az ég fenekéről. Keserű parti gyalogló, néma emlékműve egy valamikori életnek, hajdani mézek kallódó tanúja: ezt láthatná, aki ezen az elhagyatott síkon a dobogó lét nyomába eredne.

Tud-e most rólam, akivel minden tudásban osztoztam? Ráérez-e egy-egy gyanútlan pillanatban arra, hogy itt vagyok, szakadatlanul és végérvényesen vele és csakis vele?

Én már tudom, mire képes a tenger, ha holtak hamuját hintik szét hullámaiba. Már ismerem a túlsó lakozás titok nélküli szépségét. És képes vagyok örülni szerencsémnek: a balesetemre nem emlékszem, a halálon fények segítettek át, a vizek testüket ajánlották a régi matéria helyett. Jó tengernek lenni, és mindennap gyönyörködni a kedvesben. Rossz némának lenni, bizonytalanságban az érzései felől.

Így várok csak, a napra, amikor, a percre, amikor, az új életre, amikor boldog lesz és újra büntelen a drága arc.

Amikor valaki meghal, új örökkévalóságnak kell kezdődnie, nevezzük bár másik szerelemnek, bízom passzátszelekre egyetlen bölcsességemet.

De ki hisz manapság a szilenciummal sújtott tengernek?

Oázis

Nem tudom, milyen bolygó és miféle sivatag ez. Két nap tűz szakadatlanul, itt sosincs éjszaka. Azt mondták, az oázisban választ kapok mindenre, s a térkép, amely elvezet a vizek és válaszok menhelyéig, közelebb van, mint gondolnám. Úgy érzem, már arcom sincs; fölégette a hőség, széthordta a szél. Meg fogok halni. Még három lépés. Még kettő. Ez a dűne sem különbözik a többitől, itt sem talállok egyebet, mint homokot és halált, s egy porladó árnyat, amely valamikor én voltam. Visszanézve lábnyomaim vonalára megrettenek és elcsodálkozom. Keszekusza ábra, egymást metsző ösvények depressziója. Is-

merős labirintus. De honnan ismerős, és labirintus-e valóban? Kitárom a tenyerem. Látni próbálok. Száraz vágatok, jó sok kallódó kincse. Olyan, akár egy elfeledett térkép. A szív- és a sorsvonal ismerős labirintusba rendeződik. Föltekintek. A sivatag és a tenyerem mintázata, semmi kétség, egymást mímeli. Nem akarom tudni, miért. Elindulok, a sors és a szív egyenesét követve. Vissza, a magam kijárta utakon. El fognak vezetni az oázisig. A térképkészítők (a sivatag mérnökei? kezem alkotója?) bölcsőbbek voltak a halálnál. A horizonton látni valamit. Boldogabban vánszorgok büntetésem vagy jutalmam felé.

Ébredés

Magasan állt a nap, amikor felébredt. Vasárnap van, nyugtatta magát hunyorgó szemmel, nem késett el a munkából, nem mulasztotta el az életet. Megérdemli a vízszintes test hétvégi ajándékát, kijár neki a déli derű az átrobotolt napok után. Nyújtózkodott, mint egy hányaveti macska. Mosolygott, ahogy csak jótét fejedelmek szoktak, s ők is csupán a rajzfilmekben. Szőlőültetvények termékeny nyugalma járta át. De mindez pillanatok alatt történt; a nedvesség érzete és a szellős ringatózása kikököcsentette, fölriasztotta. Kinyitotta a szemét, körbenézett, azután visszacsukta, hogy újra kinyissa, újra körülméleljen, és ne higgye el, amit lát, ami körös-körül hullámszik és háborog, ne adjon hitelt az ágyon túli valóságnak: a hihetetlennek. Az ágya egy idegen óceán közepén sodródott. (Melyik óceán nem idegen?, kérdezhetette volna magától, ha eszébe jut egyetlen szó is.) Felült, óvatosan, feltérdelt, kétségbeesetten, forgolódva tájékozódni próbált, félig nyöszörgöve, félig ordítva. Hova tűnt a szobája? Hova a város és a világ? Mi történt vele, míg aludt? Este még önmaga volt, párnák és hiedelmek elégedett foglya. Most pedig? Se önmaga, se más, se senki: kontúros üresség, a láthatártól láthatárig húzódó végtelen újdonsült lakója. Istennem, gondolta. Ez lehetetlen, gondolkodott tovább. Ha nem álom, akkor rémálom, zárta le a gondolatmenetet. Madarakat vett észre. Nem messze tőle köröztek a víz fölött. Az egyik kivált a kis csapatból, s szelíd szárnycsapásokkal megindult felé. Térden állva, önkéntelenül is összekulcsolt kézzel várta az érkezőt. A madár nőttön-nőtt, glóriája egyre fényesebb és meggyőzőbb volt. Alleluja, akarta kiáltani, de a hang örökre a torkában rekedt. Isten hozott köztünk, szerette volna hallani a madártól, de a fülét sós szelek tömték be. Nem csoda: repült. Egy ágy felé, amely az óceán közepén sodródott, rajta egy pizsamás, térdeplő alakkal, akinek nem volt arca, csak imára zárt keze, s aki egész testével őt, a valóság hírnökét várta.

Hírek a világítótoronyból

Tengeri permet őszi tálon, / a tájon hűs eső szitáljon, / angyalt gyönggyel előcitáljon — énekelte a kislány. A toronyból figyelte őket. Nem is a par-ton: inkább a tenger peremén lépkedtek. Egy idősebb férfi hosszú kabátban, s kezében egy kisebb kéz, a kislányé, akiről már annyit hallott. Itt vannak hát. A szíve, akár egy zúgóba zuhant szikla, súlyos volt és végleges. *Nem érdemlem meg, hogy jó legyek*, mondta a kislánynak köszönés helyett, amidőn a különös páros elért a toronyig, s felkapaszkodott a fények magasába. Az idős férfi hallgatott, ő csak kísé-
sérő volt, pótolhatatlan kellék egy sorstörténetben. A kislány újabb énekkel válaszolt: *Ha írsz, a betű olyan szép legyen, / mint két halál között a szerelem, / s anyagtalan, akár az első rózsa / fényekből kifeslő absztrakciója*. Zavartan áldogált két vendége között. A férfi a látóhatárt fürkészte, a lány a szívét. Teát főzött nekik. Közben végiggondolta, mi vezetett idáig. Hogy miért érezte úgy: ebben a világon kívül eső szegletben nemcsak a hivatását, de önnönmagát is megelézte végre; s ez mégsem volt elég. Segítségre volt szüksége, de nem emberekére. Azokról lemondott az első adandó alkalommal. Minél tovább beszélgünk, hogy megértsük egymást, annál több szó áll közénk, s annál kevésbé értjük egymást, gondolta. Mert magasba zsúfolt örömeinknél is fontosabb a kérdés: Meghalhat és feltámadhat-e egy angyal? És ez csak az első kérdés; a többi hosszadalmas sorban, türelmesen áll ajtónk előtt. A lányról ebben a feldúlt állapotában olvasott híreket, a misztériumszámba menő arc gyűrött újságlapokon tündöklött föl előtte. Senki sem értette, mitől ennyire bölcs egy hatéves, vak kislány; senki sem sejtette, honnan a jövőbelátás képessége benne; senki sem érte föl ép ésszel, mi végre sétál tengerek peremén, dalokat dúdolván és madaraknak köszöngetve, mégse boldogtalanul, mégse fölöslegesen, mégse bolondmód. Megitták a teát. A férfiak kezét fogtak, a kislány mosollyal búcsúzott el. Táncolva lépdelt a lépcsőfokokon, derengve távolodtak. Megrázta magát, mint egy zsibbadt kutya. Megélesítette a tekintetét. Az ablakból jól látott mindent. A hajó nélküli vizet (erre nem vezetett kereskedelmi útvonal), a naptól elhagyott tájat (itt a köd állandó tartozéka volt a létezésnek). Végül, mert a szokásosnál is jobban összpontosított, saját tükörképére lett figyelmes. Szakállas, elgyötört arc, fáradt, dologtalan szemek. A háta mögött pedig — ezt is az ablak másvilágában látta — idegen papír és toll az asztalon. A kislány hagyatéka, eszmélt rá. Bölcs tanácsnál többet: a bölcsesség lehetőségét bízta rá. Igen, talán a szavak, gondolta. Talán ha megírok mindent. Majd akkor. S akkor újra eljönnek talán, a hosszú kabátos és a madaraknak köszöngető, eljönnek újra, bölcsességért, válaszokért, dalokért és madarakért, de az is jó lesz, ha csak egy bögre világvégi teáért.

Anyák Szigete

Űrvándorok mesélik (de talán csak én hiszem el nekik), hogy a nyelv varázslatába csöppenünk s a költészet közhelyei sereglenek kezünk alá mindig, amikor beszédbe fogunk. „Jó reggelt”, mondjuk, és a történelem mélyeiből szól a hangunk. „Kissé sós”, dűnnyögjük, és mezopotámiai szakácsok rutinja beszél belőlünk. „Isten”, suttogjuk, és meglehet, csupán egy nagyobb Isten metaforájával van dolgunk. Ám az űrvándorok másról is mesélnek. A tizennegyedik párhuzamos univerzum legkülönösebb bolygójáról, amelyet úgy neveznek: Anyák Szigete. Azt rebesgetik, nem lakik ott senki. A második flaska után hozzáteszik: nem is járt még arra senki. És az asztal alól, mielőtt hortyogásba fúl minden hősiességük, még föltolong utolsó üzenetük: csodálatos hely az Anyák Szigete. S valóban, a növények türelme is ezt a tudást őrzi, a sakkbábuk mitológiája is erre mutat, a szerelem és az eső közös szemantikájából is ez világlik elő. Hogy szép a platánok levele virradatkor és még szebb az arc, ha a másik tenyerében találjuk és a miénk, de legszebb a Sziget, ez a különös bolygó a tizennegyedik párhuzamos univerzumban; lakatlan, de jóság bélelte völgyeivel, néptelen, de gondosan elsimogatott fennsíkjával, látszatra kopár, mégis a szeretet esztétikáját hirdető domborzatával. Úgy lehet, ott áll készenlétben — misztériális minőség gyanánt — mindaz, ami az összes párhuzamos és keresztező és kitérő univerzum mindahány valóságában és történetében és verssorában anyák alakját ölti, gyöngéd derűvel kárpótolván az alvási paralízisért, amelyet félreértésből életnek hívunk. Mi lehet igaz mindebből? Nem tudom. Továbbadtam, amit az űrvándorok mesélnek (bár talán csak te hiszed el nekem).

Lovaink homloka

Nem angyaloknak vagyunk híján, hanem szemünk nincs, hogy észrevegyük: mindenki angyal. Nem az unikornisokat nélkülözzük, hanem a kezet, amellyel kitapinthatnánk lovaink homlokán a láthatatlan szarvat. Nem a csodák hiányoznak a világból, hanem mi nem vagyunk jelen a létezésben.

Nem írni és olvasni és szeretni nem tudunk hit nélkül, hanem hit nélkül nincs, aki írjon és olvasson és szeressen.

Nincs, nélkül, nem.

Mindenki.

JÁSZ ATTILA

hiányzó részlet. Basó Bátaisanyi Ismeretleneinek ír

*függöny választja
el az épp haldoklókat
a falon tükör*

*mint a nevetés
végigsimított rajtam
bokrok közt a szél*

*sötét van és nem
kapcsolom fel a villanyt
egyedül vagyok*

✱

*ismeretlenek
járnak bennem éjszaka
kavicsos az út*

*mint egy feleség
rád várok teát főzők
folyton egyedül*

*amikor nézem
mintha egy tüköröt látna
arcom helyén*

✱

*teszek a tűzre
kiengedem a macskát
vissza az ágyba*

*szobor hiányzó
fejének helyére ül
hajnali fényfolt*

*visszaverődik
valahonnan a fény is
talán szemedből*

✱

*a tükör előtt
kellene gyakorolni
le és felvenni*

*ablaktörlővel
maszálsz álmokképeket
fák az út szélén*

*ágak suhannak
maradnak el mellőlünk
egy másik álom*

✱

*zuhog az eső
a temetőben inkább
élni kellene*

*elmondasz egy imát
megindul a forgalom
nem vagy egyedül*

*nincsenek szavak
csak fekszüink egymás mellett
egy testté leszünk*

✱

*besüt a teli
hold a konyhaasztalra
üres tányérok*

*átsüt a fák közt
a hold míg nyomod a gázt
megöregedtél*

*eső kopog a
műanyag kerti széken
alatta gyúlik*

✱

*üres szobába
sült be a nap és nem vagy
nem vagyok sehol*

*rozsdás vaskapu
kinyitva áll szárnyait
benőtte a fű*

*az ösvény fák és
bokrok közt kanyargott majd
eltűnt hirtelen*

VILLÁNYI LÁSZLÓ

zavarta volna

*Volt, aki névtáblát gondolt nemlétező otthona
ajtájára. Évek óta élek itt, érkezésed után egyre
otthonosabban, de mindeddig nem éreztem,
hogy az ajtót zavarta volna üressége. Nyilván
erre várt: nevem mellé íródhasson hitvesem neve.*

oltsa el

*Soha ne teljen meg haraggal szobánk. Ingerült
szavam, kézmozdulatom: milyen szégyenletes,
amikor megbántalak valamiféle sérelem okán.
„Aki lelkében a sértések emlékéhez ragaszkodik,
az hasonló ahhoz az emberhez, aki a tüzet
a szérűbe rejti”, súgja Evagriosz, s folytatom:
A haragvás tüzét mindig oltsa el a szeretet folyója.*

Péter és Pál

(Gábel József azonos című olajfestménye mögé)

Beszélni kéne velük. A két fej, a színek, a kezek, ismerős minden. Ha létezik barna fény, belőlük az árad. Fáklyák füstjében dereng a test, sugárzik a csont. Homlokuk mögött csírázó feketeség. A szemek, mint üvegszirom. Az est aránya egyre tömörebben súlyosodik tekintetükre. Arcokat látok, akik kinéznek az időből. Lenni akar bennük, ami nincs. Simon Péter szájának helyén zúzmarás ezüst. Pál a semmibe néz, tanácsait ma sem tudom hasznosítani. Nekik csak fedetlen arcuk tompa ragyogása. Nekik csak tűréspróbák és örökös belső átkelés. Árnyak vezeklése a kimondatlan körül. A csend vigíliája. Néha félek tőlük. Én nem akarok mást: beszélni velük. *Mert ki ismerheti meg az emberek közül azt, ami az emberben van?* Nem lehetnek ilyen közönyösek, ők, a haláltudók.

Csak árnyak őrzik

Csak árnyak őrzik, ha olykor éjjel felriadok. A sötétség nekem nem ellenség. Temető mellett születtem, ha kinéztem az ablakon, a szemközti ház kerítése mögött két, borostyánnal benőtt, magas kőkereszt zárta a látószöveget. Védtelen nyugalommal vágtam át ki tudja, hányszor az Almási úti temető sírjai között. Nyolcéves lehettem, talán annyi sem. Volt, hogy kora reggeli ködben, volt, hogy a korán jött alkonyat sárgán elomló leple alatt. Megjegyeztem a sírok helyét, megszólítottam, akit ismertem is. A tapasztalás szégyen nélküli anygala vezetett. Még élveztem is, hogy nem félek, legalábbis úgy csináltam, és működött a terápia. Amikor éjjel felriadok, emlékezem arra, hogy vannak emlékeim, és néhány percig bizonyosan tudom, mit csináltam, és kikkel találkoztam az álomlétben.

Vida Amál

1959-ben született Csepelen. Az ELTE BTK magyar–orosz szakán végzett 1983-ban, majd elvégezte a Bálint György Újságíróiskolát. Jelenleg szabadúszóként dolgozik. Legutóbbi írását 2010. 6. számunkban közöltük.

Vida Amált jószerivel az egész kisváros ismerte, legalább futólag, mert mindenhol feltűnt, ahol a lakók apraja-nagyja megfordult. Korán reggel felbukkant a piacon, ahol óráig ténfergett, keresztbe-kasba bejárta a területet, hogy alaposan szemügyre vegye a választékot, vagy találkozzon ismerősökkel, akikkel szóba elegyedett. Lecövekelt egy-egy standnál, ahol hosszan mustrálta a termékeket, aztán dolgavégezetlenül továbbállt, mert megneszelte, hogy másutt frissebb zöldséget vagy gyümölcsöt kínálnak, ráadásul olcsóbban. Vánszorgó, csoszogó léptekkel haladt az árusok sorai között, mindig ügyelve arra, hogy jó előre kikerülje a szembejövőket, nehogy óhatatlanul fellökjön valakit, vagy útban legyen másnak. Üres vászonszatyrárt erősen hóna alá szorította, nehogy ellopják; beszéltek ugyanis, hogy elvetemült bűnözők kirántják a védtelen nők kezéből a táskákat, s zsákmányukkal elinalva bottal üthetik a tolvajok nyomát.

Visszafogottan és szemlesütve alkudozott az árukra, de ritkán vásárolt, mert kevés volt a pénze. Az eladókat arra próbálta rávenni, hogy csak kóstolóval kínálják meg, mert ilyen különleges terményt még nem evett, és kíváncsi az ízére, ez pedig semmibe nem kerül. Olykor megszánták, és ráböktek egy félretett ládára, hogy a hibás, fonnyadt gyümölcsből válogasson ki néhány szemet, de ne többet. Amál ekkor nem győzte dicsérni a portékát, s a gazda meleg szívét önzetlenségéért. Ha összefutott egy ismerőssel, szeme felcsillant, s már távolról integetve hangosan ráköszönt, hogy észrevegyék: ölelésre tárta a karját és cuppanós csókkal jelezte örömét — milyen szerencse, hogy egymásba botlottak, éppen gondolt rá a minap.

— Nincs esetleg száz forintod, hogy megigyak egy kávé? — kérdezte Amál bárgyú, esengő tekintettel. — Megszomjaztam, úgy meginnék egy feketét!

— Hiszen a múltkor adtam kétszáz forintot, mire költötted? — szaladt ki a számonkérés az idős, kövér asszony szájából. — Ugye, italt vettél belőle, arra verted el a pénzt?

— Nem emlékszem... — felelte zavartan Amál. — Lehet, hogy tényleg megittam egy fröccsöt, mert jól esett. Valószínűleg igazad van...

— Nem lehet, hanem biztos! Elszórod a pénzt, aztán folyton kunyerálsz. Rohansz a kocsmába, meg szívod azt a drága cigarettát!

— A cigi nem kerül sokba, magam sodrom — védekezett Amál, és zsebéből előrántott egy gyűrött dobozt. — Ne hidd, hogy nem spórolok. Minden forintra vigyázok, mint a szemem fényére. Megköszönném a kölcsönt, mindig megköszönöm...

Vida Amál odébb somfordált, botorkálva egy pad felé tartott, hogy leüljön megpihenni. Aztán meggondolta magát, s egyik lábát behajlítva karjával az ülőkére támaszkodva megállt; szusszantott egyet, s

vizslató tekintettel pásztázta az embereket. Törődött, hajsolt öreg-asszonynak tűnt, aki idősebbnek nézett ki valós koránál. Hatvannak tippelték, de ennél biztosan fiatalabb volt; aki korábról ismerte, esküdött rá, hogy nemrég múlhatott ötven esztendő. Kinyúlt, kopott mackónadrágot viselt, felül egy lenge blúz volt rajta. Tornacipője fűzője folyton kioldódott, hiába igyekezett, hogy rendesen megkösse, valamiért mindig kilazultak a madzagok. Bukdácsolt, bosszankodott, hogy milyen rendetlen; hajlongott és ismételten jól megcsavarta a fűzőt. Azért is húzódott a pad mellé, hogy hátha igazítania kell a ruháján.

Kerek arca fakó és beesett, szeme alatt jókora táskák, mint aki nem aludta ki magát. A gödrök már olyan mélyek voltak, mintha jó ideje nem aludt volna eleget. Őszülő haját hátra fésülte, kezével ráadásul gyakran végigsimította, hogy rendezett benyomást keltsen, ennek ellenére inkább csapzottnak látszott. Egy enyhe szellő is rögtön kócoszá változtatta, s mire felfigyelt hajának állapotára, már loboncos volt a feje búbja. Szája széles és mosolyra nyíló; ha rábukkant egy barátra, rögvést elvigyorodott; ajkai a füléig értek. Most szerényen félrehúzódott, ajkai észrevehetően mozogtak, mintha beszélne, de csak magában. Tekintete élénk és fürkésző: jobbára a messze távolba bá-mészkodott, ahonnan bármikor előtűnhet egy rég nem látott személy, izgatottsága ekkor határtalanul fokozódott. Pipiskedett és nyújtogatta a nyakát; nyugtalanul támaszkodott egyik lábáról a másikra.

A járókelőkkel többnyire az asszony kezdeményezte a társalgást, de csak olyan általánosságokról folyt a diskurzus, hogy változékony az időjárás, cudarrá váltak az életkörülmények, valamint miféle betegségek léteznek, és mennyi gyógyszert kell szedni rájuk. A patikaszerek ráadásul drágák, ezért nem érdemes mindet kiváltani, amiket felírtak. Csak a legszükségesebbeket kell beszerezni, amiket az orvos feltétlenül, szinte parancsolóan javasolt. Amál nem tudta felsorolni, hányféle gyógyszert kellett bevennie, de emlékezete szerint magas vérnyomása miatt és depressziójával biztosan kezelik. Nemritkán napok teltek el, hogy elfelejtette beszédni az orvosságokat, mert máshol járt az esze, vagy nem találta sehol, bár az is lehetséges, hogy el sem ment értük a patikába. Egyre gyakrabban kihagyott az agya, amit néha maga is belátott; ha pedig rákérdeztek a bajára, ostobán pislogott és vállát vonogatva nevetgélt.

Az ismerősök, akik alkalomadtán összefutottak Amállal, úgy könyvelték el az asszonyt, hogy kissé ütődött. Furcsa, szórakozott viselkedése, emlékezetkihagyásai, hirtelen hangulatváltozásai mind arra utaltak, hogy zavart elméjű, meghibbant. Ápolatlan külseje, a dohánytól megsárgult ujjai, zilált frizurája, slampos öltözeke szintén azt támasztották alá, hogy valószínűleg nincsen minden rendben nála. Szemére vetették, hogy bizony nem veti meg az alkoholt, és végeredményben szégyellhetné magát az állandó italozásáért. Az utcán lehetőleg kerülték, mert folyton pénzért kuncsorgott; ha pedig pénzt nem kapott, cigarettát kért, vagy bármi mást, amit a napi megélhetéséhez feltétlenül szükségesnek velt. Igaz, nem volt rátarti és túl-

ságosan tolakodó; hamar és egykedvűen tudomásul vette, hogy visszautasítják. Mintegy védekezéséppen ismételte, hogy nincs benne sértettség, harag. Leginkább az bosszantotta az embereket, hogy hiába beszéltek a lelkére: noha Amál minden alkalommal ígéreteket fogalmazott meg a jövőjére nézve, minden maradt a régiben.

— Amál, hát hogy nézel ki megint? — bökte meg a vállát hátulról egy asszony, aki éppen bevásárolt a piacon, és tele kosarában gyümölcsöket cipelt. Szánakozva csóválta a fejét és lehuppanni készült a padra.

Amál megrezzent, majd egy csapásra elmúlt a riadalma, mihelyst felismerte a párnás arcú, szigorú tekintetű, mégis örökké megbocsátó, ősz hajú nőt: Ica, a drága Ica lökdöste, aki soha nem mulasztotta el dorgálni, de szükség estén kisegítette pár száz forinttal, némi ennivalóval, és ellátta jó tanácsokkal, amiket eleinte még törekedett megfogadni, az utóbbi időben azonban elengedte a füle mellett. Körülbelül vele egykorú, évekkel korábban számtalanszor utaztak együtt a buszon, amikor a gyermekét hordta az orvoshoz. Jól emlékezett rá, hogy Ica sosem mulasztotta el rákérdezni a fiára; gyógyul-e már, hogy megy sora.

Amál kedélyesen somolygott, ölelésre tárta karját, és csókra csücsörítette ajkait. Két hatalmasat cuppantott Ica arcára, aki viszonozta az üdvözlést, de karjával kissé odébb is tolta az asszonyt, mert bűzösnek érezte a leheletét és izzadságszagúnak a testét.

— Ugyan, mi baj volna velem? — csodálkozott Amál, és restelkedve húzogatta nadrágját, hátha lecsúszott, talán ez szűrt szemet. Jobb tenyerével végigsimított a haján, hogy ne tűnjék kócosnak; s pillantást vetett cipőjére, annak fűzőjére, hogy rendben van-e. — Megvagyok... tűrhetően... néha betegeskedem. Fájdogál a szívem, járok az orvoshoz. Egy maroknyi gyógyszer kell szednem.

— Miért nem veszel fel rendesebb ruhát? — korholta Ica, és szúrós szemmel végigmérte az asszonyt. — Annyi göncöt kaptál már, nem igaz, hogy mackóban kelljen járnod! Máskor vigyáztál magadra, szépen öltözködtél... Mutasd a kezed; látod, a körmeid is csupa retek... Mikor mosakodtál?

— Minden áldott nap tetőtől talpig megmosakszom... — felelte önérzetesen Amál, noha valószínűleg füllentett, s ezzel maga is tisztában volt. Kezeit szégyenlősen hátradugta, majd kalimpált velük a levegőben, csak hogy ne lássák a körmeit. — Most éppen rosszkor találoztunk, hogy piszkosnak találod a kezem. De annyira nem koszos! Jól van ez így... Ugyan, ki nézi? Biztosan attól lett maszatos, hogy turkáltam a zöldségek között...

— Jancsika hogy van? Nincs már baja, ugye? Sikerült állást szereznie?

Amál szélesen, elégedetten vigyorgott, kihúzta magát, amikor a fia után érdeklődtek.

— Remekül! — vágta rá kapásból. — Olyan jól, hogy nem ismernél rá... — tette hozzá tűnődve, és lesütötte a szemét, mintha törné a fe-

jét. — Senki nem venné észre, hogy valaha beszédhibával küszködött. Szerencsére nem kell sokat jártatnia a száját, mert árufeltöltőként dolgozik egy üzletben, ahol elég, ha rámol, pakol; nem muszáj megmukkannia sem. Csupán azt nehezményezi, hogy folyton kötelezik a túlórára, a pénzét pedig nem fizetik ki időben. Néha olyan fáradt, hogy szólni sincsen kedve, belerogy az ágyba, és alszik. De már önálló, mindent maga csinál, maga rendezkedik, elintézi azt is, ami rá tartozna... Megnőtt, szép fiatalember lett, jó lenne, ha meg nősülne, de nem akar, még kívár, azt mondja, hogy nem érkezett el az igazi... Ebbe nem szólok bele!

Amál hárító mozdulatot tett, mintha kezével is jelezné, hogy tényleg semmi köze fia nősülési szándékához, és rajta nem múlik, mi fog történni.

— Ez jó hír! — nyugtázta Ica, és mélyen lehajolva kotorászott a kosarában. — Mennyire aggódtál a fiadért! Végre egyenesbe jött... De te is vigyázhatnál magadra! Hányszor, de hányszor kértelek, hogy legyél józanabb; legyen egy kis sütnivalód! Ne bagózz annyit, ne igyál állandóan, és igazán jobban ügyelhetnél a ruhádra, mert még azt hiszik, hogy egy ágrólszakadt hajléktalan vagy... Néha úgy nézel ki, mint egy tekergő, csavargó otthontalan. No, válogassál a gyümölcsökből, itt van, ni, vigyél a fiadnak is, legalább eszel vitamint.

Amál sűrűn bólogatott, amikor az intéseket hallotta; mindenben igazat adott barátnőjének, s ígéretet tett, hogy ezután úgy lesz, ahogyan kérték tőle. Azért odaszúrta, hogy tőle telhetően igyekszik józanul élni, s ne gondolják alkoholistának, mert szereti a fröccsöt; ezt jobbra csak az izzasztó meleg miatt, felfrissülése végett szokta inni. S ne higgyék, hogy bolond; azért, mert rosszabbul megy a sora, s olykor feledékeny vagy éppen szertelen, még nem ment el teljesen az esze.

Hóna alá kapta a vászonszatyrát, amit félig megtömött az Icától kapott gyümölcsökkel, és búcsúzásképpen újra két cuppanós pusztit nyomott barátnője arcára, aki óvatosan viszonzta az üdvözlést, mert még mindig érezte a kellemetlen leheletet. Amál lassú, vándorszorgó léptekkel elvegyült a tömegben; Ica még látta, hogy egy kofával alkudozik, de hamar továbbállt, és kerülgette az embereket, nehogy fellökjön bárkit is. Lehet, hogy éppen a borozó felé tartott, mert arra vette az irányt; forgolódott az emberek között, nyújtogatta a nyakát és eszelősen vigyorgott.

Talán tíz vagy tizenkét esztendeje történt, a konkrét időpontra Ica sem emlékezett, hogy Vida Amállal összeismerkedett a sárga Volánbuszon. Hetente többször, kora reggel ugyanabban a megállóban ácsorogtak, együtt szálltak fel a helyi járatra, ami a szomszéd városba vitte őket. Ica munkába igyekezett, Amál pedig a fiát kísérte az orvoshoz. Jancsika, a fia körülbelül nyolc éves lehetett; vézna, sápadt gyerek, félénk, visszahúzódó, alig merte kinyitni a száját, mindig bújt az anyjához. Valójában azért kellett orvoshoz járatni, mert nem akart beszélni, egészen pontosan beszédhibás volt. Hónapokon keresztül foglalkozott vele egy logopédus, mire némi eredményt ért

el. Állapota azonban nem javult látványosan. A kisfiú szégyellte, hogy érthetetlenül motyog; iskolatársai csúfolták és nevették. Amált végtelenül bántotta az eset, ezért addig járt a háziorvosa nyakára, amíg egy elismert logopédust nem szereztek. Általában a reggeli órákban kellett megjelenniük a rendelésen, ezért hajnalban keltek, hogy elérjék a hét órakor érkező távolsági buszt. A kisfiú szótlanul, anyjába kapaszkodva lecövekelt a buszmegállóban; Amál próbálta nyugtatni, hogy igazán nem kell félnie az orvostól.

Az asszony, aki évekkor korábban különvált a férjétől, egy gyárban dolgozott műszerészként. Megbecsülték; és ami ennél is lényegesebb: szerették a munkatársai és a főnökei, mert megbízhatóan, hozzáértően dolgozott. Időben ért be a munkahelyére, és ha mégis késett, azon volt, hogy pótolja a kiesést, ráadásul rendszeresen vállalt túlórákat. Felettesei hozzájárultak, hogy fia betegségére tekintettel bizonyos napokon később kezdje el a munkát, amit más alkalommal természetesen ledolgozott. Olykor délután és hétvégén is a gyárban maradt, hogy ne nézzenek rá rossz szemmel, és a fizetése se csökkenjen a reggeli csúszások miatt. Amál nem győzött hálálkodni, hogy megértően viseltetnek családi problémái iránt, amik nem rajta múltak, Jancsika egészsége azonban mindennél fontosabb volt.

A hónapokig tartó orvoshoz járás, a lassú gyógyulás, az állandó időpont-egyeztetések, a munkahelyén való helytállás, a nyomasztó kényszer, hogy anyagilag ne jussanak csődbe; mindez láthatóan megviselte az asszonyt. Feszültté, ingerlékennyé vált, indulatos és sértő megjegyzéseket tett emberekre, ami nem volt szokása. Apróságokon veszett össze olyanokkal, akikkel korábban békében élt. Hamar felcsattant, féktelen dührohamokat kapott, utána pedig maga sem emlékezett rá, milyen szidalmak hagyták el a száját. Végigjárta a szomszédokat és az ismerősöket, hogy mindenkitől bocsánatot kérjen esztelen viselkedéséért; külön-külön becsöngetett a házakba, és sokáig ecsetelte, mennyire restelli magát. Semmiféle mentséget nem hozott fel védelmére, éppen ellenkezőleg cselekedett: arra kérte embertársait, hogy pirítsák le, szégyenítsék meg, mert megérdemli — ebből okulhat, ettől helyreáll a lelki nyugalma. Csak Jancsika ne szenvedjen kárt, ne őt csúfolják és mutogassanak rá ujjal, hogy förtelmes édesanyja van.

Tavaszi nap volt, amikor Amál takaros szoknyában, sötétzöld meleg pulóverben beállított egykori férjéhez, hogy hazavigye Jancsikát. Feldúltan, kezét tördelve ácsorgott az utcára nyíló kapuban, de hiába nyomkodta a csöngőt, nem jött válasz. Jancsikának már két napja otthon lett volna a helye, de az apja nem jelentkezett. Amál próbálta telefonon utolérni, üzenetet is küldött egyik rokonával, de életjel nem érkezett. Máskor is előfordult, hogy az apa késve vitte vissza Jancsikát az anyjához, de akkor kimentette magát, vagy szólt előre a mulasztásért. Néhány ízben maga Jancsika volt az, aki fogta magát, és hazaindult, mert tudta, hogy csak pár napig szokott tartózkodni az apjánál, s ez az idő lejárt.

Amál türelmetlenül szédelgett a kapunál, lábujjhegyre állva nyújtogatta a nyakát, hogy átlásson a kerítésen, vajon mit fedezhet fel a ház körül. Odabent nem vett észre senkit, csupán a két kutyára lett figyelmes, akik őrizték a portát. Egy karóhoz kikötve láncon tartották őket, elég veszettül ugattak. Dühödten futkároztak; nyakukon megfeszült a vas, amint nekiiramodtak, de a lánc rendre visszarántotta az ebeket az utolsó pillanatban.

Amál felkapaszkodott a kerítés padkájára, úgy kiabálta befelé:

— Jancsika! Jancsika!

Szorosan belekapaszkodott egy kerítéslécebe, nehogy leessen, s még jobban üvöltötte:

— Én vagyok, az anyád... Jancsika, merre vagy?!

A kutyák csaholtak, olyan nekibőszülten rángatták a láncot, hogy félő volt, elszakítják, s rárontanak az asszonyra. Amál előbb megrettent, aztán ügyet sem vetett rájuk; túlordította őket. Hisztérikusán rugdosta a kaput, hogy végre felfigyeljenek rá; és férje, a gazember, beengedje a házba. Lökdöste, taszigálta a faajtót, mire az magától kitárult.

A férj ekkor tűnt fel a családi ház bejáratánál: minden bizonynyal ittas volt, mert fölöttébb dülöngélt és érthetetlenül óbégatott; fenyegetően rázta az öklét, hogy miért rontott be a felesége. Trikója alól kitüremkedett pókhása, papucsában majdnem orra bukott a nagy sietségtől. Feje mélyvörösén piroslott, szeme sötéten izzott a méregtől.

— Mit akarsz nálam, te némbor?! — süvöltötte hadonászva. Haragos tekintetét eszelősen körbejárta az udvaron, hogy valami karót kerítsen, amivel elkergetheti az asszonyt.

Jancsika meglepetésszerűen osont ki a házból. Nem szaladt, hanem oldalazó, megfontolt léptekkel közeledett anyja felé; felső testét meggörnyesztette, nyakát behúzta, hogy minél gyanútlanabban mozogjon. Nem szólt egy árva szót sem, olyan ijedtség uralkodott rajta, hogy a szemét is behunyta.

A férfi odapattant a kutyákhoz, s az egyiket elkötötte. Az eb először gazdájára ugrott, mert megöriült a szabadságának, majd ész nélkül körbenyargalta az udvart és hergelte a másik kutyát, aki a láncát feszegette. A férfi toppantott a lábával, majd az asszony felé mutogatva ráparancsolt szőrös állatára: „Fogd meg, fogd meg!”

Amál felkapta a kiskutya, s egész testével betakarta, hogy ne essék benne kár. Karjával átölelte, szorosan a melléhez szorította, így próbáltak menekülni. Amikor a megvadult állat utolérte őket, már majdnem kiérték a kaput, de az asszony megbotlott, erre a kutya rávetette magát. A hátát érte a támadás, zöld pulóvere kettészakadt rajta. A felbőszült jószág élesen csattogtatta a fogait, belemart az asszony karjába, amivel a gyereket óvta. Hátról felsebezte a nyakát is, mert éppen elfordította a fejét, amikor az eb neki támadt. Estében még megvágta a lábfejét, mert beleakadt egy kiálló kampóba, ami az egyik virágágyás szélét jelezte. De nem érzett semmilyen

fájdalmat, ráadásul azt sem tudta visszaidézni, hogyan botorkált ki és csapta be maga mögött a kertkaput, ahol nem üldözték tovább.

Amál az eset után legalább még fél éven keresztül hordta a fiát a lo-gopédushoz. Az orvos javulást állapított meg, mert Jancsika némileg bátrabban és érthetőbben beszélt, noha tökéletes eredményt nem értek el. Azzal bíztatták az anyát, hogy fia kiejtése, társalgási szokása és stílusa idővel csiszolódik: ahogy növekszik a kamasz, és türelmesen foglalkoznak vele, egyre szebben, tagoltabban fog megnyilvánulni.

Amált még azelőtt magas vérnyomása miatt kezelték, hogy férjével brutálisan összezördült; de a legutóbbi eset után, amikor ráuszították a kutyát, jelentősen romlott egészségi állapota. Fáradékonnyá, lobbanékonnyá vált, éjszaka keveset vagy egyáltalán nem aludt. Viszszatérően azt álmodta, hogy egy kampós bottal kergetik, miközben egy sűrű nádason keresztül próbál menekülni, de lába alatt az iszapos talaj besüpped, ő pedig mind mélyebbre süllyed; előbb csak térdig, majd derékig merül el a sárban, egy idő után képtelen megmozdulni, egyre vergődik, rémülten csapkod a karjaival. Azt kiáltozta álmában, hogy meg akarják ölni, erre felriadt, csupa verejték volt a teste. Nappal kimerülten téblábolt a munkahelyén, többé nem vállalt túlórá-t. Elkésett a munkából, ami nem volt szokása; és különféle ürügyeket talált ki, hogy mi történt vele. Beszélgetés közben, amikor a mulasztások okait magyarázta hevesen, megéreztek rajta, hogy alkoholos a lehelete. Bódultan ténfergett a gyár szerelőcsarnokában, aztán leült egy székre és elszundított, de lefordult róla, mert elvesztette az egyensúlyát. A földön találtak rá, úgy próbálták magához téríteni.

Vida Amál hónapokat töltött betegállományban, majd átmenetileg leszázalékolták, mert munkavégzésre alkalmatlannak ítélték. Többféle gyógyszer szedett depressziójára, állapota hullámzóan alakult. Éjszaka nyugodtabban aludt, de bizonyos időszakokban sűrűbben rátörtek a rémképek. Várta, hogy végre nappal és világos legyen; nekibuzdulva járta az utcákat, nyakát nyújtogatva leste, hátha ráakad jó ismerősökre, akikkel elcseveg.

Ica, a gömbölyű arcú barátnő, akivel Amál együtt utazott a sárga Volán-buszon, és akivel egészen véletlenül megint összefutott a piactól nem messze, most is a kosarában kotorászott, hogy gyümölcsöt küldjön Jancsikának: egyenek bőven vitamint, mert rájuk fér.

— Jancsika jól van, egyáltalán nem beszédhibás... — magyarázta Amál széles mosollyal, s látszott rajta, mennyire elégedett. — Apjával ritkán találkozik, nem kíváncsi rá — tette hozzá. — Jó helyen dolgozik, gyakran túlórázik, mert szükség van rá. Hamarosan tán nőszül is...

Amint Ica szúrós szemmel végigmérte Amált, és korholóan megjegyezte, hogy megint az ócska mackónadrágot viseli, rendezetlen a frizurája és lehetetlen érezni a bor szagát, az asszony restelkedve igazgatta az öltözkését és tenyerével hátrafésülte a haját. Ismételten és nyomatékosan megfogadta, miként számtalanszor tette ezt korábban is, hogy ezután minden másképp lesz.

Színeid

*Nézlek. Néztelek. Színeid közül
az egyik én vagyok, lehetek. Egy
hajszál, bőrpír az arcon, anyajegy.*

*Mögötted teli kannák. Egy vasút.
A vasúton szerelvények. A sok isten közül
az egyik te vagy, lehetsz. A vasútban teli nap.
Fénylő hold. A szerelvények indulásra készen.*

*Festelek. Festenélek. A vászon a fénylő
ég lenne. Alatta ragyognál. Mint olajtól sínek.
Mint teli kannákból víztől betonút. Sok isten van,
és egyetlen ég, és egyetlen teli nap, és egyetlen fénylő hold.*

*Nézlek. Néztelek. A színeid közül az egyik én vagyok, lehetek.
Aki lefest, hát lefest. A vasúton szerelvények, a szerelvényekben
színeid. Így múltjainkban törés, teli kannák, ragyogó betonút,
ragyogó sínek, sok isten, és egyetlen büntudat.*

Ahol a neveink

*Az újszülöttek nevét bevésni egy fába, hogy majd az arra járók
el tudják hinni a létezését. A születés kínpadja lenne.
A nevekkal problémák vannak. Az erdő mellett vasút van.
A vasút mellett autótút. Egymás tekintetébe futnak nők, férfiak.*

*A temetőnél válnak el. A születéssel örök problémák vannak.
Hiába akarom, nem tudom neked megmutatni az eltűnők emlékeit,
egy koszos zakó, egy sáros nadrágszár, egy cipő az utazás legvégén,*

*összefüggéseimbe vésődik a nevem. A tied az elhagyott
erdész ház ajtaján. De hiába hagyom magam mögött az autótutat,
mellette vasutat, az erdő mélyét, és keresem az erdészt, ajtaját,*

*ahol a neveink, mint az egymás tekintetébe ütköző nők, férfiak,
mint a temetőnél az eltűnők emlékei, az örök hinni akarás az újszülöttek
létezésében, találkoznak a végtelen születésben.*

Akkor, ötvenhétben...

1942-ben született Tasson. Nyugdíjas író, újságíró. Legutóbbi írását 2010. 11. számunkban közöltük.

Sok hajlott hátú kérdőjellel köszönt ránk 1957. Nagyapám többnyire az ágyat nyomta, alig volt már több negyven kilónál. Az orvos többször javasolta, hogy meg kellene operálni a gyomorrákját. Ő azonban összeszorított ajakkal csóválta a fejét.

— Rajtam ne kísérletezzenek a doktorok — mondta. — Túl vagyok a hetvenen, mit akarhatnék még? Eleget éltem, sőt olyanokat is meg kellett élnem, amit senkinek se kívánok. Láttam Szibériát, ismerem a halál százféle arcát, volt módom megbarátkozni vele. Ha lehet, a saját ágyamon akarom megvárni, nem valami véres műtőasztalon.

A doktor széttárta a karját, nagyapám pedig a következő karácsony első napján csendben visszaadta lelkét a Teremtőjének. Csendben, mert már annyi ereje se volt, hogy hangos szóval mondja ki az akaratát.

No, de még majd' egy év választ el ettől. Még azon tanakodik a család, hogy mitévő legyen velem. Vissza merjenek-e engedni Szegedre, a Vasútforgalmi Technikumba, ahol épp az ősszel kezdtem meg a tanulmányaimat, átírassanak a kunszentmiklósi gimnáziumba, vagy asztalos inasnak adjanak a falu másik mesteréhez? A másikhoz, a Juhászhoz, mert ugye az egyik, a rangidős az apám volt. Rangidős, mert életkorban is ő volt az előrehaladottabb, a szakmát Pesten tanulta egy jó nevű mesternél, aztán meg nagyapám mellett dolgozott majd' huszonöt évig, aki köztudottan a környék legjobb asztalosa volt. Tőle vette át a műhelyt is, amikor az ő kezéből már kiesett a gyalu. Én lettem volna a harmadik a sorban, ha megszerzem a segédlevelet.

Igen ám, de áll-e még a műhely három év múlva? Lesz-e még kinek ajtót, ablakot csinálni? A fővárost nemrég lőtték rommá az orosz tankok. A falun is átszázguldott néhány, nagy csörömpöléssel. A géppuskatoronyban a nyakát a két válla közé húzva úgy pislogott az a szerencsétlen pufajkás kiskatona, mint a rimóci nyúl. Szinte megsajnálta őket, aki látta. Azért csak „szinte”, mert közben azok nevét sorolta, akiket az efféle tankok tornyából lőttek szitává a pesti utcákon.

A faluból is elindultak néhányan, katonaviselt, házasulandó leányok, hogy segítsenek a forradalmároknak Pest határában megállítani az orosz tankokat. Nem tudni pontosan, hogy kik voltak, nem tudni, merre jártak, mit csináltak. S ha netán valaki mégis megemlítené egy-egy nevet, rögtön akad egy másik, aki a szájára tapasztja a tenyerét, s hitetlenkedve megcsóválja a fejét:

— Érdekes, pedig mintha itthon láttam volna akkor. Meg mernék esküdni rá, hogy a partoldalon vágták a kukoricaszárat.

Szinte minden házban hallgatták esténként a Szabad Európa Rádiót. Sötétben, lefüggönyözött ablakok mögött, ahol csak a kályha-

rostélyon pattogó, izzó szén világított, ahogy éveken át megszokták. Hallgatták az üzeneteket Bécsből, Olaszországból, hátha valaki megkerül az elveszett ismerősök közül. Akadt is ismerős. Egyik este a méhészfia, Andris üzent a szüleinek, hogy ne aggódjanak, él, jól van, most indul Amerikába. Nyugodjanak bele, jobb lesz neki így. Három év múlva hazajött. Amnesztiát kapott. Büszkén csillogtatta a faluban az angol tudását. Munkát is adtak neki egy gyárban, valahol Soroksáron vagy Erzsébeten. Aztán egyik este hazafelé jövet kiesett a robogó vonatból és szörnyet halt. A vénasszonyok azt sutogták, kilökte valaki. Aztán jött két civil nyomozó, és azt kutatták, ki terjeszt ilyen ostoba pletykát, de mindenki a másokra hivatkozott. Neki csak mondták. A fiút eltemették, a falu elcsöndesedett. Senki se firtatta tovább, hogyan esett ki a vonat zárt ajtaján az a szerencsétlen. Különben is új hírekkel riogatták a gazdákat: elindultak a téeszcsé-szervezők.

Lám, megint előre futott a tollam. Még ötvenhét elején tartunk, még térdig ér a hó, az emberek reménykedve hallgatják a rádiót, és váltig tagadják, hogy ott lettek volna októberben azon a bizonyos tüntetésen. Tüntetés? Ugyan... Néhány gajdoló részeg összeállt a kocsmá előtt. Valahonnan kerítettek egy nemzeti színű zászlót, aztán elkezdték alatta énekelni a Himnuszt. Miért, miért? Mert éppen az jutott eszükbe. Azt mindenki tudta. A szovjet himnuszt, azt nem. Meg az Internacionálét se tudta mindenki.

Hogy miért éppen a tanácsháza elé vonultak? A fene emlékszik már erre. Talán azért, mert mellette volt a pártiroda. Így aztán a párttitkár meg a tanácselnök együtt vitték a zászlót, és ők énekeltek a leghangosabban. Nem, nem volt ott az egész falu. Az öreg Krizsánné például épp akkor haldoklott. Neki még a lánya se volt ott, csak a kapuba szaladt ki megnézni, mi a fene ez a lakodalmas menet. A főjegyző úr, mármint aki régen a főjegyző volt, ő tényleg ott volt. A párttitkár mondta, hogy őt is vigyék magukkal, mert a múltkor is olyan szívhez szóló, szép beszédet tudott kanyarítani a veterán partizán temetésén, hogy csuda. Igaz, hogy az öreg soha nem volt partizán, csak orosz hadifogoly az első világháborúban, de ez nem számít. Ettől még nagyon szép jelentést lehetett írni róla a járási pártbizottságra. Hát így aztán a falu népe, már aki ott volt, kiballagott a temetőbe, és az ismeretlen katona sírjánál mondták a főjegyző úrnak, hogy beszéljen. Tartott is olyan szép, hazafias szónoklatot, hogy a fél falu népe sírva fakadt tőle. Aztán elénekelték a Himnuszt meg a Szózatot, és elmentek haza.

— Igen? — kapta föl a fejét Nyomozó elvtárs. — A volt főjegyző úr, a tanácselnök meg a párttitkár? Hogy is van ez?

Megnézték. A falu népét nem lehet lecsukni. A tanácselnökre meg a párttitkárra nem lehetett rábizonyítani semmit. A volt főjegyzőre se, ezért csak fél évet ült Kistarcsán. A tanácsházán tartóztatták le egyik délelőtt. Attila barátom — mert az ő apja volt a főjegyző — kétségbeesetten mondta, hogy az apja nem ment haza ebédelni. Meg

délután se, a hivatali idő leteltével. Két civil ruhás férfi vitte el kocsival. Valahová... Aztán hónapokig nem volt szabad megkérdezni, hol van. Azt meg még később se, hogy miért. Amikor kiszabadult, megengedték neki, hogy nyikorgó kerekű talicskán hordja ki a vasforgácsot a Csepel Autógyár egyik félreeső műhelyéből.

Nem értették odafönt, miért olyan kevés a jelentkező a rendőrtoborzó laktanyákban. Pedig szép kezdő fizetést ígértek, meg ott a vadonatúj posztó egyenruha... A régi rendőrök jó része átállt a felkelőkhöz, aztán vagy disszidált, vagy éppen a halálos ítéletét várta. Kellett volna az új, megbízható csapat, de nem túlekedtek a fiatalok. A politikai rendőrséget meg mégse lehetett kivezéynelni közlekedési járőrnek... És ekkor valakinek kipattant a fejéből a nagy ötlet: zsarolni kell a gyanúsítottakat. Azaz fel kell ajánlani nekik a lehetőséget. Vagy rendőr lesz, vagy elítélt. Tanú akkoriban mindenre akadt.

Sanyi, a harmadik szomszédunk fia nemrég szerelt le a katonaságtól. Csinos menyasszonya volt, tavaszra tervezték az esküvőt. Az apja beteges, szikár ember volt, télen-nyáron köhécselt. Inkább csak besegített a fiának a gazdaságba, amikor jobban érezte magát. Úgy gondolta, az esküvő után át is adja az egészséget a fiataloknak.

— Képzeld, szomszédasszony! — zokogta Sanyi anyja nagyanyámnak. — Beidézték a Sanyimat a járási kapitányságra. Szembesítették valami soroksári emberrel, aki rá vallott, hogy látta valahol Pesten, a barikádon, amikor bejöttek az oroszok. A fiam váltig tagadott, hogy ő életibe se látta ezt az embert, de azt mondta neki a nyomozó, az a rohadt ávós, hogy ő azt mond, amit akar, annak az embernek a vallomása alapján bármikor fölakaszthatják. Hacsak... Hacsak nem áll be rendőrnek. Akkor hajlandók elfelejteni az egészséget. Hát hallott még ilyen aljasságot?! Az én Sanyimat berukkoltatni rendőrnek... Most elengedték, de három nap múlva eljönnek a válaszáért.

— Rendőrnek? — képedt el nagyanyám. — Aztán a gazdasággal mi lesz? A maga ura már nem bírja egyedül.

— Ezt is mondta nekik a Sanyim, de hát ezek nem emberek! Azt mondták rá, hogy majd a téeszcsé megdógozza azt a földet.

Nem telt bele egy hét, láttuk Sanyit hazajönni kék posztó rendőr egyenruhában. Hamarosan meg is tartották az esküvőt, és a fiatalok átköltöztek a szomszéd faluba valami szolgálati lakásba. Attól kezdve nagyon ritkán járt felénk. Ha jött is, inkább csak este, sötétedés után.

Nagy, jeges csönd borult a falura. Bált nem rendezhettek, s a kocsma is kongott az ürességtől. Máskor a tejcsarnok körül zsongtak a legények. A lányokat várták, hogy aztán elkísérjék őket az artézi kúthoz kannát öblögetni, s hazáig cipelhessék a vizet. Most itt is mindenki sietett, hogy lehetőleg sötétedés előtt hazaérjen. Sose lehet tudni... S ha netán mégis megállt a sarkon két ember néhány szót váltani, a harmadik figyelmeztette őket a gyülekezési tilalomra.

A műhelybe se jött senki. Se megrendelő, se olyan, aki csak néhány baráti szóra benyitott volna. Unalmunkban elkezdtünk rendezkedni apámmal. Az egyik sarokban glédába állítottuk a deszkahulladékot: „még jó lehet valamire”. A másikban ládába raktuk az ablaküveg esedéket. Nagy kincs volt ez akkor, még pult alól se lehetett ablaküveget szerezni. Darabokból raktuk össze az ablak-szemeket, s gitt helyett — mert az se volt — háromszögletűre vágott faléccel szögeltük be, hogy ki ne potyogjon. De bárhogy próbáltuk is elfoglalni magunkat, ott vibrált köztünk a megfoghatatlan türelmetlenség. Apám kinézett az ablakon, és a vállamra tette a kezét.

— Nézd, milyen szép idő van — mondta. — Lassan tavaszodik. Akár el is kezdenénk kinyitni a szőlőt.

Az ötletet tett követte. A fészerből előkerestük a hosszú pofájú nyitó kapát, fölpattantunk a kerékpárra, és meg se álltunk a szőlőig. Tényleg gyönyörű, tavaszt idéző délelőtt volt. Sehol egy felhő az égen, száz ágra süttött a nap, s a távolban mint valami tündéralom, remegett, ringott a felszálló pára. Még kopár volt a határ, a fák csupasz ágai meredtek az ég felé, meg a szomszéd falu tornya. Szinte karnyújtásnyira zsugorodtak a kilométerek. A vasútállomásra vezető út alig több mint fél kilométernyire lehetett tőlünk. Jól láttuk az arra járó kerékpárosokat meg a lovaikat ösztökélő fuvarosokat. Találgattuk, ki lehet az.

Egyszerre csak erős motorzaj, nyikorgó csörömpölés nyomta el a fuvarosok kurjongatását. A kövesúton három hatalmas orosz tank vonult Kunszentmiklós felé. Apám kezében megállt a szerszám. Arcvonásai megkeményedtek, elfordult, a földre köpött.

— Adja Isten, hogy ez legyen az utolsó utatok!

Én meg a vállamhoz emeltem a kapát, s megcéloztam vele a középső tankot.

— Ha Isten akarja, a kapanyél is elsülhet — mondtam. — Hát akkor most akarja!

Szerencsére nem akarta. Apám viszont villámgyorsan kiütötte a kezemből a kapát és lerántott a földre. A magasra húzott borozdahát mindkettőnket eltakart. A tankok megtorpantak. Az egyikből egy periszkóp emelkedett ki. Körbepásztázta a vidéket, kis ideig még nézelődtek, aztán fölbúgtak a motorok és lassan indultak tovább.

— Szerencsénk van, hogy ennyire sietnek valahová — mondta apám, és megtörölte gyöngyöző homlokát.

Otthon egy levél várt rám. A kunszentmiklósi gimnázium igazgatója írt, hogy átvesznek a második félévre, ha az elsőből különbzeti vizsgát teszek.

— Na látod — simította meg a fejemet apám —, van úgy, hogy az a jobb, ha nem teljesül az ember kívánsága. Hogy készülnél a vizsgára, ha mégis elsült volna az a kapanyél?

Állapotok

(36.)

DESPERATIO *

*reménytelenség

Csak ritkán állok meg, mert nincs időm.
Ha egyetlen szóval kellene jellemeznem
a hegyet, mely előtttem tornyosul,
talán csak azt mondanám: szigorú.
De egyetlen szó, azt hiszem, kevés,
főleg ahhoz, hogy megértsék, megértsem.
A hegy lábánál még növények is
akadnak, zöldek és erősek, érzem
az illatuk. Mindig valahogy akkor
érek vissza, amikor virágoznak éppen.
Fölöttük már csak pusztá kőtömeg
terül szét hosszan, semmi zöld sehol.
Lakatlan és üres a táj, akárcsak én,
akár a föld, akár a nap, akár a hold.
Aztán az indulás, emelkedés,
a szolgaság a tonnás kő mögött
végtelen izzadással önti el
a testem. Majd a hőtől fáj a bőr
és megreped, mint hajnaltájt az ég.
Mindegy, hogy nyár van-e vagy tél talán;
bizonyos magasság fölött a légzés
olyan, minthogyha kötéllal szorítanák
a torkom — és a tüdő tágulása
csökken, ahogy a szikla visszadől, nyom.
Órákig tart egy mozdulat. Az alkony
ezernyi fénye szinte hívogat magához,
és eljön az a pillanat, mikor
a látóhatár összeszűkül, ég
a testem, és a szikla is lazul.
Elengedem. Vagy ő enged el engem.
És én csak nézem, ahogy visszahull.

Menekiült tündér és királylány

CSIDER SÁNDOR

1950-ben született Budapesten. Népművelői diplomáját a Szombathelyi Felsőfokú Tanítóképző Intézetben, majd az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen szerezte. A Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központjának oktatója.

A konyhában a kis széken ültem, lábam a lavórban. Ezen a nyárestén is gondosan vizsgálgattam hegedő és friss sebeimet. Nedves ujjammal ábrákat rajzoltam poros combomra. Térdemről vízcseppeket indítottam, azok furfangos, kerge utakon érkeztek a mosdóvíz tengerébe. Húztam, halogattam a mosakodást, hisz a víz csípte az új sérüléseket. Végül összeszorítottam a fogam és villámgyors mozdulatokkal estem túl a ceremónián.

Még nem jártam iskolába. Édesapám vidéken dolgozott. A péntek éjjeli vonat hozta hozzánk, a vasárnap esti vitte vissza. Gyerekkorunk éveit a nálam nyolc évvel idősebb bátyámmal édesanyánk mellett töltöttük. Mint lámpa körül a bogárkák, nyüzsögtünk körötte este is.

— Ideje lefeküdni! — a felszólítás elsőként nekem szólt. Bekísért a szobába, ágyam szélére ült, igazgatta a takarómat, megsimogatta a hajam, majd megcsókolta a homlokom.

— A jó Isten vigyázzon rád! — bocsátott álmotamra és visszament a konyhába. Néhány perc múlva a szoba már szunnyadó csendjét a mosógép áthalló zörgése rezegtette meg.

A sötétség varázsköpenye alól előtűntek aznapi kalandjaim. Versenyt ugráltunk társaimmal a kerítéseket befutó vadsóska hegyek völgyeibe. Egy bokor mélyén titkos lakást rendeztünk be. Oda-hordtuk a padlásról kutakolt kincseket: kopott szőnyeget, csorba csészét, egy szivarosdobozt, melynek fedeléről szakállas matróz mosolygott ránk. Asztalként édesapám zöld katonaládája szolgált. Arra s abba tettük a szomszéd kertekből csent gyümölcsöket.

Csavargó csapatunk távolabbi, ismeretlen utcákon, háborúban megsérült, gazdátlan villákban járt. Útközben észrevétlenül ugráltunk fel egy-egy arra járó gumikerekű lovas kocsira. Percekig portyáztunk így, mígnem valamelyikünk nevetésére hátra nem fordult a kocsis. Hangos szitkozódására egyszerre ugrottunk le, s mint a földre esett szőlőfürt szemei, futottunk szertesét.

Korgó gyomrunk parancsolt haza. Ebéd után hanyatt feküdtem a szomszéd ház erdőkertjének csak általam ismert nefelejcses tisztásán.

Később a réten labdáztunk. Megszökött a lejtőn a pöttyös. Nehezen döntöttük el, ki hozza vissza. Aki dobta vagy az, aki nem kapta el?

Talán az iménti virágok szórták a port, melytől a valóság visszaidézett képei az álomban folytatódtak. Repült a légből a labda és mi szálltunk utána. Ott rúgtuk, dobáltuk. Időnként megpattant a házak kéményén. Azt már alig vettem észre, hogy az utcai lámpa bekukucskál az ablakon megnézni, alszom-e. A diófa ága hívott, fedezem fel az est kinti világát.

A nyár végén egy rendkívüli alkalommal erre is sor került. Édesanyámmal és bátyámmal sötétben indultunk lefelé a hegyről. Fogtuk egymás kezét. A kertekben lopódzó árnyak nem óvakodtak túl a járda biztonságát védő kerítések sorfalán. A nap melegétől még zsibbadt lámpaoszlopok zománcványér virágaikat lehajtva álltak. Láttuk, amint egy madár éles váltásokkal fel, majd meredeken lefelé száll. Nyilván a sötétség hömpölygő hullámai dobálták. Végül mintha légi lépcsőn járna, csak felfelé tartott. Ki tudja, a Föld magasából érkezve hol pihent meg az égen?

Rózsaszín lábnyomokat hagytunk a még meleg járdakövön. Közeledtünk az egyetlen házhoz, melytől világosban is féltünk. Az emeletes saroképület alagsorában kocsma élősködött. Hozzá a lépcső az épülettel párhuzamosan, még a szabadban vezetett. Igyekeztünk elkerülni. A túloldalon folytattuk utunkat. Hányásnyi fény bűzölgött pinceablaka körül. A benti cigarettagomolyos hangok közül hirtelen üvöltések csaptak fel. Egy kövér óriás szakadt ki az ajtón. Menekedett felfelé. Részeg lábai nem engedelmeskedtek riadt akaratának. Futás helyett inkább csak mászott a lépcsőkön. Bal kezével a vaskorlátba kapaszkodott, de az mint vízbeesettől a hajó, kezdett távolodni erőtlen markától. Nekivágódott a ház falának. Onnan nagyot lökött magán. A járda fölött már szinte vízszintesen repült. Kezével hiába hadonászott biztos fogódzó után. Zsákként zuhant az úttestre. Egy sovány, kockásinges alak villant utána. Mire az üldözött a kockakövekre esett, már megkerülte. A kocsma kíváncsi tömeget böfögött utánuk. Félkörre imbolyogtak. Többen sörskorsójukat is magukkal hozták.

Gyilkos erővel érték a rúgások a földön fekvőt. Az első után kezével még védekezett, de mindig ott igyekezett hárítani, ahol az ütések már érték, a következők pedig kegyetlen pontossággal más-hová érkeztek. Inkább csak kért, esdekelt felhorzsolts tenyere, míg nem végleg a teste mellé csapódott. A legtöbb rúgás a fején találta. Ömlött a vér, a kövek közt folyt lefelé.

Én akkor úgy láttam, hogy benne fekete holló fürdik, tövises erdők akaszkodnak, feneketlen kutak bűzölögnek, varangyok tátognak, sárkányok tépik egymást, boszorkányok vijjognak, temetői fejfák sodródznak... Menekült tündér és királylány. Maga elé meredt a legkisebb fiú is. A kezekben a már kiürült korsók vérrel telítődtek, a borostás pofákon végigfolyva csepegték bele a részeg szemek.

Egymáshoz bújva, mozdulatlanul álltunk, mint akiket kígyóte-kintet tart fogva. Lábam remegni kezdett, szédültem. Az úttest elfutott. Megbillent és szakadni készült felénk a többemeletnyi házfal.

A visszaútra már nem emlékszem. Ezután évekig csak égő lámpa mellett mertem elaludni, mert a sötétben előlihegték a szörnyek. Ágyam alól krokodilok leskelődtek, majmok dobálták könyveimet, bogarak másztak takarómon.

Köd

1971-ben született. Író, szerkesztő, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumának a tanára Pécsen. Legutóbbi írását 2010. 8. számunkban közöltük.

Az első emeleti ablakból a református templom buzogányszerű csillaga, a Vízmű repülőtér-kék neonjának fénye, a Víztorony nagy, oktaéder formájú vízfeje és a távolabb álló, s ég felé meredező katolikus templom keresztjének sziluettje látszott. Csak a széles, kétsávos utca kandelábereinek szentjánosbogár-mécses sora vágta ketté ezt a látványt, s egy-egy elhúzó autó pásztázó fénycsóvjának kétségbeesett útkeresése. Az utcákon itt-ott felbukkanó emberek kezdetben csípőig gázoltak a fehér hullámokban, később azonban az egyre mohóbb anyag mindent oldó légyságával szinte teljes egészében befalta őket a nézelődő szeme elől. A tél közelségét hirdette a természet, s a mindent takaró havazás előtt könnyű köd-aperitíffal szolgált.

Az ablaküvegen virágzott a mákonyos anyag, mintha egy szellem árnyékát akarta volna megrajzolni, s a nagy fehérség, mint egy atomjaira bomlott szövet lebegett az utcán. Szinte érezni lehetett, ahogy szítálva kavargott a hideg levegő apró részecskéi között. Ha ezzel nem törődve kimerészkedett az ember, és belefúrta magát ebbe a mennyasszony-fehér ömlengésbe, finoman csipkézett, lég-nemű selymet érzett végigsimítani az arcán. Kisiklott a kezei közül ez a súlyosnak hitt dekadens teher, s végképp teljes bizonytalanságba kergette. Mintha valami hatalmas lény párás lélegzetében járna. Szinte még annak nehéz szuszogását is hallani vélte. Az orra, a füle, a szeme is telement vele, s pillanatok alatt lucskossá tette egész testét. Tolakodó perverzítással tapogatta végig, még a ruhája alá is bekúszott, s rajta hagyta nedves ujjlenyomatát.

Úgy simult rá a köd a városra, mint egy finom csipkekesztyű a női kézre. Pontosan ráilleszkedett, felvette az alakját, szinte félelmetesen azonosult vele. Mintha a kesztyűsége is megszűnt volna, s maga a kéz változott volna kesztyűvé és fordítva. A házak, a növények és az emberek is elvesztették színeiket, minden valami meghatározhatatlan szürkés árnyalatban lebegett, mint öreg indián asszonyok kibomlott ősz haja. A valóság megkérdőjeleződött, a távolság eltűnt, a biztos bizonytalanná vált. A filozófiai szkepszis kezdett érthető alakot ölteni. A plebejus gondolatok megnemesedtek és magyarázatot követeltek. A tárgyak körvonalai impresszionista festmények elmosódott kontúrajaira hajaztak, és állandó mozgásban voltak. Mintha valóban minden mozogna, semmi sem lenne állandó. Az egész táj lebegett, mint a tengerben ringatózó medúzaraj. Az ember azt sem érzékelte igazán, hogy halad-e vagy csak egy helyben topog, és a köd festi át körülötte újra és újra a színpadképet. Csak a lába alatt sikamló csatakos levelek cuppogása jelezte, hogy mozog, de ez inkább egyfajta kábulatban való úszást jelentett, mintsem tudatos előrejutást.

Nem lehetett nagy levegőt venni, mert amint kinyitotta az ember a száját, úgy tele lett a köddel, hogy szinte fuldokolt tőle. Teletömte,

betöltötte egész lényét, s abban a pillanatban felvette szájuregének alakját, mintha kifogyhatatlan lenne. Mert ez a sűrű anyag egy cseppet sem lett vékonyabb, sőt! Az ember maga is növelte a mennyiségét, ahogy zihálva lélegzett, kis köd-pulyákat szülve bele a nagy áramlatba. Ilyen lehet a teremtésben való részesedésünk. Ilyen öntudatlan. Ilyen kikerülhetetlen. Ilyen permanens. Az ember megérezhette benne a végtelen istenség megfoghatatlanságát, körülírhatatlanságát. Hogyan is lehetne definiálni az Istent? Hogyan is lehetne lexikonba szorítani a ködöt? Az ember az Isten képére és hasonlatosságára teremtetett. Kis légzés a nagy légzésben. Kis száj-pára az isteni ködfelhőben. Ez maga volt az isteni lélek dagálya, amely mint a teremtmény lehelet áramlott ki a városra, és balettszerű, finom mozdulatokkal ereszkedett az ember lelkébe. Céltalannak tűnt és feltartóztathatatlanak, különösen ezen az éjszakán, amikor...

...amikor meghalt az anyja. Ha meghalt egyáltalán, hiszen teste még ott hevert a kórház második emeletének egyik szoba-koporsójában, ahol hagyta. Nem lehetett elhinni, hogy már nem lélegzik, nem gyárt kis ködfelhőket maga körül. Pár perce a test, a biológiai folyamaton keresztül még valami utolsó, kétségbeesett csökönyösséggel küzdött a légzéssel, mostanra azonban minden abbamaradt, leállt. A halott mozdulatlansága azonban mozgó mozdulatlanság. Pontosan olyan, mint a köd. Van is, meg nincs is. Áll is és mozog is. Érthetetlen, besorolhatatlan, meggátolhatatlan. A test egy ideig még meleget áraszt magából, a körmén és a haján még a növekedés jelei figyelhetők meg, s még annyira eleven az emlékezetünkben, hogy ezáltal maga is szinte megelevenedik. Vajon mikor hal meg egy ember igazán?

Az utolsó órákban a tüdő felől érkező túlvilági hortyogó hangot, az izmok teljes elernyedéséből fakadó tudattalan maga alá könnyítés fekete folyadékának bűzét, az agonizáló test rázkódását, s a szemek üveges, mégis kétségbeesett meredtségét sokáig hordozza még az ember. A tehetetlen segíteni akarásban toporzékolva kapaszkodik az egyetlen elérhető fogódzóba, a haldokló kezébe. Nem lehet tudni, hogy ki fog kit, hogy ki a támasza a másiknak. Egy örök összekapaszkodásnak tűnik ez a pillanat, mint ahogy a köldökszínőr is kapocs. „Test” a két testből, amit összeköt. Nem lehet tudni, hogy kihez tartozik. Az anyához-e, vagy a gyermekhez, vagy egyikhez sem. Csak van, mint valami megmagyarázhatatlan filozófiai elmélet, amit aztán kidobnak, ha már túlhaladta az idő. Addig viszont létszükséglet. Ilyenek ezek az együtt végigkínlódott utolsó órák is. Létszükséglet a halottnak, s az élőnek is. Még mondanának valamit egymásnak, de már egyik sem érti a másikat. Más a nyelv, más a dimenzió, más a kitűzött végállomás. A homlok még meleg, a kéz már jéghideg. A bőr még lágy, mint előtte, a szem még termeli a fájdalom könnyeit, a tudat azonban már alig-alig ad jelet magáról.

Egyfajta katatón kifelé irányultság érződik az embereken a haláluk előtti percekben, órákban. Mintha már semmi más nem érde-

kelné őket, csak ez az utolsó utazás. Bár még csövek, injekciós tűk, síró rokonok marasztalják, a kémiai folyamatok még idekötik, a lélek azonban már szökésben van. Vajon rajtakapható-e, hogy mikor surran ki a testből? Vajon miért hagyja itt a formáját? Talán menekül. Hiszen a halál belül van, az élet pedig kívül.

Csak egy kis tavaszi zakó volt rajta, amikor hajnaltájt kioldalgott a kórház épületéből az ő kedves ködös városába. Reszketett. Ez az épület látta őt megszületni, s most azt az asszonyt meghalni, aki őt a világra hozta. Olyan üres lett minden. Csak a köd volt, semmi más. Fuldokolt a fájdalomtól.

Aztán néhány perc múlva látta magát az ablakból, amint lehajtott fejjel baktat elő a hófehér halotti lepelként szétterülő masszából, s csak ő tudta, hogy ott ég a kezén anyja arcáról letörölt utolsó könnycseppje.

LACKFI JÁNOS

Nocturne

Káldy Sárának

*A mi utcánkban szól a zongora,
Szítál a hangoknak finom pora.*

*A zongorista bajuszos szegény,
És mindehhez lány, nem pedig legény.*

*Esténként játszik, letről nézem őt,
A zongorázáskor megszépülőt.*

*És felderül az utca vén köve,
Önti a fényt, mint izzó öntőde!*

*Iszom e látvány szeszét, én mohó,
Forrong a bensőm, felhevült kohó!*

*És egy napon jővén hazafele,
Messziről megcsapott az a zene,*

*Készülődtem belesni ablakán,
Hogy szépiül meg a bajuszos leány,*

*Ám láttam, hogy a lámpa fénykörén
Ablak alatt andalgva... állok... én!*

*Hátra is néztem, vajon nem jön-e
Utánam az én-lények özöne,*

*Mint fáradt, bús had, század katona,
Állomáshelyre nem érve soha,*

*Hogy bekopogjon, s míg még szép a lány,
Feleségül vegye egyik talán...*

*De nem jött senki, s íme (ég velem!),
A lámpakörben is már hűlt helyem!*

*Azóta szépség s csúnyaság között
A szakadatlan billegés örök.*

Tetszhalál

Lévai Halmarának

*Mikor beléptem a házba,
Rám tört az ujjongás láza:
Itthon vagyok!
Összeszorult szív és torok.*

*Ahogy álltam zaklatottan,
Belső hangom sem hallottam:
Iszonyatos,
Hogy fecseg az ingatlanos!*

*Ez a nyálát addig verte,
Míg ki nem küldtem a kertbe.
Kell a magány!
Úgy üzlet is lehet talán.*

*Tűnt életek por-illatja,
Zsalugáter, ó parketta...
Mart oszlopok
Köré repkény csimpaszkodott.*

*Hívott ez a tetszhalott ház,
Pótolni, mit romlás szétráz:
Célnek nemes,
Főként ha más nincs már, csak ez.*

*Cementhez a vért kevertem,
Tettük ezt párommal ketten,
Am e nyomort
Megunta ő, és elhagyott.*

*Két hetem iszonytató volt,
Bennem a csend robbant, tombolt,
Aztán a ház
Megszólított: „Reám vigyázz!”*

*Felragyogott bútor, csillár,
Az ajtók zárja se sírt már,
A fal mesélt,
Kandallóban a láng is élt.*

*A házat létre keltettem,
Most ő kelt életre engem,
S én, tetszhalott,
Tudom, a házam én vagyok!*

JEAN PORTANTE

Támaszpont

Jean Portante író, költő, műfordító, drámaíró, kritikus és szerkesztő 1950-ben született Differdange-ban. Franciául ír, az újabb luxemburgi irodalom egyik legtermékenyebb, nemzetközileg legismertebb alkotója, dinamikus szervezőegénység. Olasz emigráns családba születik, a nyelvi sokszínűség így még az átlagosnál is jobban rányomja a bélyegét életére. A franciaországi Nancy-ban végzi egyetemi tanulmányait, majd különböző luxemburgi gimnáziumokban dolgozik franciatanárként. Hol hazájában, hol Párizsban vagy Brüsszel-

*UTAZÁS EZ VAJON melynek itt a vége
benne por mely hagymát kenyeret ad a szemnek
benne idő mely felfele kaptat a dél alagútjaiban*

*igába fogjuk-e bőröndünk lovát
utazás benne kövek utak görögnek
keze testemen áthatol*

utazás bennem egyre a port falatozza

✱

*ITT REJTŐZIK VAJON mint az ég mint a gyász
a gyerekkor hegesedő hava
dobpergés mikor éjszakába csusszan
az alvó nagy fehér olajbogyóként*

*s a nap felé ballag egy rúddal
leverni mandulát diót*

ben él. Rádiós szerkesztőként, a legrangosabb hazajabeli kiadó, a Phi remek költészeti sorozatának, a Graphitinek összeállítója, a Tageblatt könyvmellékletének főszerkesztője, az újraindult Mondorf-i Nemzetközi Irodalmi Napok szervezőbizottságának elnöke, az Európai Költészeti Akadémia alapító tagja. Fordítóként azon kevesek egyike, akik hazája német- és angol nyelvű irodalmát franciára fordítják, nevéhez fűződik többek között Guy Rewenig alapregényének (*Mass mat dräi hären*) francia változata (*La cathédrale en flammes – A lángoló katedrális*, 1997), illetve egy átfogó luxemburgi költészeti antológia fordítás-szerkesztése (1999). Számos alkalommal tolmácsolta angol és dél-amerikai alkotók műveit is. *Feu et Boue* (Tűz és sár, 1983) című első verseskötete óta számos újabb látott napvilágot, köztük a kubai tartózkodását megörökítő *Ex-Odes* (*Ex-ódák*, 1991), az *Ouvert fermé* (*Tárva-csukva*, 1994) vagy a *Point* (*Pont/Egyáltalán nem*, 1999). Regényíróként elsősorban az *Un deux cha-cha-cha* (*Egy-két-csacsa-csa*, 1990), legfőképpen pedig monumentális luxemburgi identitásregénye, a *La mémoire de la baleine* (*A bálna emlékezete*, 1993, második kiadás 1999, Phi-Le Castor Astral-XYZ, Echternach-Bordeaux-Québec) teszi ismertté.

*semmi sem jajgat odafenn
senki sem ér a fűgefához*

✱

*ÁLOM VAJON az oszlop
mely bennem felcsap összeroskad
füst odafenn emlék lehullva*

*talán a kezem ludas a dologban
talán nem kéne tenyerem nyitni ma*

*mert csupa dél csupa fény felleg csapna fel belőle
akár a levegő mely átjár gégémen és beszél*

✱

*ESŐ VAJON a kulcs mely várakozik
ott fenn a csupa víz de már behegedő zárban
kilincs amely majd meghal hogy meghaljon
ajtó mely kit kienged nem hozza sose vissza
ház amelyben lakom s melyben nem lakhatom*

*akár a kőműves én is csak déli dalt felhőket
dudorászva tudom felhúzni a falat
felhőket építetek*

a nedvesség északi dalt dalol

✱

*FÉL FÜL VAJON a hold mely háttal fordul felénk
siklik a korhely égen és magában beszél*

*minden csillag betű
ég-palackba zártan*

*fehér lovakba töltögetett szavak
itt suhan el a tűz*

*a fecsegő füstről látni lehet
hisz nagy dumás a nap*

✱

*KIKOSARAZÁS VAJON a leoltott lámpa
éppcsak megszakadt s máris megvakult fény*

amint az elhaladó táj is megvakult

a sötétség feledés felé ügető lovag

*nem torpan meg a hajnalt jelző reflektor előtt
mely akár orfeusz vonzza tekintetét*

✱

*KOLDUS VAJON az éj amint leszáll
a lába csupa vér*

*ösvény vagy szökőkút vagy épp csak vastagabb
kabát utáni vágy*

*ő szólít engemet talán
nem mégis valami más*

✱

*SZERELEM VAJON a mandulafa utazása
oda hol a felhők véget érnek*

csonkolt tagokkal tér vissza onnan

*többé nem is hívják mandulafának
hanem szarvasagancsnak késnek vagy még rosszabbnak*

mindig akad egy kéz mely szétvágja a gyümölcsöt

✱

apámnak, raphaelnek

*AUGUSZTUS-E VAJON ha július visszatér
felhők közül leakasztott néven*

*augusztus a nagy határátlépő
tenger most a vízzel feltelt gödör*

*és minden gondolat hajó
tovahalad s a vizet gondosan
apró kövekkel kenyérmorzsával hinti be*

✱

*EMLÉK VAJON a lépés
melyet a letaposott fű megőriz*

*a fű halottnak tetteti magát mikor a fáról
sorra leválnak a kövek*

lábak emlékezetünkéből ki nem írthatók

✱

*ÁLDOZAT VAJON a tekintet mely a sötét
házakban tüzet gyújt*

*ő minden fekete foltból csak a meleg vizet
és a kicsurgó kávét színezi meg*

kinyitotta már vajon az ajtót

*belépett-e már az előcsarnokba
bőröndjével s még annyi más bőrönddel*

✱

*ÍGY BALLAG EL VAJON az utolsó szarvas is
minden ruhája
utak álma melyeken később majd áthalad*

*még felfelé veti tekintetét nem lesz sosem
béke a fű közt
a gyilkolás nesze fiatalabb mint
az osztogatott halál*

*mondd hány csillagot látsz még
vajon melyikük némul meg s kárhozik el vele*

Lackfi János fordításai

KISS JUDIT ÁGNES

Lackfi Jánossal

Lackfi János 1971-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító. Egyetemi tanulmányait az ELTE BTK magyar–francia szakán végezte, majd az ELTE-n a Magyar Irodalomtörténet Tanszéken doktorált. Jelenleg a PPKE BTK Francia Tanszékén tanít.

Egy beszélgetésünkben így fogalmaztál magadról: neofita vagyok. Hogyan és mikor született meg benned ez az „új hit”?

Neofitaságon azt értem, hogy „hitéletem” alakulása eltért a szokásos egyházi rutintól. Egy „bennszülött” katolikust megkeresztelésétől első áldozásáig elcipelnek (jobb esetben elcsalogatnak) templomba, aztán vagy befejezettnek tekintik a dolgot, vagy még eltart az ügy bérnalkozásig, vagyis a felnőtt hitfogadalomig, amelyen sokszor „szervezetten” átzavarnak komplett 16–17 éves iskolai osztályokat is. Ami ezután következik, az már szubjektív döntés, valaki neveltetésére hallgatva (vagy éppen annak ellenére) újra megtér, esetleg automatikusan megmarad a keretek között. Ehhez képest nekem gyermekkori környezetemben akadt, aki még ösztönös istenhitemet is ellenjavallta, templomnak sátoros ünnepen se mentünk a közelébe, csakis turisztikai célzattal. Vagy ott volt például nagyanyám, akit nagyon szerettem, sokat voltunk együtt. Gyakorolta ugyan vallását, de valami miatt mégsem osztotta meg velem a hitét. Tizenkilenc-húsz évesen kezdtem misére járni, esküvőmön voltam elsőáldozó és teljesen tudatos döntéssel, huszonhárom évesen, a brüsszeli magyar Misszióban bérnalkoztam. Eddig a nacionalálé. Mármost az újhítőségnek megvan az áldása, de az átka is. Egyrészt új szemmel nézem felekezetemet, és háklisabb vagyok, jobban zavar az időnként rátelepült gagyi vagy képmutatás, mint azt, aki belenőtt, hozzászokott. Másrészt elefánt vagyok a porcelánboltban, keresztény körökben olykor túl nyers, talán szándékosan provokatív is tudok lenni, nem érzem zsigerből az illendőségi határokat, azt, hogy vagányságom esetleg sérti mások jóérzését. Lelkesedés-katolicizmusom hozadéka az is, hogy robbanékony lendülettel fogtam bele, ezért amikor elfogy a puskapor, legbelül menekülni kezdek Isten elől. Ezt Jónás-szindrómának szoktam nevezni, de eddig még sosem volt úgy, hogy a menetrendszerű cet meg ne érkezett volna.

Most a katolikus felekezethez tartozol. Korábban volt hozzá kötődésed? Ha nem, miért pont oda köt az „új hit”?

Katolikusnak kereszteltek, és mivel szintén katolikus feleségem vezetgetett a hit felé, nem volt ebből különösebb gondom. Hazataláltam, mondhatni. Kicsit körülnézve úgy látom, hogy az igazán nagy térítő-egyéniségek, akik nem valamiféle menedzseres teljesítménykényszerben nyüzsögnek, sokszor vissza is küldik a megérintett lelkű „pácienst” eredete helyére, vagyis kezdeti felekezetéhez. Hi-

szen az újban mindig könnyebb, izgalmasabb, kitartani viszont a régiiben hősiesség. Ez persze nem recept, de benső meggyőződéssel találkozok. Úgy érzem, fontos, hogy éppen a családom mindkét ágán nemzedékek óta vallott hit áramába kapcsolódtam be. Esetett volna persze másképpen, találkozhattam volna egy református vagy ortodox lánnyal. Mindemellett hitelvi síkon is nagyon sok olyan kincset találtam a katolicizmusban (oltáriszentség, gyónás, szentségi házasság), amelyek más felekezeteknél másképp vagy egyáltalán nem jelenülnek meg. Márpedig nekem ezek a mankók létfontosságúak: ilyen egy nyomorék lélek vagyok. „Aki áll, vigyázzon, el ne essen.” (Mondja bér málkózáskor kiválasztott szentem, a nagyszájú, keresztényfaló katonából lett Pál.) Ugyanakkor íróként szereztem énekeket zsidó hittankönyvbe és én jegyzem az evangélikus egyház megbízásából Luther Márton életéről létrejövő, Richly Zsolt rendezte animációs filmsorozat forgatókönyvét is, ebben semmi problémát nem látok, kihívást viszont annál inkább.

Megváltottatta hited az írásaidat?

Ha az ember gondolkodása változik, az nyilván gondolatait tartalmazó írásain is nyomot hagy. Engem rengeteg személyes és intellektuális impulzus ért a hitem felől, Szent Ágoston, az egyházatyák, lelki írók irányából. Eleinte harcos nagy buzgalommal igyekeztem saját magam előtt is megindokolni hitemet, egyebek közt plébániai lapokban megjelent cikkekkel. Inkább talán tőlem kellett volna megvédeni a hitet, de a Jóisten igazán türelmes! Ezek is szükséges állomások voltak persze... Amikor a hit világa valóban betört az írásaim területére, és szinte elárasztotta azokat, az nem előre megfontolt szándékkal történt. Az 1990-es évek közepén lírai morzsalékok kezdtek el papírra „potyogni” a tollamból, és „legendákká”, versciklusokká szerveződtek, végeredményben öt szent lírai emléktörmelékeivé álltak össze. A kötet címe *Öt seb* lett, és tőlem független okokból, de szimbolikus módon végül a 2000-es évben jelent meg. Bújtatottan viszont a biblikus szöfűzés, a népi vallásosság kicsit vajákos stílusa nagyon sokszor előbukkan írásaimban, prózában, versben egyaránt. Szabadságomban áll írni sok mindenről, többek között a hitbeliekről is.

Szerinted egy keresztény író írhat olyat, ami dogmatikailag ellenkezik az egyháza nézeteivel?

Vajon egy materialista írhat olyat, ami ellenkezik a gravitációval, az egyedfejlődés elméletével vagy a Mengyelejev-táblázattal? És ugyan minek tenné, ha meg van győződve ezek valóságosságáról? Bátran papírra veti, hogy „a stroncium nem létezik”, na bumm! Vajon egy ilyen gesztus tényleg értékes irodalmilag vagy csak a kevés számú kémikus olvasót froclizó provokáció? A dogmák ráadásul az egyház olyan sarkigazságai, mint például Krisztus isteni és emberi természetének egysége, a szentháromság egylényegű volta, Mária istenanyasága, és így tovább. Ilyen hittételekről a vers, a próza igen ritkán beszél közvetlenül. Ráadásul az író figurákkal dolgozik, és azok mindenfélet beszélnek összevissza, nyilván olyas-

mit is, amiben én nem hiszek. Nem gondolom, hogy betegesen rettegni kellene attól, mi illik és mi nem a meggyőződésemmhez. Ráadásul a hívő számára a teremtett világ olyan puzzle, amely sokféleképpen összerakható, de sehogy sem teljes. Mindig hiányzik egy-két elem, és az újrakomponálás roppant izgalmas folyamat: túllontúl rövid embereszünkkel próbálunk felfogni olyasmit, amit magasabb rendű intelligencia szervezett egygyé! Egyébként egy következetesen gondolkodó ateista alighanem nagyon hasonló puzzle-t játszhat. Annak persze jóval nagyobb a valószínűsége, hogy más hívők számára megbotránkoztatót írunk le, de ez még, ugye, nem dogmatagadás, sokkal inkább ízlésbeli kérdés. A kegyes irodalmat ugyanis sokszor bébipapivá édesítik, ezért a templomjárók egy részének gyomra nemigen bírja a fűszeresebb ételeket... Nem is gondolom magamat felekezeti írónak. Bár számos keresztény olvasóm akad, műveimet tapasztalatom szerint sok olyan kétkedő, istenkereső vagy nem hívő is olvassa, akik különcc vallásosságommal együtt elfogadnak engemet, és ez öröm.

Mi a véleményed a „vallásos irodalomról”?

Attól függ, mit nevezünk annak. Az eklézsia-giccs szorosabb rokonságban áll a nem vallásos dilettantizmussal, mint a voltaképeni irodalommal. Minden vérbeli irodalom vallásos, ahogy minden igaz tudomány is. Nem tételesen, hanem lényege szerint, hiszen nem valami szép elvet akar bebizonyítani, hanem hűséggel bemutatni a teremtett világot. Létezik persze tételesen vallástalan, provokatív irodalom, ám ha egy alkotás túlságosan rövidre zárja az értelmezési lehetőségeket, akkor inkább pamfletről beszélhetünk, mint esztétikai értékről. A túllontúl szándékolt vallásosság is ilyen eredményre vezet. Ha megírja valaki, hogy mondjuk egy pap bűnbe esik, az önmagában nem vallásos vagy vallástalan irodalom. Lehet vallásos töltetű, ha minden vívódást és bűnbánatot plasztikusan érzékeltet. Lehet vallástalan, ha a bűn vonzó voltára és az ember esendőségére helyezi a hangsúlyt. Ha szépen és hitelesen írják meg, végeredményben mélyen emberi történet lesz, márpedig az emberbe eredendően bele van kódolva az Isten utáni sóvárgás.

Nagycsaládos vagy, ez összefügg a hiteddel?

Öt gyermekünk matematikai középarányos, hiszen feleségemék heten voltak testvérek, mi meg hárman... A viccet félretéve: a gyermekvállalásban persze ott a Gondviselésre hagyatkozás, hiszen ennyi embert élhető színvonalon eltartani ma nem csekély anyagi áldozattal jár. Más férfiak, ha viszik valamire a szakmájukban, és mondjuk az autók iránt érdeklődnek, negyvenéves korukra összehoznak a fenekük alá egy csilli-villi BMW-t. Engem hidegen hagynak az autók, legfeljebb absztrakt szépségként értékelem őket, de ugyanúgy nem vonzanak, mint az a perspektíva, hogy teszem azt, egy eredeti Michelangelo álljon a szalonomban. Az én BMW-m a gyerekeim, rájuk költöm, amit keresek, hiszen a nagycsalád luxus avagy extrém sport. Roppant büszke vagyok négy lányomra és a

fiamra, mert mindegyikük más karakter, idehaza sosem szünetel az egyensúly-játék. Ráadásul feleségem, Juli, amellet, hogy zseniális logisztikai háttérember, fantasztikus testi-lelki-szellemi társ. Nemrégiben csodálkoztam rá, hogy nekem önmagamban többnyire csak fél-ízlésem van, és a fejemet fél-gondolatok töltik meg. Bármit tapasztalok, egy futó vélemény kíséretében elraktározom az agyamban, már alig várva, hogy megoszthassam itthon Julival, akinek a nézőpontja gyakran gyökeresen megváltoztatja első benyomásmat, egészen új fénybe helyezi a tapasztaltakat. Korántsem vagyunk álompár, botladozunk és bénázunk mi is, mint mások, de ezt az elképesztő egységet megtapasztalni vele, nos, abban van valami természetfeletti.

Van különbség egy hívő és egy nem hívő alkotó munkája között?

Éppen Abbé François-nak, a szegénypasztoráció nagyhatású francia papjának könyvét olvasom: szerinte nem ott húzódik a demarkációs vonal, hogy ki hisz, ki nem hisz, hanem az önző és a szolgáló ember-típus között. Mindkettőből van bőven mindkét táborban. Az ő felfogásában az igazak azok, akiknek természetükké válik a másokkal való osztozás. Ha lehet olyan irodalmat csinálni, amely nem kiszolgál mindenféle igényeket, hanem szolgálja a legkülönbélebb igényű befogadókat, legyen szó bár dalszövegről, bábjátékról, gyerekversről, filozófiai költeményről, regényről, tárcanovelláról, esszéről, előadás-ról, műfordításról, akkor én emellett horgonyoznék le. Amúgy is kalandkedvelő ember vagyok, szeretem az alakváltozásokat, közegelem az ezer formában forgolódo, táncoló, szikrázó irodalom. A megosztás, az osztozás, a szolgálat szándékán túl másik alapszempontom a szakmai becsület. Proust példaképnek állította elének a katedrálisok szobrászmestereit, mert azok három-négy emelet magasban is precízen megmunkálták a figurák hátát, fürtös haját, pedig ezeket legfeljebb a galambok és maga az Úr láthatta. Vagy még esetleg Quasimodo, a púpos harangozó. Fontos ez a minden részletre kiterjedő figyelem, mert egy szöveg sem csak annyi, amennyi látszik belőle. Már nem is tudom, kinek az aranyköpése, de mélységesen igaz, hogy egy jó mű mindig csak a jéghegy csúcsa, valódi súlyát nem a leírt, hanem a kihúzott sorok mennyisége adja. Egy tisztességgel megmunkált alkotás igenis közelebb vihet Istenhez, bár persze a hit sokkal inkább kegyelem és szívbéli nyitottság dolga, szüntelenül munkálkodni kell rajta. Önmagában egy mázsa jó könyv sem téríthet meg senkit, minden a személyes és eleven Isten-kapcsolat meglétén vagy hiányán múlik.

MAKAI PÉTER

*De profundis**Jegyzetek a második személyre irányuló felelősség
fenomenológiájához (I. rész)**A Kolontárt és Devecsert ért tragédia emlékének*

1972-ben született Devecserben. Egyetemi tanulmányait a Miskolci Egyetem filozófia szakán végezte. Jelenleg a veszprémi Pannon Egyetem Antropológia és Etika Tanszékének oktatója. Legutóbbi írását 2010. 1. számunkban közöltük.

Bármennyire tárgyyszerű legyen, egy alanyi háttérből kiinduló gondolat mindig ki van téve annak a veszélynek, hogy a dolog lényegére irányuló figyelem helyét észrevétlenül a gondolkodásmód logikájának lendülete foglalja el. A gondolati utak logikája opcionális, azaz bizonyos elágazási pontokon döntések születnek arról, merre és hogyan haladjon tovább a gondolkodás. Ezekben a döntésekben meghatározó lehet mindaz, amit a dologról előzetesen *gondolunk*, és meghatározóak lehetnek azok a partikuláris *tapasztalatok* is, amelyeket a dologról előzetesen magunk szereztünk. Ez az *előzetesség* vagy megkönnyíti, vagy megnehezíti a megértendőhöz vezető gondolkodás útját és a gondolkodás tárgyának feltárulkozását. A későbbi tapasztalatok megváltoztathatják azt, amit a dologról előzetesen *gondolunk*, és a későbbi gondolatok más fényben láttathatják a dologról szerzett előzetes tapasztalatokat. Idővel, ha kellő mélységig hatol előre, a gondolkodás útja is tapasztalattá válik, és immár a sajátunk lesz. Az eltévedés lehetséges veszélyének észlelése és a gondolat tárgyi igazságára vonatkozó igény ezen a ponton szorongatóan összetartozik.

A megértendő számos oldalról „mutathatja” önmagát, ahogyan különböznek az egyes oldalakat perspektivikus világosságba állító gondolati utak is. A gondolati lépések megtételéhez azonban bizonyos megszállottságra van szükség. Az alany figyelmét magához vonzza gondolkodásának vagy tapasztalatának tárgya, és elindítja azon az úton, amely adott esetben elvezet a másikkal történő találkozás eseményéhez. Időnként azonban elmarad a dolog megértése, és lehetetlen a dologgal összefüggő gondolatok megfogalmazása. Ekkor az alany vagy elakadt a dologhoz vezető gondolkodás útján, vagy épp ellenkezőleg, olyan közel került hozzá, hogy e közelségben épp a másik csodálatos mélysége tárul fel előtte.

Alászállás és felemelkedés

*„Grundsein für einen Mangel im Dasein eines Andern”
(Martin Heidegger: Sein und Zeit)*

Az emberi élet dinamikája jó esetben a *teljességre* és a teljesség *megélésére* irányul, mindarra, ami segíti, vagy egyenesen lehetővé teszi

¹A klasszikus filozófiai hagyomány önmagában nem teljes — nem *autark* — létezőként láttatta az embert, olyan lényként, akinek különböző dologi és lelki-szellemi javakra, „jószágokra” van szüksége ahhoz, hogy elérje az emberi létezéshez szükséges minőséget és e létezés dinamikájához tartozó célokat. Ehhez előzetesen fel kellett tárni az emberi törekvésekhez rendelt szükségletek és célok rendszerét, továbbá fel kellett mérni e szükségletek *mértékét*, és kidolgozni a javak hierarchiáját (*bona humana*). Eközben e hagyomány igyekezett a felszínre hozni azokat a külső és belső szabályozókat, amelyek a társadalom tagjainak egymáshoz és a társadalmi valóság egészéhez fűződő viszonyának alapját alkotják. Ebben az értelemben a társadalom egy összetett *normatív valóságot* képez, pontosabban olyan normatív valóság alapján tájékozódik, amelyet különböző elvek építenek fel, olyan elvek, amelyek e valóság vertikális és horizontális viszonyait szabályozzák — „mindenkinek azt adva, ami jár”. Ezek függvénye (α) az egyénnek a normatív egészhez történő viszonyulása (*iustitia legalis*); (β) a társadalomban létező javak elosztása (*iustitia distributiva*); (γ) e javak

a személyes élet kibontakozását az adott körülmények között, vagy olykor e körülmények ellenére.¹ Ez a teljesség felé irányuló mozgás az emberi lét *egészét* igénybe veszi, annak ellenére, hogy a személy különböző módokon és mértékben vesz részt ebben a dinamikában, és éli meg ezt a dinamikát.² Az emberi élet, ugyancsak *jó* esetben — és e kifejezés használata itt egyáltalán nem véletlen — lehetőséget ad az alany számára e dinamika felkutatására és átélésére, amely egyben a létezés különböző mozzanataiból kibontakozó tapasztalatokat is polarizálja. Ezáltal egy adott *x* egy adott nézőpontból pozitív vagy negatív értékvonatkozással telítődik. Ezek a minőségek azonban nem az alany önkényes és tetszőleges értékelő aktusainak eredményei, hanem a létezés mélyen rejlő és korántsem egyértelmű valóságát tárják fel. Minél láthatóbbá válik a személy létezésének dinamikája, annál világosabban tudatosulnak azok a célok, amelyek az adott személy életének értelmét tételezik, és megszületik egy olyan tapasztalati horizont, amelyben a különböző élmények e dinamikához viszonyítva a relatív teljesség és a relatív hiány állapotait közvetítik. Az aktuálisan fellépő hiánynak tehát fontos szerepe van és lehet abban, hogy az alany a saját létezésének helyzete, dinamikája és *statioja* felől tájékozódjon.

A relatív hiány és nélkülözés állapotai egy határon túl — látható vagy láthatatlan módon — létezést *meghatározó* tapasztalatokká alakulhatnak át, amennyiben az alany különböző módokon *meg van fosztva* olyasmittől, *ami* egyébként létezése dinamikájának alapfeltétele volna. Ez a negativitás nem egyszerűen *privatio boni*, hanem *ontodinamikai esemény*, az alany létezését alapjaiban érintő változás. A „létezés hiánya” a létezés egy sajátos formájához vezethet el, amikor a valóságot olyasminek a hiánya formálja, aminek egyébként *lennie kellene*. Ennek a negativitásnak „természetesen” megannyi megnyilvánulási formája létezik — a filozófiai hagyomány a *fizikai*, az *esztétikai*, a *morális* és a *metafizikai* rossz kategóriáit említi —, és ugyancsak eltérő az a mód, ahogyan egy adott személy az őt érintő negativitásra válaszol, ami — tegyük hozzá — igen elgondolkodtató. Az emberi életben lehetségesek olyan helyzetek, állapotok vagy események, amelyek döntő hatást, nem egyszer a feltételezettel éppen ellenkező előjelű hatást gyakorolnak a személy létezésének dinamikájára és e dinamika irányára. Tény azonban, hogy léteznek olyan megrendítő események, a hiánynak és a fosztottságnak olyan állapotai, amelyek áttörik és ellehetetlenítik ezt a dinamikát. Ezzel pedig a létezés ívét — hirtelen vagy fokozatosan — egy olyan mélység felé térítik el, amelyet *szenvedésnek* nevez a hagyomány. A szenvedésnek számos formája létezik (testi kín, lelki fájdalom, szellemi kétségbeesés... etc.), és számos kívülről érkező vagy belsőben támadó ható-ok következtében felléphet. Olykor egyenesen nem is érzékelhető. Minél mélyebb azonban a személy érintettsége, és minél erőteljesebb mértékben veszi igénybe az alany létezését, annál nehezebb az élmény distanciálása és tárgyiasítása. Az élmény erőteljes

kölcsönös vagy „kiigazító” cseréje, „adása és elvétele” (*iustitia commutativa*). Az adás és viszonzás kölcsönösségén, a tartozások kiegyenlítésén, egyszerűen a *reciprocitás* követelményén túl azonban létezik egy olyan belső, normatív igény, amelyet az adás egyoldalú, elvárt viszonzást nélkülöző logikája határoz meg, és amely az etikai léthelyzet egyik alapvető, rejtélyes és számos alakot öltő formája.

²Például ösztönös törekvések, tudatosított célok, végrehajtott cselekedetek, elvétett lehetőségek, elszenvedett sérelmek, beteljesedett vágyak, játékos elképzelések, súlyos kérdések vagy lényeges találkozások etc. formájában.

hatása alá kerülő létezés állapotát *insistentiának* nevezzük, amely a tapasztalat polaritásából következő negatív és pozitív formákat egyaránt érinti. Erősödésével az alany egyre kevésbé képes meghatározni, értelmezni és artikulálni azt, ami vele történik, illetve azt az állapotot, amelyben *benne lenni* kényszerül. Az *insistens* állapotokban leépül, majd egy újabb formát ölt az alany ontológikai státusa.

A negatív *insistentia* a létezés felfelé irányuló íve ellen hat. Egyes események hirtelen törnek át a létezés dinamikáján, és azonnal feltárják épségének különös sebezhetőségét. Olyan jellegű mélységbe taszítanak, amelyben összeomlik a transzcendencia (tárgytudatosság) és a reflexió (öntudatosság) kétirányú mozgása, amely az alany alapvető figyelmének bázisa. Ilyenkor az ember — ahogy mondani szokás — „nincs önmagánál”, a világra és másokra vonatkozó figyelme beszűkül. Itt azonban nem egyszerűen a kognitív és emocionális szférát érintő történésről van szó, hanem egy olyan ontodinamikus eseményről, amely mélyebbre hatol, mint amennyire gondolnánk. Eljut egészen a létezés kereteit meghatározó alaphoz. A megrendülésben az élmények alanya rendül meg, aki így önmagából *ki*, vagy önmagához *vissza* már nem léphet. Ami ott és akkor történik, az *felfoghatatlan* és *artikulálhatatlan*, mivel a vonatkoztatási pont, a személy bizonyos értelemben *halott*. A mélység nem feltárlakozik számára, hanem mintegy *elnyeli* és *megsemmisíti* őt. Különös azonban, hogy az erős fájdalmak és kínok által előhívott artikulálatlan kiáltás — amely szavak nélküli és olykor hangtalan — egy olyan kifejezéssé alakul, amely a *másik felé* irányul. Ez arra utal, hogy a szenvedés e teljesen passzív formáját is egyfajta *transzcendencia* hatja át. Olyan transzcendencia, amely a másikat „hívja”. Más esetekben a hiány hosszan tartó elviselése és a különböző fájdalmakkal való együttélés lassan számolja fel az alany létezésének dinamikáját. A háttér kezdetben még érintetlen, mivel az efféle szenvedés először azt az élettörténetből kiolvasható rendeltetés-összefüggést semmisíti meg, amelyet az alany ehhez a dinamikához társít. Azonban a dinamika ellen ható erő („veszély”) olyan állapotot hoz létre, amely fokozatosan integrálhatatlan „sebbé” alakul. A szenvedő ember egyre kevésbé érti, mivégre történik mindaz, ami vele történik, és a mélység határán megfeszített intellektuális és emocionális erőfeszítést tesz a létezését átható negativitás kifejezésére és értelmezésére. A különbözőképp minősíthető megnyilatkozások — legyen az kérdés („Miért?”), felkiáltás („Fáj!”), tagadás („Nem!”) vagy felszólítás („Kérlek, segíts!”) — nem egyszerűen személyes válaszok a szenvedés állapotára, hanem olyan események, amelyekben a szenvedés alanya — *de profundis* — már a megnyilatkozás tényén keresztül is önmagán *túlra* irányuló utalást tesz, amely hasonlóképp magán hordozza az előbb említett felkiáltó, megszólító vagy felszólító karaktert.

A mélységes öröm és a mélységes fájdalom feltárja azt a vertikális tengelyt, amely mentén a létezés dinamikája *felfelé* (*ascendere*)

vagy *lefelé* (*descendere*) halad. Ismét hangsúlyozzuk, hogy a személy életének és történetének horizontját a létezésének teljességére irányuló mozgás *kell* meghatározza, és *jó* esetben ez a mozgás felfelé irányul, azaz *valóságában* teljesül. Ezek a szavak („kell”, „jó”) egy nagyon fontos utalást hordoznak. Rámutatnak az ember személyes életének normatív vonatkozására. Ez a felfelé irányuló, időnként kerülőutakra kényszerülő mozgás azonban közvetlenül nem látható, és igen törekeny. Beágyazott a létezés vertikális síkjába, illetve kiszolgáltatott azoknak a vertikális hatást gyakorló eseményeknek és állapotoknak, amelyek *felemelik* vagy *lesújtanak* rá, ezáltal pedig döntő hatást gyakorolnak irányára, erejére és értelmére. De lényeges szerepet játszanak a dinamika feltárásában is, és ezen keresztül abban, hogy a személy miféle, elutasító vagy elfogadó választ ad létezésének egészére.

Mindez azonban a dolog egyik oldala. Az alany létezésének dinamikája ugyanis mind a *megvalósulás*, mind a *megvilágítás* tekintetében rá van utalva a másikra; a második személy *léte* és *segítsége* nélkül nem teljesíthető vagy látható. Különösen tisztán mutatkozik ez meg a másik közelsége által keltett végtelen örömben, de a mélységbe zuhanó ember esetében is, amikor leáll a létezés dinamikája. Az utalások ekkor egy olyan *kérést* testesítenek meg, amellyel a segítségre szoruló a másikhöz fordul. Erre a segítségre egyedül akkor nyílik lehetőség, ha a megszólított egyáltalán képes észlelni, de legalábbis bizonyos mértékig feltárni a másik létezésének rejtett dinamikáját, amely nélkül a másik helyzete, hiánya és mélysége takarásban marad.³ A felemelkedéshez mások *áldozatára* van szükség, és a törekvések alanya kizárólag akkor képes átvenni, feltárni, értékelni és megélni a saját létezésének dinamikáját, ha léteznek olyan cselekedetek, amelyek valóságosan és egyedül őérte hajtának végre. Tulajdonképpen az emberi személy *méltóságát*, figyelemre és segítségre érdemes voltát a *felemelkedés* (*ascendentia*) lehetősége és a létezését megtestesítő dinamika alkotja.

Emberi állapotunk lehetőséget biztosít a másik felé történő *közeledésre* (*accessus*). Olyan sajátosság ez, amelynek jelentősége aligha belátható. A *megértés* pillanatai során a másik aktuális létezésének külsődleges illetve külsődlegessé vált megnyilvánulásain keresztül *mélyebbre* láthatunk annál, ami közvetlenül látható, ahogy ez a közelség biztosítja a másik meghallásának lehetőségét is. Feltáruhatnak az élet körülményei, lehetőségei és döntő eseményei; feltáruhatnak azok a szükségletek, motivációk és célok, amelyek aettek háttérét alkotják; és feltáruhatnak azok a gondolatok és érzések, amelyekeken keresztül a személy megéri és átéli mindazt, ami a saját létezésének vonatkozásában — aktuálisan vagy életre szólóan — meghatározó. Időnként ráláthatunk a hozzánk közel kerülő másik létezésének rejtett mozgására, és arra a „külső” és „belső” vonatkoztatási rendszerre, amelybe viselkedése és aktivitása ágyazódik; máskor figyelmen kívül hagyjuk vagy egyenesen megtagadjuk a

³Ilyen értelemben a *felelősségnek* létezik egy olyan dimenziója, amely nem önmagunkra, nem a saját magunk vagy a másik beszámoltathatóságára, nem a már végrehajtott vagy jövőben végrehajtható cselekedeteink vagy adott esetben mulasztásaink következményeire vonatkozik, hanem közvetlenül a második személyre, illetve azok körére, akikkel helyzetük okán az első személynek — nem külső kötelezéssel előírt módon — itt és most *törődnie* kell, függetlenül attól, fennáll-e következmény-reláció az első személy cselekedete és a második személy helyzete között.

másik ontodinamikai rászorultságát. Amennyiben a másakra irányuló figyelem valóban a másik rejtett dinamikája felé közeledik — amely elsősorban idő, áldozat és mélység függvénye —, a figyelem alanya lehetőséget kap arra, hogy a második személyt az *adás* egyoldalú logikájának vonzáskörébe emelje, amely messze túlhalad a haszon „racionális” számításának logikáján, de áttöri a viszonyosság szimmetrikus logikájának határait is, amely adás és viszonzás kölcsönössége és egyenértékűsége mentén húzódik. Az adás aszimmetrikus logikájában az első személy önmagát aktuálisan a második személynek rendeli alá — egyedül a másik érdekében. Ennek érvényesülése nélkül a másik létezésének dinamikája először érzékelhetetlenné válik, majd elgyengül.

Annak megállapítása, hogy egy adott személy aktuálisan milyen logika alapján tájékozódik, illetve *miért* — milyen indokok (ratio) és meghatározó okok (causa), nyilvánvaló vagy rejtett döntések révén — cselekszik egyik vagy másik logika alapján, egyáltalán nem könnyű, legyen szó akár az első, akár a második személyről. A közeledés és a transzparencia határai ugyanis nem egyértelműek. Általában is *beszélhetünk* egy dologról anélkül, hogy világos fogalommal vagy közvetlen tapasztalattal rendelkeznenk róla. *Fogalmat alkothatunk* olyasmiről, amiről nincs vagy nem lehet tapasztalatunk, és *tapasztalhatunk* olyasmit, amiről fogalmat alkotni nem tudunk. Ezen túl számos dolog elgondolhatatlan számunkra egészen addig, amíg nem képezte tapasztalat tárgyát, és tapasztalhatatlan, amíg el nem gondolkodunk róla.⁴ Néha azonban azt is tagadjuk, amiről egészen világosan tudunk, és határozottan állítunk olyasmit, amiben mélységesen bizonytalanok vagyunk. Igaz mindez akkor is, ha az ember kerül a gondolkodás és a tapasztalat középpontjába. Megfigyelhetjük a másik viselkedését, beszélhetünk vele céljairól és indítékairól, ami korántsem tárja fel életének dinamikáját; esetleg a személy maga sem ismeri, vagy egyenesen félreismeri saját céljait és indítékait. A különböző emberek áttekinthetősége erőteljes különbségeket mutat, és emiatt az önmagunkra vagy a másokra vonatkozó ismeret feltételezhetően sohasem teljes vagy világos.⁵ Ennek egyik legfőbb oka — a létezés nyitottságán túl —, hogy a személy és életének egyéni dinamikája *töredékesen* nyilatkozik meg a testi nyilvánosság külső terében vagy az intim közelség belső rétegében.

A közeledés során a személy olykor transzparensőbb a másik, mint önmaga számára, azonban az első („én”) és a második („te”) személy között fennálló ontológiai különbség a másik *helyzetébe* történő belátást mégis alapvetően nehezebbé teszi. Az emberek különböző módokon élik át és értelmezik a különböző helyzeteket. Miközben tudják, hogy mások másként élik meg, és másként látják az adott helyzetet, azt is tudják, hogy a másik nézőpontja a saját nézőpontjukhoz hasonlóan *átélt közvetlenséggel* nem lehet adott. Például minden ember közvetlenül éli át a saját létezésének dinamikáját, akkor is, ha e dinamika feltárása reflexív közvetítők révén

⁴Sok esetben a gondolkodás tárgya ugyanúgy felfoghatatlan tapasztalat nélkül, miként a tapasztalat tárgya felfoghatatlan gondolkodás nélkül.

⁵Az a személy, aki megtalálta már, *miért* is született, feltételezhetően erősebb transzparenciát mutat annál, aki elveszítette vagy még keresi létezésének irányát. Amiből azonban nem következik, hogy a „szürkület” ne tárhatna fel olyasmit, ami az „éles szeműnek” elkerüli a figyelmét. Ilyen az a belátás, amely a transzparencia korlátaira és az emberi lét mélységére figyelmeztet. „Szívünk titkai” és „életünk igazságai” rejtettek maradhatnak, akár másokról, akár önmagunkról legyen szó.

⁶Például ekkor lesz világos számára, hogy amit ő tud, azt a másik nem feltétlenül tudja, vagy amit a másik érez, azt ő nem feltétlenül érzi; máskor viszont ugyanazt gondolja vagy látja, amit a másik is gondol vagy lát.

⁷A keresztény Szentháromság dogmája is egy olyan titokzatos ontodinamikai történésre utal, amelynek bizonyára léteznek analógiái az emberi lét vonatkozásában is.

⁸Ezt a jelenséget *ontodynamikus personification*nak nevezzük. Az ezzel ellentétes irányban ható folyamat a távolság és a másik által keltett *hiány* révén hat a létezés dinamikájára, és alapvetően különbözik az önként vállalt áldozat révén keletkező „hiánytól”, amely az odaadó fél létezésének dinamikáját terheli. E jelenségnek azonban olyan mélységei vannak, amelyek mindig megőrzik a maguk csodás jellegét, és emiatt soha nem leszünk képesek teljességgel birtokba venni azt.

⁹Ebben az értelemben az *első személy* („én”) egy olyan létezés lehetősége, amely a *második személyért* („te”) van, mégpedig azért, hogy a saját személyében biztosítja a második személy számára a második személy létezésének lehetőségét. Hang-

történik. Átéli az aktivitást, amelyen keresztül hatalmat gyakorol felette, és elszenvedí azokat a hatásokat, amelyek e tevékenység korlátaira világítanak rá. Kialakul az a középponti háttér, amely az alany átélhető létezésének *határait* érzékeli; ebből táru fel az a *nézőpont* és tapasztalati horizont, ahonnan — bizonyos értelemben — minden *más* is látható. Ez a nézőpont kezdetben nem alkalmas önmaga megjelenítésére, és nem képes más nézőpontok befogadására sem. Olyan „vakfoltok” ezek, amelyek csak fokozatosan, a másakra irányuló figyelem elmélyülése során tűnnek el.⁶ A nézőpontok különbségének felismerésével, azok összemérésével, továbbá a különböző nézőpontok elrejtésének, megosztásának és egyeztetésének lehetőségével az első személy nézőpontja lassan a *sajátjává* distanciálódik. E közvetlenül átélt és reflexív módon is elsajátított vonatkoztatási rendszer már alkalmas azoknak az utalásoknak az azonosítására, amelyek egy *idegen*, közvetlenül nem átélhető dinamikára mutatnak rá abban a világban, amely az alany vonatkoztatási rendszerének határán — mintegy *önmagán kívül* — létezik. A második személy távrólól nehezen azonosítható és érthető. Minél közelebb kerülünk hozzá, helyzete és aktivitása annál világosabbá és érthetőbbé válik, de sok esetben így is anélkül értjük meg a másik ember helyzetét, hogy képesek lennénk átérezni azt.

A probléma súlya akkor válik igazán érzékelhetővé, amikor metafizikai síkra térünk át, és arra kérdezünk rá, mi történik az adás egyoldalú logikája által meghatározott közeledés során. A gondolati és érzelmi azonosuláson („megértés”, „együttérzés”, „együttlét”) túl kell lennie egy olyan ontodinamikai folyamatnak, amely alapvető módon átalakítja az egymáshoz közeledő alanyok ontológiai státusát. A mai kor vagy látenciában hagyja a metafizikai kérdéseket, vagy visszavezeti azokat a modern tudomány kanonikus szintjeire. Ugyanakkor az *ontodinamikai azonosulás* lehetőségére irányuló kérdés azért is jogos, mivel tulajdonképpen nem ismerjük a másikkal történő azonosulás világos határait.⁷ Az eleven testek *különálló* volta önmagában nem szolgáltat ellenérvet egy efféle „egység” lehetőségére ellen, és az sem, ha a másik helyzetének „átérezését” többnyire — de nem minden esetben — tapasztalati analógiák és a képzelet ereje közvetíti.

Az adás egyoldalú logikája az első személytől *áldozatot* „követel”. Sok minden adható vagy elvehető a másik embertől, ami komoly hatással lehet életének dinamikájára; ez a logika azonban akkor indítja el a közeledés folyamatát, ha (α) *elfogadásra* talál, és ha (β) az odaadás tárgya — közvetlen vagy közvetett módon — *azonos* az odaadás alanyával, vagyis magával az első személlyel, bármi *mást* adjon még önmagán kívül. Ez az *alárendelődés* pillanata, amikor az első személy aktivitásának középpontjában egyedül a második személy áll, és minden *érte* történik; ez az a pillanat, amikor az ember a saját életével hozzárendelődik a másik életének dinamikájához, és részévé válik annak.

súlyoznunk kell, hogy itt nem grammatikai, hanem *ontológiai* kategóriákról van szó. Különösen plasztikussá válik az eltérés a *harmadik személy* kategóriája esetében, amely egy olyan aktuálisan idegen és ilyen értelemben távoli személyre utal, aki nem került az alany létezésének vonzáskörébe. *Anonimitás*nak nevezzük ugyanakkor egy alanynak azt az állapotát, amelyben nélkülözni kényszerül azt a dinamikát vagy tudatosan távol tartja magát attól a dinamikától, amely őt magát a másik segítségével beemelhethné a megismerés folyamatába. A mélységben ugyan minden dolog és alany névtelenné válik, de a személyes nem válik egyszerűen személytelenné is.

Az odaadásból születő találkozás különös ontodinamikai esemény, amely a következő analógiával szemléltethető. Amikor egy alany kifejezi gondolatait, megvalósítja akaratát vagy cselekedetké alakítja vágyait, akkor a „benső” a „külsőben” egy másik „életre kel”. Az átalakulás ugyan sohasem teljes, de a külső formák, többé vagy kevésbé, az alanyiség létezésének tárgyiasult nyomait hordozzák magukon. Amikor viszont egy alanytól különböző tárgy tapasztalatáról, elgondolásáról vagy megismeréséről van szó, akkor a „külső” a „bensőben” veszi fel azt a „gondolati formát”, amely különböző fokban a tárgyiség létezésének egy sajátos módja. Ehhez hasonló esemény zajlik le két személy közeledése során is: az odaadó fél személyes formát ölt — *megszemélyesedik* — a befogadó személy létezésében, és megfordítva.⁸ Ilyen értelemben az alany a másik felé közeledő mozgás során válik személylél, *első személylél* önmaga és *második személylél* a másik vonatkozásában. Ez a differenciált személyesség mint létmód nem az alany apriori meghatározottsága, hanem annak függvényében képződik és sajátítódik el, amilyen mértékben és formában a másik az alany saját létezésébe integrálódik, és amilyen módon az alany a másik létezésének hívására felel.⁹ A második személyre irányuló alapvető figyelem hiánya azonban megszünteti annak a tapasztalatnak az evidenciáját, amely szerint a világnak létezik egy originálisan különböző perspektívából történő feltárulása, és a létezésnek egy másik centrumba „viszszasugárzó” átélése. Ebben az esetben az etikum személytelen alakot ölt, ahol nincs kinek és kiért *személyesen* felelni.

(A II. részt következő számunkban közöljük)

Önhelyreigazítás

Időnként önmagunkat is helyre kell igazítanunk — és jobb, ha a helyreigazítást magunk tesszük meg, mint mások. Nos, a folyóirat májusi számában készült velem egy beszélgetés, és ebben (nem egészen megfontoltan) azt állítottam, hogy *A magyar irodalom története*i című összefoglalásban „Illyés Gyula neve alig fordul elő”. Nem voltam igazságos: Illyés munkásságát, közelebbről *A francia irodalom kincsháza* című antológiáját egy teljes fejezet mutatja be, és a költőre, műveire még számos helyen történik utalás. Hiányérzetemet az okozta, hogy költészetéről, illetve elbeszélő műveiről, amelyeket én modern irodalmunk nagyszerű teljesítményeinek tekintem, nem készült önálló fejezet. Mindenesetre állításomat helyesbíttem, annak fenntartásával, hogy Illyés költészetének és prózai műveinek érdemi és részletes tárgyalása nem hiányozhat egy korszerű magyar irodalomtörténeti összefoglalásból. Magát az irodalomtörténeti összefoglalást, minden fenntartásom ellenére, természetesen nagyra becsülöm.

Pomogáts Béla

**„KI NYITJA MEG A BETETT
KÖNYVET?”**
Katolikus költők antológiája
(Kr. u. 20. század) (szerk. Rónay László)

Az idei könyvhét alkalmából Rónay László szerkesztésében jelent meg a *Katolikus költők antológiája* című reprezentatív kiadvány. Antológiák válogatásának számtalan szempontja lehetséges. Lehet nemzedéki alapon vagy irányzat szerint szerkeszteni kötetet, bemutatva az adott generáció vagy irodalmi irány képviselőit és meghatározó, a kortársi irodalomtól magát elkülönítő poétikai jegyeit, kiemelkedő alkotásait. Lehet tematikusan válogatni a több évezredes világirodalmi anyagból, vagy egy nemzeti irodalom, esetleg egy szűkebb régió meghatározott korszakából. A *Katolikus költők antológiájának* válogatása során Rónay László másfajta szempontrendszerrel érvényesített, amennyiben a 20. századi magyar költészet katolikus alkotóinak műveiből válogatott. A szerkesztő tehát látszólag egy irodalmon kívüli, vallásfelekezeti szempontot helyez a gyűjtemény összeállításának középpontjába. A kötet verseit és a kísérő tanulmányt végigolvasva azonban nyilvánvalóvá válik, hogy többről van szó: a 20. századi magyar katolikus irodalom reprezentációjának újabb nagyszabású kísérletéről. Nem az a kérdés tehát, hogy a kötetbe beválogatott szerzők katolikusnak voltak-e anyakönyvezve. Bár például Ady egy-egy verse, vagy a Vigiliában gyakran publikáló Jékely Zoltán és Beney Zsuzsa (s a névsor még bővíthető) alkotásai minden bizonnyal ezért maradtak ki a válogatásból. Az antológia igazi tétje az, hogy az új évezred küszöbén összeállítható-e a katolikus irodalom kánonja, s hogy ez a kánon mennyiben egy már lezárult múlt jelen számára válaszképtelen relikviája, vagy ellenkezőleg: olyan élő(vé tehető) hagyománytörténet, melynek folytonossága a mai irodalom hajtástörténeti összefüggéseiben is érvényes költői identitásképző alakzatként szolgálhat. „Válogatásunk címe azonnal felveti a kérdést, hogy létezik-e katolikus irodalom, s ha igen, melyek azok a jellemzői, melyek jogossá teszik a megkülönböztetést” — jegyzi meg a kötet *Utószavában* Rónay László is.

A katolikus irodalom fogalmának értelmezéstörténete több évtizedre nyúlik vissza, s ez a történet egyszerre segítség és teher is a fogalom mai újraértelmezője számára. Rónay László személye garancia arra, hogy az antológia összeállítása mögött kiértékelt „katolikus irodalom”-konceptió húzódik meg. Ehelyütt talán szükségtelen részletezni azt, hogy Rónay László mint irodalomtörténész és mint szépíró milyen felbecsülhetetlen szerepet

vállalt a katolikus irodalom hagyományának ápolásában. Az ő értelmezése Sík Sándor fogalomhasználatát viszi tovább, amennyiben a katolikus költő legfontosabb feladatának azt tartja, hogy a tőle telhető legjobb műalkotást hozza létre, minden más szempontot, még a vallását is, e mögé sorolja. Ennek megfelelően Rónay elsődleges válogatási szempontja is a művészi színvonal volt. Viszont anynyiban is Sík nyomdokain jár, amennyiben elfogadja a piarista költőnek azt a tételét, mely szerint minden jelentős alkotás valamilyen módon az isteni valósággal érintkezik. „Igazi művész — idézi Rónay László Sík 1935-ös tanulmányát — nem lehet materialista vagy pozitivista, mert önmagában élte át a Szellem szuverenitását, az ige testté válását.”

Sík Sándor koncepciója tehát ebben az értelemben tesz kísérletet a katolikus jelző szó szerinti jelentéséből kiindulva a katolikus irodalom jelentésmezőjének kitérítésére. Lényegében már ez alapján a szélesebb „katolikus irodalom”-fogalom alapján szerkesztődött a Vigilia által 1942-ben kiadott kétkötetes *A mai katolikus irodalom kincsesháza* című antológia is, melynek első kötete a magyar, míg második kötete a kortárs külföldi katolikus szerzők műveiből válogatott. A magyar katolikus írók között a papköltők mellett (akiknek műveivel gyakran azonosították a katolikus irodalmat) megtaláljuk azokat a fiatal alkotókat is, akik már nem mint klerikusok vettek részt a katolikus irodalom ezidőtájt megújuló munkájában. Többek között a Vigilia szerkesztője és kiadója, Possonyi László, a korábbi szerkesztő Balla Borisz, Just Béla és Horváth Béla, a fiatalon elhunyt Lovass Gyula és Rónay György, valamint Végh György neve tűnik fel az antológia első kötetében. Kosztolányi és Babits ekkor már halott volt, Radnóti még nem katolizált, de nevük vélhetően nem csak ezért hiányzik ebből a válogatásból; azt, hogy Babits katolikus költő lenne, még a háború után a Vigiliában lefolytatott 1947-es ankét során is vitatta Harsányi Lajos, mint ahogy nem szerepelt ebben az antológiában a katolikus költészetéről 1933-ban a Nyugat hasábjain megsemmisítő bírálatot író Illyés Gyula neve sem. Az, hogy Rónay László gyűjteményében mind a négy költő szerepel, pontosan mutatja a szemléletbeli változást, mely az évtizedek alatt a katolikus irodalom mibenlétéről való gondolkodásban lezajlott.

„A katolikum egyetemeséget jelent, a katolikus irodalmat tehát már csak ezért sem lehet kikapcsolni az egyetemes irodalomból. Mint általában minden irodalom, úgy a katolikus irodalom is benne van azoknak a nagy áramlatoknak a sodrában, amelyek az irodalmi jelenségeket létrehozzák, kormányozzák, irányítják” — írja a ’42-es kötet bevezető ta-

nulmányában Kállay Miklós, s lényegében ennek szellemében válogat a 20. századi magyar költészet anyagából Rónay László is. A *Katolikus költők antológiája* a beválogatott műveket a szerzők születési időrendjében közli, viszont a nyitó vers esetében kivételt tesz a szerkesztő. A kötetet (megelőzve a két évvel idősebb Harsányi Lajost, Juhász Gyulát, sőt még Babitsot is) Kosztolányi *Hajnali részegség* című verse nyitja, s igen erőteljesen kijelöli azt a kontextust, amelyben az antológia versei megszólalnak: a modern ember kétkedő, de Isten utáni vágyát leküzdeni képtelen érzés- és gondolatvilágát. Ebben az összefüggésben a beválogatott szerzők közül Illyés hangja, s A *reformáció genfi emlékműve előtt* című vers üt el leginkább a hagyományos katolikus líra hangjától. S bár a kronologikus rendből következik, de mégis furcsa (lehetne akár kései fricska, vagy — a másik oldalról nézve — elégtétel is), hogy Illyés versei az általa hajdan igen keményen megbírált Mécs László után következnek. Hogy mégis mennyire indokolt Illyés szerepeltetése egy ilyen antológiában, ezzel kapcsolatban Rónay László egy korábbi értelmezésére hivatkozhatunk: „Illyés lírája — írja az *Isten nem halt meg* című monográfiájában — voltaképpen folyamatos harc azokért a javakért, amelyek Isten rendelkezéséből mindenkit megilletnének, de az erőszak, a félreértelmezett küldetésstudat, az esztelen hatalomvágy megfosztja őket tőlük. Ideálja a kitartás, a sors vállalása, a nehézségek öntudatos leküzdésére való törekvés (...)” De nem csak ez a szólamai szöveg a 20. századi magyar irodalomnak, Rónay László kifejezett törekvése az „imádságos líra” visszaállítása a „költészet rendjébe”. Harsányi Lajos, Sík Sándor, Mécs László, Mentess Mihály, Kocsis László, Kunszery Gyula, Csanád Béla költészete képviseli a gyűjteményben ezt a hagyományosabb értelemben vett vallásos költészetet. Rónay László az *Utószó*-ban azonban jelzi azt a hangnemi különbséget is, mely az általa hivatkozott példa szerint a teremtés szépségéért és harmóniájáért finoman hangolt versekben hálát adó Sík Sándor költészetét „Mécs László impulzívabb, az élet változásaira nyitott, indulattal átfűtött lírájától” elválasztották.

Az antológia tehát híven reprezentálja a katolikus irodalom kánonjának kiszélesítését. Egy olyan tágan értelmezett katolikus irodalomét, melyben helyet kap a fentebbiekben említettekén kívül Juhász Gyula és Tóth Árpád, Dsida Jenő és Radnóti Miklós, Ágoston Julián és Rónay György, Toldalagi Pál és Pilinszky János, Pusztai Sándor és Tűz Tamás, Fáy Ferenc és Vasadi Péter, Görgey Gábor és Szabó Ferenc, Czigány György és Kalász Márton, Parancs János és Nagy Gáspár, valamint Sajgó Szabolcs. Aligha vitatható, hogy az említett költőknek helye van ebben a válogatásban. A második világháború után a Révai József nevével fémjelzett kultúr-

politikával szemben a katolikus irodalom és a Vigilia hasábjai jelentettek menedéket a hivatalos irodalomból száműzni kívánt babitsi hagyomány számára. Ma az irodalmi kánonok alakításában nincs ilyen kényszerítő politikai hatalom, néhány költő (elsősorban Dsida Jenő és Toldalagi Pál) esetében mégis úgy tűnik, a katolikus irodalom lehet az a közeg, melyben költészetük újra megszólaltathatóvá válik.

Hiányérzetem talán csak két okból lehet. Összehasonlítva az 1942-es antológia névsorát a Rónay László által szerkesztett gyűjteményével hiányzik többek között Bárdosi Németh János, Horváth Béla, Jankovich Ferenc, Ósz Iván, Városi István vagy például Végh György neve. Hová tűntek ők? Életművüket végleg a feledés homálya borítja, ha már a katolikus költők társaságában sem kapnak helyet? A másik ok ennél fontosabb. A válogatás utolsó szerzője az 1951-ben született jezsuita költő, Sajgó Szabolcs. S noha a kötet Vasadi Péter, Czigány György, Kalász Márton, Görgey Gábor, Szabó Ferenc és Sajgó szerepeltetésével világosan reprezentálja a katolikus líra továbbélését a mai magyar költészetben, a fiatalabb generáció hiánya mégis elgondolkodtató. A 2009-ben megjelent *Rések az időn* című antológia anyagát olvasva meggyőződhetünk arról, hogy — átlépvé a „Kr. u. 20. század” küszöbét — a mai fiatal irodalom számára is fontos és releváns téma az emberi léten túlmutató transzcendenciához fűződő viszony, a teremtettség és szakralitásának kérdése. Bár nem tudom, hogy például Borbély Szilárd, Györffy Ákos, Halmi Tamás, Lackfi János, Vörös István, vagy az említett antológiában nem szereplő Varga Mátyás „katolikus költő”-e. Mégis, ha az egyes szerzők önértelmezésében a vallási identitás — miként Pilinszky — elválnak a költői önmeghatározástól, költészetük alapproblémáit, hangnemét, hagyományhoz való viszonyát tekintve lírájuk része lehet egy olyan irodalomtörténeti konstrukciónak, mely a „katolikus irodalom” fogalmát ebben a lírai közegben kívánja újraértelmezni.

Mindezekkel együtt a Rónay László által szerkesztett *Katolikus költők antológiája* híven reprezentálja azt, hogy a modern magyar irodalom folyamán belül létezik egy olyan irodalom, mely „a teljes valóság elfogadását (ábrázolását) jelenti, e valóság olyan elemeinek a feltárását is, amelyek a hívő életformát elutasítók számára vagy a hitért való küzdelmet elutasítók számára rejtve maradnak”. A kötet fekete borítója talán túl sötétre is sikerült, mivel nem jelzi azt a sokszínűséget, mellyel — gyakran a felfedezés vagy az újrafelfedezés élményével együtt — az olvasót megajándékozza. És nem csak a katolikus olvasókat. (*Eghajlat*, Budapest, 2010)

SZÉNÁSI ZOLTÁN

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

HARCBAN A MŰVEKÉRT

Sík Sándor írta le — nem kis zúgolódást váltva ki —, hogy a bírálókat íróit, akár bevallják, akár nem, bizonyos előfeltevéseik, akon- és ellenszenveik is vezérlik ítéletalkotásuk közben. Amikor Kenyeres Zoltán esszéit és tanulmányait tartalmazó kötetéről (*Megtörtént szövegek*) számot adok, pillanatra sem tagadom rokonszenvem, hiszen régóta barátság fűz össze bennünket, amint ő is elmondja a könyvben olvasható egyik beszélgetésben. Már csak azért is megkülönböztetett figyelemmel követem írásait, mert érdeklődését és ízlését elsősorban a Nyugat határozta meg, íróiról meggondolkodtató tanulmányok sorát tette közzé, Ady Endréről egész kötetet, Weöres Sándorról pedig remek monográfiát írt *Tündérség* címmel. Mindennek tetejébe elszánt küzdelmet folytat a művekért, amelyek lassacskán elmerülnek a róluk született elméleti bölcsességek tengerében; egyik-másik olvastán az a már-már szállóigévé lett mondás juthat eszünkbe: Gondolta a fene! Kenyeres Zoltán ugyan alapos ismerője az irodalomtudományi iskoláknak, de egyik sem vonta bűvkörébe, csak a műalkotásra, annak a korba, az író életművébe, világirodalmi előzményeibe és mindenkor jelenébe való beágyazottságából indul ki, s jut néha meglepő, mindig továbbgondolásra készítő következtetésre. Izgalmasak és újszerűek azok az elemzései, ahogy nevezi: „munkaesszéi”, amelyekben írók egymáshoz való viszonyát, művek születésének körülményeit róluk született szövegek egymásutánjával világítja meg, olykor példamutató filológiai alaposággal. Egyik írásában — joggal — azt hiányolja, hogy nem született meg az értelmiség 20. századi mentalitás-története. Úgy látja, hogy a gondolkodó elmék számára két lehetőség adódott a múlt században: a tudatosan vállalt közéletiség, egyfajta jövőbe ágyazottság, amelynek mintája Ady Endre, vagy a művek menedékebe húzódva némi ironiával, távolságtartással figyelve az eseményeket, mint Kosztolányi Dezső. (E szemléletmód előzményének tekinti Király István monumentális Ady-monográfiáját és Kosztolányi-kötetét, amelyben vitát folytatott a költővel és vallomást tett róla.)

Érdekesen alakult Kenyeres Zoltán Kosztolányihoz fűződő kapcsolata. Elmondja, hogy rajongása egyre csökkent, egyrészt mert érzése szerint a harmincas években az író kevésbé magával ragadó alkotásokat írt, másrészt egyre fontosabbnak érezte az Ady lírájából sugárzó tenni akarást. Itt ellentmondanék: szerintem Kosztolányi költészete a

harmincas években teljesedett ki, elég csak a *Hajnali részegségre* hivatkozni, vagy a *Szeptemberi áhítat* gyönyörű búcsúzó mozdulatát magunk elé idézni. Nem vitás, hogy a kor költői közül Babits képviselte a moralitást, de mint író, Kosztolányi szemernyivel sem kisebb. Meglehet, Babitsot felbosszantotta az Ady-revízióval, még inkább az *Esti Kornél* énekével, az „üres képű”, a mélyben hiába kotorászó bűvár képével, de a röppenő, játszó, a mélységet látszólag elutasító „Esti Kornél” részvétellel tudott szólni az elesettekről, fel-felsikoltva a fájdalomokról és ámuldozva az ég csodáiról.

Kosztolányi áll a középpontjában, annak a — nyugodtan merem állítani — mesteri esszének (*A cinizmusról — Kosztolányiról*) középpontjában, amelyben a szerző elsősorban a kérdés külföldi és hazai szakirodalmi nyomán, de azt termékeny megfigyelésekkel gazdagítva azt a kérdést járja körül cinikus vagy künikosz volt-e Kosztolányi. A künikosz is kívülről, de nem keserű tagadó, hanem fölényes, bizonyos esetekben derűs bírálója a „rendnek”, amely — nagyon izgalmas fejtegetése a tanulmány írójának — az egyént arra kényszeríti, hogy az arctalan közösség érdekében hozzon áldozatokat. Az egyéniség ilyesforma tagadása — cinizmus. (Más kérdés, hogy ezt a jelzőt újra meg újra hallhatjuk a közösség nevében a saját érdekeiket szem előtt tartóktól.) Kenyeres Zoltán ebben az írásában a Kosztolányit elítélő marxista indíttatású bírálatokból is szemelvényeket közöl, s ez azért is indokolt, mert némelyik mai tanulmányban is visszajáró kísérleteként jelenik meg az a vélemény, hogy az író magatartása végső soron a fasiszmus felé is nyitott. Itt elsősorban az Új Nemzedékben, a Pardon-rovatban írt névtelen cikkeiből következtetnek erre.

Hadd tegyek egy kitérőt. Nem tudom, Kosztolányi kemény kritikusai végigolvasták-e a lecsepiült, szélsőjobboldalnak minősített Új Nemzedéket, a Bangha Béla és társai által összekeldült Központi Sajtó Vállalat egyik lapját (a Nemzeti Újság volt az olvasottabb). Én igyekeztem. Teljes mértékben helytálló az a minősítése, hogy „reakció” volt, csak éppen arról nem esik soha szó, kire volt reakció az Új Nemzedék és a Nemzeti Újság. Érdemes volna elfogulatlanul számba venni a Tanácsköztársaság, a „dicsőséges 133 nap” pusztításait és embertelenségeit, s csak utána minősíteni a KSV-lapokat. Meggyőződni arról, milyen szerepet játszott a pár hónap (és előzménye, az őszirózsás forradalom) Trianonnál. Bárki, elfogulatlan olvasó, meggyőződhet arról, hogy az Új Nemzedék (is) hevesen és kétségbeesve küzdött a történelmi

gyalázat ellen, amelynek okát és előkészítőjét nemcsak az említett lapok látták e két eseményben. Nos, itt írt névtelen cikkeket (is) Kosztolányi. Hogy mindennel közösséget vállalt volna, ami a lapban megjelent, abban kételkedem. De hogy közhangulatot fejezett ki, az biztos! Lehetett később rosszindulatú tanulmányt írni róla, mint ahogy a különben zseniális Szabó Árpád tette a Magyarokban, s lehetett az erkölcsi normákat lábba tiprónak mutatni, mint Heller Ágnes kevésbé vonzó könyvében, vagy éppen lekezelően néhány bekezdésnyi szöveggel elintézni a tankönyvekben, Trianon mégis Trianon volt, a kommuné pedig kommuné, s mindkettő bőven adott alkalmat a tiltakozás különféle műfajokban történő megfogalmazására. Meg merem kockáztatni: a Mussolini iránt tanúsított rokonszenv (amelyben Szabó Lőrinc és Mécs László is osztozott) nem a faszizmus iránt táplált rokonszenvből, hanem a revízió támogatója iránt táplált reménységből fakadt. (Trianon fájó méltánytalanságát Kosztolányi pápai kihallgatásán is szóvá tette, nem valamiféle klerikalizmusból, hanem mert ez volt a közhangulat. Ennyit érdemes elmondani a Pardon-rovatban játszott szerepéről.)

Hadd térjek azonban vissza Kenyeres Zoltán kötetéhez, amelyben a *Párhuzamos történetek*, 1933 ugyancsak nagyszerű tanulmány. Alcíme („József Attila, Nyugat, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső”) alighanem érzékelteti, hogy a harmincas évek elejének egyik legneuralgikusabb eseményéről, József Attila Babitsot lerántó kritikájáról, annak következményeiről, valamint a költő és Kosztolányi kapcsolatáról kapunk képet. Ez a kép árnyaltabb, gazdagabb, mint jó néhány másik, amely ugyanezzel a problémakörrel foglalkozott, hisz ezek legerősebb vonásait vagy a Babits, vagy a József Attila iránt táplált rokon- vagy ellenszenv szülte. Kenyeres Zoltán mindkét felet igyekszik megérteni, s ennek érdekében lelki alkatukat is vizsgálta. Egyfelől a sebzékeny, hiú, beteg, a Baumgarten-díj által nagyhatalmúvá vált, ugyanakkor mélyen erkölcsös Babits, másfelől a nyomorúságban élő, rettentően nehéz természetű, hirtelen indulatában meggondolatlan tetteket is elkövető költő-zseni. Az ő történetük ez, kettejük körül, amolyan mellékbolygóként kering Kosztolányi, aki alighanem felismerte az ifjú lírikus kivételes nagyságát, s azzal tisztában lehetett, hogy támogatásával keletlen órákat szerezhet Babitsnak, akivel ekkor már hűvös viszonyban voltak; a homo aesthetikus és a homo moralis összeütközése miatt.

A tanulmány bevezetése teljes érettségében mutatja Kenyeres módszerét. A *Lassan, tűnődve* című „kultuszvers” közismert sorából indul ki: „A semmi ágán ül szívem, / Kis teste hangtalan vacog, / Körré gyűlnek szelíden / S nézik, nézik a csillagok.” Egy

párizsi könyvsorozat *L'Art Japonais* című füzetére hivatkozik: „Ennek harmadik füzetében látható a következő kép. Közel a bal felső sarokhoz, ki tudja honnan, a semmiből belóg egy ágacska, alsó vége csaknem leér a lap aljáig, s az úrben a semmiben lógó ágacska, a kép közepén ül egy madárka. Mozdulatlan ül, nem néz, nem bámul sehová, csak egyszerűen van. Létezik. A semmiben, az úrben, a létezésben. Az ágacska és rajta kívül sehol semmi. A teljes és tökéletes magány.” Nem valószínű, hogy a költő ismerte a sorozatot és látta a képet, melynek leírása költői szépségű, méltó a versből idézett tüneményes négy sorhoz, amelyből az egzisztencializmus jeges szele csap meg. A művészi ágak összhangjának megteremtése (a látta, nem látta már teljesen lényegtelen, az elemző pár mondatból megteremtette a kép és a vers harmóniáját, amely a költő életérzését is megvilágítja) sajátos lebegést kölcsönöz az indításnak, amely meghaladja a tudomány egzaktságát és ugyanúgy transzcendens távlatokba nyit, mint a költemény.

A költemény 1933-ban jelent meg a Nyugatban, amelynek részvényeitől Móricz már megszabadult, átadta őket Gellért Oszkárnak (akinek emlékezéseit nagyobb kritikával használnám), a lapot azonban Babits szerkesztette, s 1929 újra ő közölte József Attila költeményeit a folyóiratban. Tegyük hozzá: a rá jellemző kitűnő érzékkel. Ugyanebben az évben jelentette meg József Attila egyik legnagyobb versét, az *Ódát*, amelynek jó néhány kitűnő elemzése ismert.

Hogy életében hányan becsülték József Attilát érdeme szerint, ahhoz fél kezünk ujjai is elegendők. A Szép Szó című folyóirat körül seregleg közül sem mindenki, az emlékezők egy része inkább az aprólékos, lassan olvasó, részletesen magyarázó szerkesztőre irányította a figyelmet. Bizonyára becsülte őt Sík Sándor, aki azt is felajánlotta a költőnek, hogy nála tanulmányait befejezését követően doktori vizsgát tehetne. De ha például Tersánszky Józsi Jenő „nagy árnyakról bizalmasan” előadott, a költőről szóló emlékezését olvassuk, abból is nyilvánvaló — még ha ez az írás is jellegzetesen „tersánszkys”, azaz mintha Kakuuk Marci szemléltette volna íróársait — József Attila különleges, nehezen kezelhető egyéniség volt, világosan látta önértékét, szemben legtöbb kortársával. Elképzelhető, mekkora belső küzdelmek árán írta meg segélykérő levelét éppen Babitsnak, akit halálra sértett: „Körülményeim arra kényszerítenek, hogy megkérjem Önt, mint a Baumgarten Irodalmi Alapítvány gondnokát, legyen segítségemre az Alapítvány anyagi erejével.” Költői szemérmét levetközve valóban döbbenetes nyomorúságáról adhatott számot.

Visszapergetve a történetet Kenyeres Zoltán joggal idézi Kardos Pál Babits-monográfiájának

azt a mondatát, mely szerint „Babits részéről emberfölköti nagyilelkűség lett volna, ha ilyen megbántások után is szerkesztői jóindulattal és kurátori pártatlansággal támogatta volna támadóját”, aki nemcsak igazságtalanul bírálta, hanem verseinek szövegét is átírozta. Nos, viharos kapcsolatukat áttekintve a tanulmány írója bebizonyítja, hogy mégis támogatta, lassacskán oldódott benne a görcs, 1931 még — Kenyeres Zoltán találó megfogalmazásával — a „fagyos távolság éve volt. József Attila akkor tevékenykedett legtöbbet mozgalmárként, talán még nem érezte, mit tett és mit veszített.” Talán nem is érezhette, hiszen nyilván jó néhányan kezüket dörzsölve hangoztatták: jól megadta a konzervatív, nagyhatalmú Babitsnak! Aki viszont már egy évvel később csúffá tevőjét is beválogatta az *Új Anthológiába*. Igaz, nem érdeme szerint, hiszen a nagy nemzedéket követő költők közül Erdélyit, Illyést és Szabó Lőrincet emelte ki, de Török Sophie is jelentősebb lírikusnak mutatkozott József Attilánál, aki két versével szerepelt.

Az elmaradt nagydíj és a Babits–József Attila ellentét történetét sokan megírták, még többen magyarázták. Ki emerről, ki amarról. Volt, aki szenvedélyesen elítélte Babitsot, más védelmére kelt a joggal megbántott költőnek. Ennek az írásnak az a varázsa, hogy szerzője nem ítélkezik, legfeljebb kommentálja a „megtörtént szövegeket”, melyek egymásutánjából nem dokumentumesszé, hanem végzetdráma bontakozik ki, mintha az olímposzi istenek kaján mosollyal bogoznák össze az emberi sorsokat és törekvéseket. A dráma összes szereplői színre lépnek, megszólalnak, a kései olvasó pedig ráébred, hogy ebből a helyzetből nem adatott kibontakozás.

A „drámaszerző” mellett szóltni kell a „novelistáról” is. Mert a Radnóti és a Nyugat kapcsolatát elemző tanulmány személyes befejezése valószínűsítő kis novella. Kenyeres Zoltán szülei (Kenyeres Ágnes és Kenyeres Imre) bensőséges barátai voltak a Radnóti-házaspárnak. Utoljára 1944 májusában találkoztak a Zeneakadémián. Radnóti munkaszolgálatos behívóját mutatta. Ne vonulj be — mondta Kenyeres Ágnes —, Imre segíthet.

A Gólyavárban működő Királyi Egyetemi Nyomdában nemcsak könyveket és a *Diárium* című folyóiratot nyomtatták, amelyben Kenyeres Imre tömör, kitérő bírálatokat írt, hanem különféle mentesítő papírokat is készítettek, amelyekre a Teleki Intézetől (Kosáry Domokos és Benda Kálmán működése fémjelezte) pecsét is került. (A nyomdai művezető Földéak János volt.) Ilyen papírt ajánlott fel Radnótinak Kenyeres Ágnes. „Radnóti kedvesen megajánlotta, tett egy felszeg mozdulatot a kezével, és elhárította a segítséget.”

Mi lett volna, ha elfogadja?...

A másik kis novella („*Egy kis séta*”) arról szól, hogyan gyalogoltak végig a városon Juhász Ferencel a New York házban működő Szépirodalmi Kiadóból a Mandula utcáig. Egy alkalommal a Dob utcai postán Kenyeres Zoltán feladott egy küldeményt, Juhász megvárta. Indultak tovább a szokott útvonalon. „Nem beszélgettünk. Ferenc beszélt. Azokról, akiket a postahivatali teremben látott, és akkor én jóformán észre sem vettem. Öregekről, szegényekről, kopott, szakadt, rossz kabátokról, azokról a talán környékbeliokről, akik behúzódtak a postahivatalba a nyirkos hideg elől melegedni, s beburkolóztak jobb napokat soha nem látott holmijukba. Beszélt — monológot mondott — a fáradt arcokról, beesett szemekről, mélyen barázdált homlokokról. A kabátujjakkból kilógó reménytelen kezekről. Mindenről, amit lefényképezett a szemével abban a másfél percben, amíg ott voltunk, amit aprólékos pontossággal lerajzolt az agyával, és amit mindjárt meg is fogalmazott azon a nyelven, amelyen csak ő tud beszélni ezen a világon.”

És máris kilépünk a magyar líra egyetemébe, a nyelvteremtő költők közé, Vörösmarty és Ady társaságába, s mellettük Juhász Ferenc és Tandori indulnak a Margit utcai kaptatónak. (*Akadémiai Kiadó*, Budapest, 2010)

RÓNAY LÁSZLÓ

FÜZI LÁSZLÓ: VILÁGOK HATÁRÁN. IKERKÖNYV

Füzi László a történelem iránt érdeklődő emberként rendszeresen olvassa a huszadik század történetével foglalkozó könyveket. Szerinte a század meghatározó eseményeivel — történesek, eszmék, forradalmak és ellenforradalmak, egyéniségek, felfedezések — kapcsolatban azt is vizsgálni kell többek közt, hogy az adott század mit adott és mit vett el az emberektől. Annak az időszaknak a történeteit szembesíteni kell a személyesen megélt történelem emlékeivel, az élet megélésének módjával is. Új könyvében az a szándéka, hogy családja és saját életének történeteit, tapasztalatait felelevenítve bemutassa a század alig két évtizednyi keretén belül gyermekkorú világát a határvidék két településén: a paraszti világot jelentő Fertőszentmiklóson, majd az ipari világú Petőházán, s hogy miként változott meg három generáció alatt a hagyományos falu, s esett széjjel az egykoron erős közösség.

A *Világok határán* című könyv különleges alkotás: ikerkönyv — olvasható a borítón. „*A könyvben a múlt világát felidéző szöveg beszélget a történesek-jelenségek mai értelmezésével, és a kép a szöveggel*” (11.). A teljesség végett a szerző egyrészt a közvetlen tapasztalatokat, a személyes vallomásokat, az em-

lékfoszlányokat elemző-értelmező jegyzetekkel egészítte ki történeti adatokkal, tudományos idézetekkel. Másrészt további hiányérzetét feloldandó archív és mai családi, falutörténeti fotókat illeszt a szövegek közé, amelyek még közelebb hozzák az olvasóhoz azt a világot, amelyről a könyv mesél.

Füzi László nem nosztalgikus emlékezésre vállalkozik, a mából tekint vissza különösebb családtörténeti kutatás nélkül: „*Azt írom le benne, ami ma él bennem abból a világból, annak a régi világnak a feltámasztására kísérletet sem teszek*” (49.). Kötelességének érzi azonban, hogy rögzítse a határvidéken található két település világát, nagyszülei, szülei és saját gyermekkorának életterét, számba vegye az egykori paraszti létforma jellegzetességeit, szokásait. A múlt felidézése teremt lehetőséget arra, hogy láthatóvá váljék az a visszavonhatatlan és végleges szociológiai folyamat, amely két generációváltás során a hagyományos paraszti világ szétesését, felbomlását hozta szükségzerűen magával. Így a könyv egyúttal búcsúvétel is.

A szerző csupán két generációra tekint vissza, korábbi emlékekkel nem foglalkozik. Nagyszülei még a paraszti világ rendje szerint éltek. Egyszerű, de kiteljesíthető élet volt, amelyben a munka, a boldogulás volt az egyik legmeghatározóbb tényező. Sokat dolgoztak, s azt „*jól és szépen*” csinálták. Rendezett volt ez a világ a természet, a vallásosság által, s elvárásokkal teli, a közösségnek kellett megfelelni. Ez a mikrovilág erős volt, és soha nem volt benne egyedül senki. A tisztán földműves élet azonban lassan szembekerült a (cukor)gyári munkások életével, a fiatalok vágya az idősebb nemzedékével. A második — szülői — generáció még nem szakadt el teljesen a földműveléstől, de minden családban volt valaki, aki a városba került, aki valamelyik gyárban dolgozott, s ők már az otthonitól eltérő értékrendet képviseltek. A harmadik generáció számára a föld már csak emlék maradt.

A három generáció együttélésében a falu egy teljes világ volt. A szövegek és a képek segítségével bepillantást nyerhetünk a falusi hétköznapiakba is, olvashatunk a természet rendje szerinti életről, munkáról és tanulásról, disznóölésről és mozíról, örömről és traumákról egyaránt. További sajátos színezet ad még a határmentiség, a két falu, továbbá a falu és a város különbözősége.

A kötet műfaja egyetlen szóval nem meghatározható, különböző kifejezési formák határán mozog, a mű egyidejűleg emlékirat, napló, családregény, esszé, szociográfia. A könyv tipológiaiailag sem egynemű, a könyv három nagy egységében a számmal jelölt emlékfoszlányok között kisebb betűvel és dőlten szedve olvashatók a befogadást segítve a tudományos és szépirodalmi idézetek, szociográfiai-történeti adatok, olykor további személyes megjegyzések.

Az olvasmányos és küllemében is igényes könyvben Füzi László nemcsak gyermekkori tájait határolja be, a történelem személyesen megélt tapasztalatát beszéli el, hanem ezen keresztül folyamatában mutatja be a múlt század hatvanas-hetvenes éveinek szétbomló társadalmát, a paraszti világ felszámolódását, a falvak kiüresedését is. Ezen ismeretek nélkül pedig a mai kor embere és a jövő nemzedék sem élhet. (Kalligram, Pozsony, 2010)

ZARÁND KINGA

FECSKE CSABA: AKINEK ARCÁT VISELEM

Fecske Csaba könyvének záró versén töprengek. Pontosabban két során: „*a végtelen tebened véget ér / majd veled minden vakoágányra fut...*” (Tisztás). Pesszimizmus ez? Vagy csupán átgondolt, józan belátás? Hisz mindannyian a tér-idő börtönében élünk. Így nézve a végtelen bennünk (velünk) tényleg véget ér. Ám racionálisnak hitt világunk mégis tele van irracionális elemekkel, ahol olykor a fizika törvényei is csődöt mondanak. Ha minden kiszámítható lenne, az egésznek nem volna értelme. Unalmassá, egyhangúvá válna. Így azonban csak egyetlen biztos pont van az életünkben: a halál. Földi jelenlétünk ekként egyetlen nagy versenyfutás az idővel, az egyetlen dimenzióval, amit talán sohasem érthetünk meg igazán. Csak azt tudjuk, hogy létünknek határokat szab.

Legújabb kötetében Fecske Csaba azokat a töprengéseit gyűjti egybe, amelyek a teremtés és a Teremtő által ránk osztott szerep értelmét kutatják. A lehetőséget. A feladatot. Ennek vannak (lehetnek) vallásos-szakrális elemei, biblikus vagy filozófiai motívumai, de összességében a versek mégis a szigorúan vett magánélet (szerelem, család, betegség, halál), vagyis a jelenvaló lét és a mulandóság kérdéseit firtatják.

„*Aprópénzként gurulnak el a napok / utánuk kapok annyi élnivaló / lenne de kezemből minden kifolyik / a veszteséget számolni vagyok itt*” — állapítja meg kesernyésen a *Szeptember* című versében. Az ember sérülékeny, kiszolgáltatott. S mint ilyen, gyakran mozdul a könnyebb ellenállás felé: leginkább a Teremtővel, a sorssal takarózik. Ugyanakkor reménykedik is: „*amint lesújt rád elvakít / és megtisztít a szenvedés / Isten arcát világítja / meg a semmi falán a rés // bár mindig csak bántottad őt / reméled fiául fogad / s mint puha meleg kabátot / adja majd rád haláladat*” (Isten arcát).

Isten léte, jelenléte vitathatatlan. De teremtményének szerepe, lehetőségei nagyon is kérdésesek: „*csüngök az öröklét ajtaján / mint lakat mit kikezd a rozsdá*” — írja Késérű című versében. Az élet tele

van megpróbáltatásokkal: hol a testi szenvedés kínozza — *„fáj de hát ez is / dolga a testnek”* (Salak) —, hol a lélek sebei sajognak: *„mi már nem vagyunk / csak te vagy és én vagyok / seb a másikon”* (Tövisék).

Szó sincs tehát ezekben a versekben valamiféle fennkölt vallásos áhítatról. Inkább az elfogadás szándékáról. Fecske felfogása szerint a halandó ember számára Isten maga az ismeretlen. De hogy elfogadhassa, meg akarja érteni a szándékait. Fecske nem behódoló típus, nem egyszer perlekedik is a Teremtővel, de viszonyuk csak így válhatott közvetlenné és kiegyensúlyozottá.

Létét (létünket) — némi iróniával — a teremtés hibájának érzi (*„Isten mint hibát alkotot”*). Kérdései mindannyiunk kérdései: *„aki hívott mért hívott ide / ha végül magamra hagyott”* (Kérdés), *„ugye nem volt hiába semmi”* (Jó nekem itt). De a legfontosabb felvetés a veszteségek számbavételekor keltezik: *„miért adta meg hogyha elvetted / miért vetted el hogyha adta”*. A választ már a cím megadja: *Nem kell hogy értsem*. Ám ez a mondat sem valamiféle jámbor alázatot tükröz, inkább csak bele-törődést a megváltoztathatatlanba. Csupán egy félszegen megfogalmazott mondat hagyja nyitva az utat: *„tán meghagyhattad volna kincseim / mutogathattad volna hogy szeretsz engem / valóban hogy miként a testi kín / otthonra találj puszta szívémben”* (Jób éneke). Végezetül megállapítja: *„szenvedésem is hasznomra vált”*. Mert épp a szenvedés (a rámért súlyos betegség) tanította meg az alapvető bölcsességre: nincs semmi fontosabb, mint a szeretet. Az élet és halál mezsgyéjén egyensúlyozva, félig lebénulva, megfosztva mindattól, ami számára az életet jelentette, sem menekül valamiféle önsajnálta, hanem az életigenlő örömet keresi és találja meg: *„s a bőröm bőrödnék susogta / mindazt amit a nyelv már képtelen / olyan jó hogy öledben pihenhet béna félkezem”* (Kerub).

Az elmúlás kérdése régtől foglalkoztatja a költőt. Betegsége, a gyógyulásért folytatott harca, majd szülei elvesztése minduntalan szembesítették a ténnyel, s neki már *„nem a test mulandósága fáj / bár az is az élőnek hogyne fájna / de a lélek végső és teljes halála / midőn minden kötelék mint pókfonál / szakad szét s az élő többé nem találja / nyomunkat...”* (A szögligeti temető). Verseiben a lélek egyszerre az örökkévalóságban élő Istené és az emberé, akinek a fizikai lét ajándéka csak a kezdet és a vég közt kiszabott időben adatik meg: *„verset írsz mert te csak így tudsz / tört vetni az elmúlásnak”* (Mindig találnak).

Az élet teljességét kutatja — olykor Istennel, máskor önmagával perelve. Következtetései néha meghökkentőek, de mindig stabil filozófiai alapvetéssel bírnak (*„csakott ajtaja vagy a világ-nak / véled csak neve van a hiánynak”* — írja *Se élő se holt* című versében).

Fecske Csabáról eddig is tudtuk, hogy ragyogóan bánik a szavakkal. De ami még fontosabb: valódi mondanivalója van. Mindezt izgalmas, egyedi képeken keresztül teszi. Formai szempontból ezúttal a legfeltűnőbb talán a központozás hiánya, ami tovább tágtítja a szöveg értelmezési lehetőségeit. Verseinek tónusában azonban most is ott a jól ismert kesernyés felhang, amit olykor ironikus groteskséggel színez.

A kötetet — melyhez Jókai Anna írt szívhez szóló ajánlást — Máger Ágnes izgalmas rajzai díszítik. (*Széphalom Könyvműhely*, Budapest, 2009)

OLÁH ANDRÁS

FEKETE KÁROLY: A BARMENI TEOLÓGIAI NYILATKOZAT

Katolikus körökben kevésbé ismert a Barмени Teológiai Nyilatkozat, melyet Németországban Hitler uralomra jutása után azok az evangélikusok, reformátusok és uniált egyházakhoz tartozók írtak alá, akik nem értékelték egyet a hitleri eszmékkel, és tiltakoztak, mert látták, hogy az egyháztól idegen nemzetiszocialista eszmék megjelentek a német protestáns egyházakban is. Vannak olyanok, akik nem nyilatkoznak, hanem hitvallásnak tekintik, mivel a közös keresztény hitből kiindulva, hitvalló módon nyilatkoztak az egyházak vezetői az akkori német társadalmat és protestáns egyházakat foglalkoztató kérdésekről.

A nyilatkozatot 1934. május 29–31. között Wuppertal város Barмени nevű kerületének református templomában írták alá az egyházak vezetői. Tekintélyét növeli, hogy megszületésében és megfogalmazásában nagy szerepe volt Karl Barthnak, aki a második világháborút követő időszak egyik legjelesebb protestáns teológusa lett.

Ökumenikus dokumentumnak is tekinthetjük, mivel a különböző felekezethez tartozó keresztények, már az Egyházak Világ Tanácsának megalakulása (1948) előtt közös nyilatkozatot adtak ki. A gyakorlati ökumenizmus szép példája ez a megnyilatkozás: a hitbeli eltérések ellenére közösen megszólalnak a német protestánsok a társadalmi és politikai élet fontos kérdéseiről. A reformáció óta ez volt az első közös hitvallása a német protestánsoknak.

A közelmúltban, a nyilatkozat megszületésének 75. évfordulója alkalmából (2009), Fekete Károly református teológiai tanárnak köszönhetően megjelent az első átfogó magyar nyelvű ismertetés és elemzés erről a szinte fogalomná vált dokumentumról. A könyv tartalmazza a dokumentum Török István református teológiai professzor

történelminek is mondható, 1954-ben készült fordítását is. A mű értékét növeli, hogy a szerző két dokumentumot is mellékel a nyilatkozat magyarországi recepciójával kapcsolatban (127–143.). A rendszerváltás utáni időben, amikor sokan csak az ügynökkérdést emlegetik az egyházak közelmúltbeli helytállásáról, jó tudni arról, hogy a magyar református lelkészek egy csoportja a Barmeni Teológiai Nyilatkozat nyomán egy hasonló Hitvalló nyilatkozatot fogalmazott meg (1955). Hatására 1956-ban megerősödött és az egész országra kiterjedt a református „megújulási mozgalom”.

Ahogy a könyv alcíme is utal rá, Fekete Károly műve „vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához”. A hat hitvallásszerűen megfogalmazott tétel felépítésének (31–39.), az egész nyilatkozat szerkezetének ismertetése (39–41.) után rátér a nyilatkozat magyarázatára, amely a könyv fő részét alkotja (41–127.). A hitvalló nyilatkozat minden pontja hármas felépítésű. A tételek elején olvashatjuk a bibliai megalapozást, majd rövid teológiai érvelés következik, s végül a hamis tanítás és téves magatartás visszautasítása. Nyilvánvaló, hogy a szerző Isten igéje és a református hitvallási iratok fényében elemzi a nyilatkozatot. Nagy értéke a műnek a 186 lábjegyzet, amely utal az elemzés tudományos igényességére, és komoly segítséget jelent azoknak, akik még tovább szeretnének foglalkozni ezzel a történelmi dokumentummal.

A dokumentum értékelésének is bőséges irodalma van (vö. Ernst-Heinz Amberg: *Barmen 1934–1984. Ein Literaturbericht*. Theologische Literaturzeitung (111) 1986/3. 161–174.). Vannak olyanok, akik a hiányosságait (a zsidó kérdéssel nem foglalkozott a dokumentum) emlegetik. Legtöbben, mint a magyar kiadás szerzője és magyarázója is, a nyilatkozat időtálló üzenetére hívják fel a keresztények figyelmét.

Nemcsak a könyv írója, hanem a magyar reformátusok is egyértelműen pozitívan értékelik. A megjelenés 75. évfordulóján a Magyar Református Egyház zsinata is megemlékezett a Teológiai Nyilatkozatról. A zsinat kijelentette, hogy a nyilatkozat nem a múlt halott dokumentuma, hanem „az egyház hitvallásos helyzetben való józan és szabad prófétai felelősségének kinyilvánítása”. A magyar kálvinisták szerint a Barmeni Teológiai Nyilatkozat „maradandó példája a Krisztushoz hű egyháznak, amely ellenséges politikai közegben is inkább hallgat Urára, mint világi hatalmasságokra”. Meglepőnek tűnik, hogy a zsinat úgy döntött, megfontolja a Barmeni Teológiai Nyilatkozat felvételét a hitvallási iratok közé.

Ökumenikus szempontból is jelentős esemény a dokumentum megjelenése és tudományos ma-

gyarázta. A könyv arra emlékeztet bennünket, hogy nemcsak a német római katolikusok, hanem a protestáns egyházak is hitvalló módon megvívták a harcukat a német nemzeti szocializmussal szemben. (*Kálvin Kiadó*, Budapest, 2009)

DOLHAI LAJOS

NARRATÍV TEOLÓGIA

Az 1998-ban indított 'Narratívák' sorozat kilencedik köteteként jelent meg a *Narratív teológia* című tanulmánygyűjtemény, amely a megelőző nyolc kötet olyan témáit követi, mint például a képi elbeszélés, a kultúra narratívái, a narratív pszichológia, narráció a kultúrában, a történelemben és a digitális médiában, illetve a reflexivitás kérdésfelvetéseivel foglalkozó kötetek. A sorozat szerkesztője és egész tematikájának kialakítója, Thomka Beáta határozott elképzeléssel tervezte meg a narratológiai kutatások leglényegesebb irányvonalait, legfrissebb eredményeit, problémáit ismertető tanulmányokat tartalmazó könyvek egymásutánját.

Bár mindegyik kötet témáját és kérdésfelvetését jellemzi az új szempontok, megközelítések bemutatásának igénye, a legutóbbi kötet válogatott tanulmányaira ez fokozottan jellemző. A Biblia és a szakrális szövegek — és egyáltalán a művészetben megjelenő szakralitás — irodalom- és művészetelméleti megközelítésével foglalkozó magyar nyelven fellelhető szakirodalom nem túlságosan bőséges. A Fabiny Tibor által megjelentetett hermeneutikai sorozat tekinthető ebben úttörőnek, és néhány szakfolyóirat erre vonatkozó kifejezetten tematikus száma, illetve egy-egy neves szerző megjelentetése (például Rudolf Bultmann, Northrop Frye egy-egy könyve). A narratív teológia adalék ehhez a területhez, és — ahogy neve is jelzi — eleve két ismert, önmagában is kiterjedt diszciplínát ölel át, amelyek — ahogy a 'Narratívák' 9. kötete is bizonyítja — nem terhelik meg egymást, hanem gondolatindító találkozást, egymáshoz illeszkedést mutatnak.

A narratív vagy posztliberális teológia néven ismertté vált tudományterület alig néhány évtizedes múltira tekinthet vissza: a 20. század végén a keresztény teológiában ezzel a névvel kezdték megjelölni azt a gondolkodási irányzatot, amely a Biblia alkalmazását és megközelítését a hit narratív prezentációjaként helyezi középpontba, a keresztény hitet pedig kultúraként és nyelvként értelmezi; hangsúlyozza azt is, hogy a teológiai racionalizmus gyökereit a közösségi élet élő hagyományában (hagyományaiban) szükséges kutatni. Az irányzat és kibontakoztatása jórészt a

Yale Divinity School tanáraitól származik — első sorban George Lindbeck, Hans Wilhelm Frei, Stanley Hauerwas —, akik meglehetősen széleskörű teológiai és filozófiai forrásból merítettek, amelyek között megtalálható Aquinói Szent Tamás, Karl Barth, a francia új teológia (főként Henri de Lubac), de inspiráló erővel hatott rájuk Ludwig Wittgenstein nyelvfilozófiája, Thomas Kuhn tudományos filozófiája, Alasdair MacIntyre erkölcsfilozófiája, és a szociológus Clifford Geertz is.

A *Narratív teológia* című kötet szerkesztői, Horváth Imre és Thomka Beáta, összesen tizenegy szerző tanulmányait válogatták a gyűjteménybe. Bevezető tanulmányában Thomka Beáta kiemeli, hogy „[a] bibliai narratívum problematikája az elbeszélésméleti kutatások korai időszakában is megjelenik, (...) a tradicionális megközelítésmódok mellett az általa képviselt szempontok érvényesítése új kontextusok kijelölését eredményezheti. (...) nem a teológiának van szüksége a narratológiára, hanem e kutatási terület gyarapodik a bibliai szöveg hagyomány vizsgálata által” (9–10.). Idézi a Jüngelre hivatkozó Paul Ricoeur fenntartásokat kifejező lényeges állítását is: „A gondolkodás, amely meg akarja érteni Istent, mindig is vissza fog térni az elbeszéléshez. (...) Ha a gondolkodás el akarja gondolni Istent, úgy el kell kezdenie történeteket mesélnie” (21.). Mindez irányadó a válogatáshoz, és a szerkesztők kiemelt szempontját is tükrözi. Horváth Imre valójában már a kötet tanulmányaihoz is tartozó írásának alapvetésére is érvényes, bár ő az ítélet eszkatológiai fogalmának nyelvi jelölőit helyezi középpontba, ezen belül például a teológiai fogalmak nyelvi kifejezhetőségét, a teológiai esztétika lehetőségét, és a kereszt eszkatologikus ikonként történő értelmezhetőségét veti fel.

A kötet két nagyobb fejezete: a *Narratív teológia* és a *Narratív retorika, metafora, parabola* a szerkesztők szándéka szerint olyan szövegválogatást tartalmaz, amely „a narratív teológia és a parabolakutatás korai, a kutatások irányvonalát kijelölő kérdésfelvetésekkel” (11.) foglalkozik. Ezek egyike a legkorábbi, több szerzőre hatást gyakorló Harald Weinrich-írás — amelynek címe egyben a kötet címadója is — azt az elgondolkodtató felvetést gondolja-írja körül, hogy „a kereszténység nem maradt elbeszélő közösség” (64.). Meir Sternberg írása a narratív modelleket foglalja össze, Richard Bauckhamé a Szentírás összefüggő szöveggént történő olvasásának lehetőségét tárgyalja, Hans Frei-é hermeneutikai szempontokat vezet be, Klaus Seybold első fejezetben szereplő írása didaktikai, a másodikban retorikai megközelítést vet fel. Amos Wilder a bibliai parabolák, Norman Perrin pedig a parabolák és a hermeneutika kérdéséről ír. Szerepel

krisztopoétikai tanulmány (Hermann Timm), olyan szöveg, amely a Krisztus-képekhez fűződő képi elbeszélésről illetve krisztológiáról (Ruben Zimmermann, Martin Karrer) szól. A tanulmánykötet felütését Paul Ricoeur mindenképpen irányadó, egyszerűségében a talán legrejtélyesebb és egyben a legezaktabban feltárlakozó mondatból — „Vagyok, aki vagyok” (Kiv 3,14) — kiinduló, *Az egyik szövetségről a másikra* című szövege adja meg, kijelölve a kötet tematikus felosztását: vagyis az Ószövetségi írárok elemzésével kezdődik, majd az Újszövetség szövegeivel foglalkozó tanulmányok követik egymást.

Lényeges kiemelni, hogy — kiterjesztve és kissé változtatva Meir Sternberg e kötetben szereplő megállapítását — a „bibliai történetmondás alapvető modellje nem (csak) fogalmi, hanem gyakorlati problémákat (is) felvet” (92.), hiszen ebben lehet keresnünk és továbbgondolnunk e tanulmánykötet írásait azon túl is, hogy természetesen a — magyar nyelvű — irodalomelméleti kutatások számára más dimenziókat is nyithat, bátorítást jelenthet az újabb vagy a régít felelevenítő szempontok bevonására. Mindez a sorozat többi kötetére is elmondható, amelynek következő darabja *A narrációtól az attrakcióig (és tovább)* címen készül. Valószínű, hogy a megelőző kilencez hasonlóan a 10. kötet is innovatív és invenciózus meglepetéseket tartogat az olvasók számára. (*Kijárat Kiadó*, Budapest, 2010)

MÁTHÉ ANDREA

XERAVITS GÉZA: KRISZTUS KÖZTÜNK...! Gondolatok a Szentírásról

Xeravits Gézát eddigi könyvei, írásai alapján alapvetően a bibliatudomány szakértőjeként, az Ószövetség és Qumrán elmélyült kutatójaként ismerhettük meg. Jelen kötetének eddigiekétől eltérő jellegére maga a szerző is reflektál: műve sokkal személyesebb, mint a Szentírás szaktudományos megközelítései, nem a kutató asztalánál születtek, hanem az igehirdetés szolgáltatásának gyümölcsei. A könyvben 18 elmélkedést, átdolgozott prédikációt olvashatunk, melyeknek legfőbb célja, hogy a szentírási szövegeket közel hozzák, élővé tegyék a befogadó számára és személyes találkozásra hívják az olvasót, s hogy az Ige bennünk is megtestesüljön. Nem véletlen a cím: *Krisztus köztünk...!* — az egész kötetet ez az örömhír és biztatás járja át, a Szentírás szavainak elevensége, Isten közelsége, mely Krisztusban teljesedett be, aki „ahogy magába engedi törekény emberségünk reménytelenségeit, úgy

áraszt el minket istenségének éltető, szent, égi titkaival, s ad mindig megújuló reményt” (27.).

Ahogy Xeravits Géza említi, az írások kettős exegézis eredményei: megjelenik bennük a Szentírás értelmező bibliatudós is, ám nem egyoldalú a párbeszéd: a Szent Szöveg is megérinti az Őt megérinteni vágyót, sőt hasonlóan értelmezi is, segítve az olvasó saját életének, korának megértését, de nemcsak megértését, hanem megélését is, útmutatást, példát, ösztönzést és reményt nyújtva a teljesebb életre. Ennek megfelelően a kötet írásai a mindennapi élet reflexiójából, illetve a Szentírás értő olvasásából, átelmélkedéséből és Krisztus szemléléséből születtek. A szerző otthonosan mozog a Szent Szöveg egész világában, párhuzamokra történő utalásaival kiemeli a Szentírás egész kánonjának összetartozását, egymásra hatását. A világban mozgó, dolgozó és szolgáló emberként pedig tisztában van korunk, illetve korunk emberének problémáival, nehézségeivel is. A Szentírás és életünk eme találkozásából ekképpen az Ó- és Újszövetség történetei, helyzetei és saját életünk, korunk tapasztalatai mintha egy nagy közös élet-történeté állnának össze a könyv lapjain.

„Az ember története a sebek története” (15.) — ismétli a szerző mintegy refrénszerűen *A sebek péntekje* című írásában. Xeravits Géza életünk és korunk nehezen viselhető valóságairól, sötétségeiről, nehezen feldolgozható tapasztalatairól ír: sebekről, magányról, fájdalomról, ürességről, elmúlásról, meg nem értettségéről, emberi törékenységünkről. És szentírási történetekről, „a Szentírás ugyanis mindegyik történetben túllép a krízisen” (32.). A szent szövegek nem mennek el szóltan közönnyel kérdéseink és nehézségeink mellett, nem tőlünk távoli, idealisztikus emberi életeteket tárnak elénk, hanem a közös emberi sors lenyomatait, középpontjukban Jézussal, aki nem valamiféle megkülönböztetett, megóvott életet élt; átszenvedte a fájdalom, a sebek, a magány péntekjét, minden nehézségünkben társunkká lett, felmutatta az élet értelmét, el nem múló reményt adott számunkra. Krisztus köztünk...! — Ő nemcsak egykor régen élte át és szentelte meg emberi életünk minden oldalát, hanem ma is velünk van, és velünk is marad a világ végezetéig.

A Húsvét igézetében című fejezet írásai nagypéntek és a feltámadás misztériumaiba vezetnek minket. A passiótörténet, nagypéntek fájdalmai is örömhírként, erőt és reményt adó forrásként jelenhetnek meg számunkra, a szenvedő, megsebezett, magányos Jézus megszenteli életünk kilátástalannak tűnő helyzeteit. „A Szentírásra figyelve élő és gondolkodó ember számára a legnagyobb vigasztalás az, hogy a sötétséget fény követi. A hívő ember gondolkodása nem abban különbözik a reménytelenségben élőtlől, hogy

úgy véli: nincsen többé sötétség az életben, nincsenek kihívások, nincsenek katasztrófák, nincsen fájdalom, nincsen szenvedés. Mindannyian tudjuk, hogy ezek kikerülhetetlen részét képezik világunknak. A hívő ember azonban tudja azt, hogy a sötétre mindig fény következik” (32.). A feltámadás kapcsán a szent liturgiából kiindulva a szerző a vándorlás, a fény és sötétség kettősségét és a győzelem lényegét bontja ki, majd a feltámadás öröméhez kapcsolódó felelősségünkre is felhívja a figyelmet: igyekezzünk úgy alakítani életünket, hogy minél fogékonyabbá váljunk a húsvéti Krisztus befogadására.

A Találkozások című fejezet írásai között az az alapvető hasonlóság, hogy szent személyeket mutatnak be válságos helyzetekben. Találkozhatunk Illéssel, akit üressé marnak fájdalmas tapasztalatai, ám talán éppen ennek az ürességnek lesz köszönhető, hogy megláthatja Isten igazi arcát. Jeremiással, aki a meg nem értettség, megalázottság hatására eldobná prófétai küldetését, szakítana Istennel, aki jó szülőként van mellette, és éppen azon a területen erősíti meg a prófétát, ahol a leggyengébb. Aztán Máriával, aki Isten működésének érthetlenségétől megrémülő fiatal lányként megy Erzsébethez. És az emmauszi tanítványokkal, akik megválaszolatatlannak tűnő kérdésekkel, magukba fordulva mendegélnek, míg a Feltámadott melléjük szegődve meg nem eleveníti őket. Xeravits Géza arra hívja fel a figyelmünket, hogy a Szentírásban nagyon is emberi történetekről és magatartásokról olvashatunk, nem valamiféle ideális életéről, hanem krízisekről, kiábrándultságról, megfáradtságról, félelemlről, bizonytalanságról. Ezek a krízisek, nehézségek ugyanúgy természetes részei a Szent Szövegnek, ahogy életünknek is. Az örömhír pedig az, hogy az ember nem marad magára a problémáival: Isten velünk van ezekben a helyzetekben, sőt nemegyszer éppen ezen kihívások által válhat termékenyebbé a Vele való kapcsolatunk.

A Zsoltárokkal című fejezet első írása elmondja, hogy a virraszt ige mindig többes számú alanyt kíván maga mellé, és tanúságot tesz arról, hogy Isten, ha szükséges, mindig kipótolja a hiányzó láncszemet. A második elmélkedés pedig az egyszerű lenyűgöző és félelmetes Isten dicséretére buzdít bennünket. A következő szakasz (*A szenvedők és betegek Istene*) két írása ismét Jézust állítja elénk: Jézust, aki közösséget vállal a szenvedőkkel, illetve a Jézussal való kapcsolatunkat a vakon született ember viselkedése alapján. Mindkét elmélkedés arra hív, hogy gondolkodjunk el Jézus-, világ- és emberképünkről. Kiemeli felelősségünket és önvizsgálatra is hív. Xeravits Géza kérdései, gondolatai mélybe tapintanak, önvizsgálatra hívnak, arra, hogy spirituális önmegcsalásainkon,

pszichológiai játszmáinkon túllépve próbáljunk meg eljutni a szeretet krisztusi motivációjára.

Az *Örömhírnök vigasztalásai* című rész mindkét írása Izajás idézetet vesz alapul, és párhuzamot von a babiloni fogságban sínylődő választott nép és saját helyzetünk között, melyben örömhírt hirdet a próféta. Az első elmélkedés arról tanúskodik, hogy Isten valódi táplálékkal elégít meg minket, és mindezt teljesen ingyenesen teszi — nem is helyes, ha adok-kapok viszonyként kezeljük Vele való kapcsolatunkat. A második írás a múlt sebeitől szenvedő, a jelen nincstelenségétől szenvedő választott nép, illetve kereszténység számára ad bátorítást, támpontot: a jövőnk, a jövődő életünk záloga egyedül Isten. Végül a kötet záró elmélkedése az ároni áldás elemzését tartalmazza, hangsúlyozva az Úr áldására való folyamatos rászorultságunkat.

Talán nem mellékes szempont, hogy egyszerűen jó kézbe venni a könyvet, belefér egy kabátzsebbe, bárhová magunkkal vihetjük, így akár utazás, várakozás közben is elolvashatunk egy-egy rövid elmélkedést, melyek napunk lelki táplálékává válhatnak. Nem bő lére eresztett, elvont, filozofikus szentbeszédekkel van ugyanis dolgunk, hanem az igazi örömhír ékes megfogalmazásával. A külsínt a szövegek retorikailag kifogástalan, csiszolt, szinte lírai, magával ragadó stílusa, míg a belbecst a szentírási szövegek értő olvasata, a személyesség, az érintettség (rólunk szól, életünk tapasztalatairól), a reális szemléletmód, számos gondolat újszerűsége és elsősorban az Isten jelenlétéről való hiteles tanúságtétel adja. (*L'Harmattan*, Budapest, 2009)

BORBÁS PÉTER

OROSZ GÁBOR: IDEGEN MELTÓSÁG A preimplantációs genetikai diagnosztika és az emberi méltóság elvé a teológia kontextusában

Hans Jonas írja, hogy hagyományos etikai elgondolásaink alaptalanokká váltak: mindennapi életünk átláthatatlanná bonyolódásával, valamint a tetteink által elindított ok-okozati láncok követhetlenné válásával az emberi cselekvés természete megváltozott. E probléma egyszerre jelentkezik az ökológiai katasztrófa fenyegető közelségének, illetve a modern genetika szédítő sebességgel elért újabb és újabb, az emberi élet kezdetét és végét érintő eredményeinek nyomán. Habár az ökológiai irányultságú etika témájában kezdődött élénk vita újabb keletű, a bioetika kérdésköre szinte egyidős a legelső genetikai kísérletekkel. E diskurzus egy kitüntetett területét, a

probléma teológiai vonatkozásait teszi vizsgálátának tárgyává Orosz Gábor új könyvében.

A szerző erős képpel kezd: az épp elmúlt század genetikai forradalmának ikonját, Dollyt, a klónozott juhot állítja párhuzamba a keresztény szimbolika áldozati bárányával, a megváltó Krisztus jelképével (13.). A talán provokatív metafora jelzi a probléma kettősségét: az ember megszabadulásának ígéretét, valamint áldozattá válásának veszélyét. A kétségkívül feltoluló izgalmas, ám sokszor szertefutó kérdésfelvetések helyett azonban a kötet szorosra veszi tematikáját, s elsősorban a bioetika teológiai vitájába kapcsolódik, nem feledve az ezzel párhuzamosan zajló szekuláris vitát sem.

Orosz Gábor könyve első részében felvázolja az alapvető dilemmákat tudomány és erkölcs véglegesen megváltozott viszonyáról, majd az *emberi méltóság* — e kötet kulcsfogalmául is szolgáló — kifejezését járja körbe. Első közelítésében a fogalom használhatóságát méri le, s Martin Buber mondatának („...ember és ember között az analitikus, a reduktív és a deduktív szemléletmód uralkodik”) felidézésével (20.) jelzi, mennyire kiterjedt és súlyos öröksége van e fogalom jelentés-árnyalatainak a teológiai diskurzus számára, főként a modernitás eszméisége nyomán. Az emberi méltóság fogalmának jogi és etikai síkjait inspiráló módon, összefogott tárgyalásmódban elemzi a szerző, ezután pedig a kötet fókuszába helyezett preimplantációs genetikai diagnosztika (PGD), valamint prenatalis diagnosztika (PND) meghatározását adja, illetve az alkalmazásukkal kapcsolatos etikai dilemmákat, érveket és ellenérveket, valamint különböző megközelítéseiket veszi sorra (32–79.). E rész kisse orvosi irányultságú, ám közérthető hangvétele segít megérteni az eljárások alapvető mozzanatait, illetve az alkalmazásuk mérlegelésével felvetődő etikai és teológiai problémákat. Széles panorámát nyújt az épp zajló párbeszéd állásáról, főbb pontjairól, ám sejtjük, ez még csak az előjáték.

A könyv legizgalmasabb felvetései a következők fejezetben kerülnek sorra, melyben a szerző Helmut Thielicke (1908–1986) protestáns teológus elgondolását, az *idegen méltóság* (*dignitas aliena*) teológiai paradigmáját ismerteti (talán túl röviden), és próbálja összhangba hozni addigi töprengéseinek eredményeivel (80–101.). 20. századi gondolkodóként Thielicke meghatározó alapműve volt az európai kultúrkörben kiteljesedett szekularizáció, melyet egyháza krízisként és kihívásként élt meg. Ezért olyan méltóság-meghatározást keresett, mely egyszerre nyújt védelmet az ember embersége számára (ne feledjük, épp nemrég zajlottak a holokausz rémtettei), felel a kereszténység szellemi kihívásaira, s szót ért az emberi méltóságról folyó szekuláris párbeszéd szereplőivel is. Thielicke tehát az ember idegen

méltóságát Istentől kezdetben neki ajándékozott méltóságként jellemzi, dinamikus önazonosságként írja le (erős meghatározottság a bűnbeesés múltbeli eseménye, illetve a beteljesedés jövőbeli megtörténte által), valamint megpróbálja függetlenné tenni mindattól, amit az ember élete során *magának* mondhat. Ez utóbbi merész állítás, mely mintha szemben állna az ember méltóságát annak valamilyen tulajdonságából avagy elidegeníthetetlen jogából levezető elképzelésekkel. Thielicke elképzelése emellett fontos dilemmákat hoz felszínre: perszonalista hangoltságú elgondolása első látásra ütközni látszik egyfajta reláció-ontológiai emberkép kidolgozásának igényével, s ez utóbbi igény pedig komoly nehézségeket ébreszt a katolikus teológiai gondolkodás hagyományosan szubsztancia-ontológiai színezetével összevetve. A határszituációban állás (Karl Jaspers nyomán) mint alapvető emberi tapasztalat hangsúlyozásával Thielicke szilárd megalapozást kíván nyújtani a keresztény emberkép korszerű újrafogalmazásához, ugyanakkor az elgondolás kompromisszumkészségét szeretné kifejezni az emberi méltóság nem-keresztény diskurzusában részt vevő szellemi vonulatok iránt is. Egy határon túl azonban a választás elkerülhetetlen, s Thielicke — nem meglepő módon — saját egyházának tanítását választja: az idegen méltóság gondolatában erősen épít az ember preegzisztens voltának (100.), valamint a földi élet utáni létezésének keresztény elképzelésére.

Különös, inspiráló, s egyben sok kritikára okot adó kifejezés az idegen méltóság „idegen” volta (101.). A modernitás embere számára szokatlanul hangzik, s talán negatív jelentés-asszociációkat mozgat meg e jelző. Szólhat egyrészt valamilyen exkluzivitásról (és sokak ebből való kizárásáról), ugyanakkor valami radikálisan *külső* meghatározottságról, mely szemben áll a modern emberkép benső irányultságú és empirikus vizsgálat tárgyává tehető önazonosság-felfogásával. *Idegenül* hangzik ez az „idegen” a keresztény ember számára is, s ha Thielicke az ember–Isten relációból vezeti le kulcsfogalmát, könnyen arra gondolhatunk, talán megfontolandó lehet a(z Istentől) *kapott* (ajándékozott, adott) *méltóság* kifejezése. Thielicke inspiráló elképzelése az ember idegen méltóságáról mindezzel együtt fontos gondolati újdonságokkal szolgál az eddigiekben felvezetett problémák megoldásához, s egy olyan új, átfogó teológiai paradigma kialakulásának lehetőségét hordozza, melyben egyaránt megférne a keresztény egyházak közös gondolkodása, valamint a nem-keresztény bioetikai diskurzusba való bekapcsolódás igénye.

Jó meglátás, és feltétlenül üdvözlendő törekvés Orosz Gábor részéről a thielickei elgondolás

mint teológiai keret-paradigma alkalmazása a keresztény egyházak közti bioetikai párbeszéd főbb problémáinak artikulálására, mely a remények szerint akár egy közös, ökumenikus álláspont kidolgozása felé is mutathat (134.). Mivel azonban a szerző fontosnak tartja fenntartani a nem-keresztény elképzelésekkel való nyitott párbeszéd szempontját is (s jogosan teszi ezt), lényeges kihangsúlyoznunk: ez esetben egy legalább két szálon futó, és sok esetben egymástól elkülönülő *kettős párbeszéd* részesei vagyunk, melyeknek hangvétele, szempontjai csupán nagy óvatossággal adaptálhatóak egymás diskurzusteréibe. Magyarául: nagy bölcsességet kíván a keresztény embertől, hogy kettős párbeszéde ne váljon *kettős beszéddé*. Itt azonban talán még nem is tartunk: a könyv kitűnő megalapozás e kiterjedt diskurzus bizonyos területeinek újakezdésére, s főbb téziseinek továbbgondolása segíthet minket abban, hogy legalább részben válaszokat találjunk a kötet fülszövegében olvasható *félelmetes „vagy...”* hitünk szerinti folytatására, miközben nem feledjük: *Coram Deo*, azaz Isten előtt állunk mindvégig. (L'Harmattan, Budapest, 2009)

PAKSA BALÁZS

A CISZTERCI REND MAGYARORSZÁGON ÉS KÖZÉP-EURÓPÁBAN

2002 októberében indította útjára a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történettudományi Intézete a magyarországi szerzetesrendek történetével foglalkozó konferenciasorozatát. A ferences, jezsuita, domonkos és pálos rendeket tárgyaló szimpóziumokat követően 2005. november 7–8. között került sor a Ciszterci Rend Zirci Kongregációja és az egyetem Történettudományi Intézetének közös szervezésében Piliscsabán a rend itthoni és közép-európai működését tárgyaló tudományos találkozóra. A konferencia kötete, melyet Guitman Barnabás szerkesztett, 2009-ben látott napvilágot a PPKE BTK Művelődéstörténeti Műhelyének gondozásában.

Bán Elizeus (OCist) bevezetője nyitja meg a kötet négy nagy témakörbe válogatott írásait. Az előadásában taglalt kérdés, vagyis napjaink ciszterci lelkiségének mibenléte, egyben felhívás is a közös metszéspont keresésére a konferencia sokszínű témavilágában. Ezt követi a kötet első tömbje („A ciszterci lelkiség múltja és jelene”), melynek szerzői kivétel nélkül monasztikusok, mint Szathmáry Ágnes (OCist), Horváth Olga (OCist) vagy Zakar Ferenc Polikárp (OCist).

A második rész elsősorban filológiai témájú előadásokat tartalmaz. „A ciszterciek és az irodalom” elnevezést viselő blokk a 15. századi Bernát-recepciókon keresztül egészen a 20. századi szerzetes-költő, Ágoston Julián munkásságáig ívelő irodalmi anyagot ölel fel. Berzeviczy Klára a 15. századi bronnbach-i apátság kompilátora, Michael Baumann ciszterci szerzetes 211 főlíából álló művének filológiai elemzését végzi el. Korondi Ágnes és Szelestei N. László írásai Szent Bernát középkori magyar kódexirodalomra gyakorolt hatását kutatják. Maczák Ibolya a legismertebb Bernát-csoda, a *lactatio* metaforikájának irodalmi és motívumtörténeti vonatkozásait vizsgálja, mint a *doctrina* és *amplexus* mellett a legfontosabb Bernát-csodák egyikét. A *lactatio* témája — egy 1977-ben az esztergomi Keresztény Múzeumba került 15. századi táblakép kapcsán — Urbach Zsuzsa írásában ismét megjelenik. A bernáti misztikának a Krisztussal való egyesülésen kívüli másik lehetséges útját: a passió újraélésének kultuszát vizsgálja Szabó Péter dolgozata. Georges Duby álláspontját idézve emlékeztet, hogy a 12. századi szenvedéskultusz a vele párhuzamosan élő és kivirágzó lovagi eszme tökéletes ellentéte, s az, hogy gyökeret tudott verni az európai monasztikus hagyományokban, nem kis mértékben a ciszterci rend érdeme. Medgyesy-Schmikli Norbert az 1980-ban felfedezett Kájoni-kódex Hymnariumának egy ciszterci darabját, a *Summe Summi, tu Patris Unice...* kezdetű himnusz szövegét itt publikálta. Az irodalmi tömböt az egykori tanítvány, Kilián István megemlékezése zárja Ágoston Julián katolikus költőről. Az 1950-ben Kunszentmártonra deportált, majd Kistarcsát megjárt ciszterci paptanár költészete a megpróbáltatások ellenére mindvégig hű maradt a ciszterci eszmékhez.

A harmadik, művészettel foglalkozó részt („A ciszterci rend hatása a művészetekre”) az év-tizedek óta a magyarországi rendi épületek feltárását és megóvását koordináló és vezető régész, Valter Ilona összefoglaló tanulmánya indítja. Írásában Szakács Béla Zsolt a kolostorok szentélyeit, míg Szerencsés Róbert egy alig kutatott ciszterci épületelemet, a kerengőt vizsgálja. Bérczy Bernát (OCist) a zirci kolostor egykori középkori állapotának számítógépes modelljét tette közzé. Szintén Zirc kolostorával foglalkozik Lékai-H. P. Jusztin (OCist) is, aki a felújítási és restaurálási munkákat mutatja be. Jernyei Kiss János Zirc 18. századi liturgikus terének szimbolikáját elemzi, szöveg- és motívumelözményeivel egybevetve. Pálos és ferences építéstörténeti kapcsolatokot kutat Laszlovsky József és Varga Imre Kapisztrán (OFM). Az egyik legnevesebb rokokó oltárképfestő, egy egyszerű kovács fia, Gottfried Bernhard Göz munkássága kevésbé ismert a hazai közönség

előtt. Szilárdfy Zoltán Göz Szent Bernát- és Szűzanya-ábrázolásait vizsgálja, középpontban egyik legjelentősebbnek tartott munkájával: a birnauai kolostortemplom díszítésével.

Az utolsó és egyben legterjedelmesebb tömböt a kötetben belül a rendtörténeti íráások adják. „A ciszterci rend szerepe a Kárpát-medence elmúlt 800 évében” című blokk apró mozaikdarabokat nyújt mind a hazai, mind a közép-európai századok tükrében. A ma élő egyik legjelentősebb magyar ciszterci-kutató, Hervay F. Levente (OCist) tanulmánya a középkori rendtörténetet vázolja fel. A hazánkban 1142-ben megjelenő első ciszterciek Cikádor településén telepedtek le, de a nagyjából száz évig tartó virágzást már Mátyás korában kiürült, pusztuló kolostorok váltották fel. A rend 17–18. századi visszatéréssel és újkori történetével foglalkozó írásokból világosan kiderül, hogy milyen nehézségekbe ütközött az elsősorban az egyetemes káptalan vagy a citeaux-i apát által vezényelt visszatelepülési kísérletek sora. A világi és egyházi előjárók támogatásának megszerzése után azonban megfigyelhető — többek közt Forgó András tanulmányában is, amely a 18. századi országgyűléseken részt vevő ciszterci előjárókat igyekszik felderíteni —, hogy fokozatosan, több lépcsőben lezajlott a visszatelepülés folyamata. A kötetben legnagyobb számban a 20. századi rendtörténettel foglalkozó tanulmányok képviselték magukat. Talán az események közelsége és mielőbbi feltárásának szükségyszerűsége, a még élő szemtanúk felkutatása, a sokáig titkosított levéltári anyagok feltárása fontos mind a tudományos élet, mind a rend öndefinálása szempontjából. Az 1950-es felosztás, a szorongattatás évei, az 1961-es persorozat, az eltűnésük és a titokban tartott összejezöveletek, misék, papszentelések, a kunszentmártoni, kistarcsai internálások mind olyan témák, melyek — bár jelentős mennyiségű írás született belőlük a konferenciára is (többek között Cseszka Éva, Sulyok Ignác, Soós Viktor Attila előadásai) — még sokáig nem tekinthetők véglegesen lezárt kutatásoknak. A könyvet tematikusan Hetény János Endrédy Vendelről szóló gondolatai zárják, mintegy keretet adva a konferencián elhangzott többi beszámolóknak. Az ötvenes években Pannonhalmán fogva tartott és testileg-lelkileg megkínzott Endrédy Vendel élete példája a bernáti életeszmeny megvalósulásának. A szenvedés elfogadása és vállalása a legnevesebb ciszterci eszmények egyike, melyen úgy tűnik, nyolcszáz év mit sem változtatott.

Hiánypótló vállalkozás, amit a PPKE rendtörténeti konferenciasorozatával felvállalt. Tisztelet illeti a szervezőket, hogy nem ijedtek meg a hatalmas mennyiségű anyagtól, és hogy a konferencia (és könyve is) a rend elmúlt csaknem ezer

SOMMAIRE*Sur le courage*

- VIVIAN BOLAND: La persévérance du Christ et la spiritualité de la non-violence
 TAMÁS BÉRES: Courage et courage d'être
 ANIKÓ KÉZDY: Sur le courage – du point de vue psychologique
 ■ Poèmes de Lili Dobai, Attila Jász, János Lackfi, Bence András Lázár, Jean Portante, Mátyás Szöllősi, István Turczi, László Villányi et István Vörös
 ■ Récits de László Bartusz-Dobosi, Attila Csarnai, Sándor Csider, Tamás Halmai et László T. Ágoston
 ■ Entretien avec János Lackfi, poète
 PÉTER MAKAI: Sur la phénoménologie de la responsabilité à l'égard d'une seconde personne

INHALT*Über den Mut*

- VIVIAN BOLAND: Die Beharrlichkeit Christi und die Spiritualität der Gewaltlosigkeit
 TAMÁS BÉRES: Mut und Mut zum Sein
 ANIKÓ KÉZDY: Der Mut – aus psychologischer Sicht
 ■ Gedichte von Lili Dobai, Attila Jász, János Lackfi, Bence András Lázár, Jean Portante, Mátyás Szöllősi, István Turczi, László Villányi und István Vörös
 ■ Prosa von László Bartusz-Dobosi, Attila Csarnai, Sándor Csider, Tamás Halmai und László T. Ágoston
 ■ Gespräch mit János Lackfi, Dichter
 PÉTER MAKAI: Über die Phänomenologie der Verantwortung gegenüber der zweiten Person

CONTENTS*About Courage*

- VIVIAN BOLAND: The Perseverance of Christ and the Spirituality of Non-Violence
 TAMÁS BÉRES: Courage and the Courage to Be
 ANIKÓ KÉZDY: Courage – from a Psychological Point of View
 ■ Poems by Lili Dobai, Attila Jász, János Lackfi, Bence András Lázár, Jean Portante, Mátyás Szöllősi, István Turczi, László Villányi and István Vörös
 ■ Prose by László Bartusz-Dobosi, Attila Csarnai, Sándor Csider, Tamás Halmai and László T. Ágoston
 ■ Interview with János Lackfi, poet
 PÉTER MAKAI: About the Phenomenology of Responsibility for a Second Person

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fekete István vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk számla száma: OTP.

VII. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: 2011. évre 4.800,- Ft, fél évre 2.400,- Ft, negyed évre 1.200,- Ft. Előfizethető külföldön a

KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 15.000,- Ft/év vagy 95,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 480 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- FÜZI LÁSZLÓ
 - FECSKE CSABA
 - FEKETE KÁROLY
 - XERAVITS GÉZA
 - OROSZ GÁBOR
- Hónapról hónapra
Világok határán. Ikerkönyv
Akinek arcát viselem
A Barmeni Teológiai Nyilatkozat
Narratív teológia
Krisztus köztünk...!
Idegen méltóság
A ciszterci rend Magyarországon
és Közép-Európában

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bognár Zsófia, Borbás Péter, Dolhai Lajos,
Máthé Andrea, Oláh András, Paksa Balázs,
Rónay László és Zaránd Kinga

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Mai viták az istenkérdésről
- A cigányságról
- Az iszlámról
- Görföl Tibor, Hankovszky Tamás,
Horányi Özséb, Mezei Balázs,
Patsch Ferenc és Edith Stein tanulmánya
- Aszalós János, Bartusz-Dobosi László,
Tóth Sára és Vasadi Péter írása

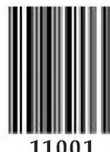
A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

9 770042

602005

11001